250895

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА · ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ · СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН · 18 август, № 33 (3320)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ АБДУҒАНИЕВИЧ КАРИМОВ ЖАНОБИ ОЛИЙЛАРИГА

Муҳтарам Президент жаноблари!

Минтақангизда тинчлик ва хавфсизлик ҳамда уни иқтисодий ривожлантириш муаммолари, шунингдек бу соҳаларда ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотида Ўзбекистоннинг тутган ўрни хусусида фикрлашувимизни давом эттириш учун БМТ тараққиёт дастури маъмури Густав Спетнинг мамлакатингизга ташрифидан фойдаланиб, Сизга қуйидагиларни баён қилмоқчиман.

Аввало, Сизга шу йилнинг бошида Копенгагенда бўлиб ўтган ижтимоий тараққиёт масалалари бўйича олий даражадаги учрашувда қатнашганингиз учун миннатдорлик билдирмоқчиман. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти тузилганининг эллик йиллиги байрами муносабати билан октябр ойида Нью-Йоркда Сиз билан бўладиган учрашувни сабрсизлик билан кутаман.

Сизнинг Марказий Осиёда хавфсизлик ва ҳамкорлик бўйича доимий семинар ташкил этишга доир ташаббусингизни минтақадаги тинчлик ва хавфсизликни мустаҳкамлаш ишига қўшилган муҳим ва ижобий ҳисса деб биламан. Семинар тобора ривожланиб, минтақада можароларнинг олдини оладиган сиёсий чораларнинг таъсирчан доирасини барпо этишда ёрдам берган ва шу тариқа, БМТнинг бу соҳадаги саъй-ҳаракатларига қўшимча куч-қувват бағишлаган бўлур эди.

Мен Ўзбекистон ва унинг қўшнилари — Қозоғистон ҳамда Қирғизистоннинг шу мамлакатларнинг ҳарбий ходимларидан иборат бўлган ва БМТнинг тинчликсевар операцияларини қўллаб-қувватлаш мақсадларига хизмат қиладиган қўшма органини тузиш ғоясини табриклайман. Бу орган бош котиб тасарруфидаги воситалар заҳирасини яна бир қимматли восита билан тўлдирган бўлур эди.

Афғонистон ва Тожикистондаги вазиятнинг беқарорлиги ҳаммамизни ташвишга солмоқда. Мен бу мамлакатлардаги можароларни тинч ҳал этиш йўлларини излашда Ўзбекистоннинг мустаҳкам ҳамкорлигини жуда қадрлайман. Шунингдек, мен Сиз ҳамда бошқа мамлакатлар ҳукуматлари Тожикистонга бераётган эзгулик ёрдамини юқори баҳолайман.

Президент жаноблари, бу хавфли можароларни сиёсий воситалар орқали ҳал этишда Ўзбекистон ҳукуматининг халқаро ташкилотлар билан узоқ ҳамкорлик қилишига ишончим комил.

Пировардида Сизнинг раҳбарлигингизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотлар дастури муҳимлигини таъкидлаб ўтмоқчиман. Жаноб Спетнинг ташрифи бу дастурни амалга оширишда, шунингдек иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг бошқа соҳаларида БМТ ташкилотларининг Сизнинг ҳукуматингиз билан ҳамкорлик қилишга қатъий ният қилганини тасдиқлайди.

Президент жаноблари, Сизга бўлган камоли эҳтиромимни қабул этгайсиз.

Самимий истаклар ила,

Бутрос Бутрос ҒОЛИЙ,
БМТ Бош котиби.
1995 йил 26 июл.

Пиримқул ҚОДИРОВ, Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ТИНИҚ ТОНГДА БАЛҚИГАН ҚУЁШ

Ҳамма нарса, шу жумладан, Истиқлол ҳам бугун халқ ва алоҳида одам ҳаётига яхши ўзгаришлар олиб келгани билан қадрлидир. Инсон зоти келажакка умид билан кўз тикади, «эрта-индин, албатта, яхши бир ўзгариш бўлади», деб ўйлайди. Шунинг учун одамларда яхши ўзгаришларга бўлган эҳтиёж, ҳаёт кун сайин яхши бўлиб боришига ташналик ҳисси бениҳоя кучлидир.

Айниқса, яқин ўтмишда ҳатто томорқаларигача ҳам пахта эктириб, ғўза баргини тўкиш баҳонасида турар жойларга ҳам бутифос каби заҳарлар сочилганда одамларимиз бу балолардан қутилишга қанчалик муштоқ эдилар! Яна бунинг устига «ўзбек иши», «пахта иши» деб аталган ёвуз туҳматлар, ноҳақ қамалганларга кўрсатилган жабр-зулмлар қўшилиб, миллий қадр-қимматимиз ерга урилганда ҳақиқат ва адолатга қанчалик ташна бўлдик! Тарихимизнинг энг ёрқин саҳифаларига бахиллик билан қора буёқлар чаплашганда, динимиз тақиқланиб, тилимиз камситилганда, Ўзбекистонни жаҳонга танитган улуғ боболаримиз бадном қилинганда «бу зулмат қачон тугаркин, қачон ёруғ кун келаркин?!» деб кўклардан илтижо билан сўрардик.

Тонг отганда момоқалдироқларсиз, қуюн-тўполонларсиз улуғвор бир сокинлик билан чиқиб келган қуёш ёруғликка ташна бўлган барча жойларга бирваракай нур сочади. Бундан тўрт йил муқаддам уруш-жанжалсиз тинч йўл билан жаҳонга эълон қилинган Ўзбекистоннинг давлат Мустақиллиги ҳам худди тиниқ тонгда балқиб чиққан офтоб каби мустабидлик зулматларидан бизни бирваракай халос қилди. Истиқлол қуёшининг нурлари далаларимиздан заҳарли бутифосни қувди, динимизни, тилимизни ёруғ дунёга чиқарди, тарихимиз ва маънавиятимизнинг зарварақлари қайтадан рўшнолик кўрди.

Одам дунёга фақат бир марта келади. Сиз яшаган даврда асрларга татийдиган воқеалар содир бўлса-ю, сиз уларда иштирок этсангиз, айниқса, Истиқлолдай улуғ неъматни қўлга киритиш ва мустаҳкамлашга баҳоли қудрат ҳисса қўшолган бўлсангиз, буни умр бўйи ифтихор билан эслаб юришга ҳақлисиз. Ахир бундай тарихий ишлар хотираси инсоннинг энг катта маънавий бойлиги эмасми?

Тўғри, турмуш ташвишлари, моддий қийинчиликлар жонга текканда «э, бу дунё беш кунлик!» деймиз. Аслида эса бу дунё узоқ минг йилликлар қаъридан чиқиб, келгуси минг йилликлар томон елиб-югуриб бораётган умрбоқий бир мавжудотдир. Шу чексиз дунё бағридаги бизнинг ватанимиз, унинг тоғлари, дарёлари, водийлари ҳам абадиятта мансубдирлар. Жаҳонда такрори йўқ шундай бир мамлакатни обод қилган, унинг чўлларини бўстонга айлантирган, одамзот қойил бўлиб кўрадиган шаҳару қишлоқлар, тарихий обидалар яратган истеъдодли, серғайрат ўзбек халқи таркибида бизнинг аждоду авлодларимиз ҳам борлигини ўйласангиз, ўзингиз ҳам шу қудратли миллат дарёсида ажралмас бир томчи каби яшаётганингиз учун шукроналар айттингиз келади.

«Торга тор дунё, кенгга кенг дунё» — деган ҳикматли гап бор. Кичкина булоқ суви катта дарёга бориб қўшилса шу дарёнинг кучқуввати билан катта кенгликларга чиқади. Алоҳида одам ҳам тор шахсий манфаатларига ўралашиб қолмасдан, умумхалқ кенгликларига чиқса, фикру хаёли ватан ва миллат манфаатлари билан чамбарчас боғланса Истиқлол йилларида Ўзбекистонимизнинг жаҳон миқёсида эришаётган обрў-эътиборидан руҳи кўтарилади, мамлакат ичкарисида юз бераётган яхши ўзгаришлардан дили яйрайди.

Хоразмда Олмониянинг «Мерседес-Бенц» фирмаси билан ҳамкорликда қурилган машинасозлик корхонаси, Учқудуқда жаҳоннинг энг аъло навли олтинини бераётган «Зарафшон-Нюмонт» олтин саралаш заводи. Бухоро вилояти Қоровулбозор туманида қад кўтараётган нефтни қайта ишлаш ком-

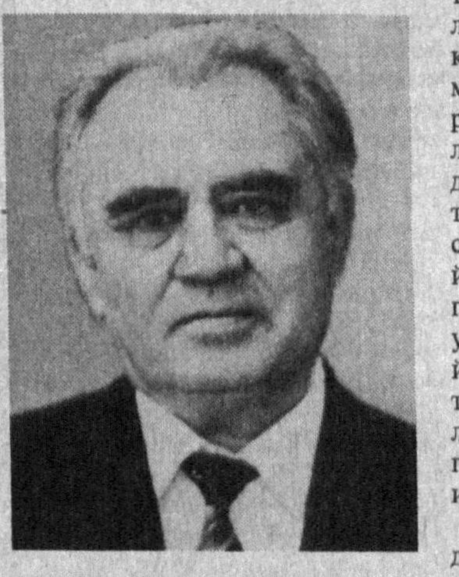

бинати қурилишига Англия, Франция фирмаларининг қўшаётган ҳиссаси. Асакада Жанубий Кореянинг машҳур «Дейво» фирмаси билан биргаликда яратилаётган автомобил заводи. Қардош турк халқи вакиллари Тошкентда, Наманганда, Фарғонада, Нукусда ва бошқа шаҳару қишлоқларимизда биз билан ҳамкорликда қурган кўпгина корхоналарнинг ишга тушганлиги. Буларнинг ҳаммаси Истиқлол туфайли Ўзбекистонимизнинг жаҳон миқёсига чиққанини ва халқимиз бутун одамзот билан бир сафда олға қараб дадил қадам ташлаётганини кўрсатади.

Албатта, ўтмишдан «мерос» бўлиб теккан катта иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш учун яна анча вақт ва сабр-бардош керак. Ўтган асрларда Марказий Осиё минтақаси ўзини озиқ-овқат маҳсулотлари билан бемалол таъминлаб келгани тарихдан маълум. Лекин мустамлака даврида, айниқса, шўроларнинг бизда пахта яккаҳокимлигини ўрнатиб, озиқ-овқат бобида ҳам халқимизни марказга мутеъ қилиб қўйишга қаратилган сиёсати натижасида ғаллакорлик йўқолиш даражасига бориб қолган, кўпгина анъанавий экинлар унутиб қўйилган эди. Мана бу йил дон етиштиришда жуда катта тарихий бурилиш ясалди. Далаларимизда буғдойзорларнинг кўпайиши ҳатто иқлимимизга ҳам ижобий таъсир кўрсатди.

Мен Андижон, Наманган, Сирдарё вилоятларига борганимда илгари йўқолиб кетган салобатли оқ лайлаклар яна жуфт-жуфт бўлиб қайтиб келганини ва бола очаётганини кўрдим. Тошкент атрофидаги боғларда ҳам бу йил булбуллар сезиларли даражада кўпайиб қолди. Баъзан кечалари соат учтўртларда ҳам булбуллар тўлиб-тошиб сайраётганига гувоҳ бўлдик. Сирдарё вилоятининг Меҳнатобод туманига борганимда ғаллакорлар дам олиб ўлтирган дала шийпони атрофида патлари камалакдай товланган қирғовуллар кўпайиб қолганини айтиб беришди.

«Баъзан туш пайтида қисқа бир мажлис ўтказаётган бўлсак,

Истиқлол ўйлари

қирғовуллар шундай яқин келиб басма-бас сайрашадики, нутқ сўзлаётган одам ҳам уларга қулоқ солиб туриб, гапини йўқотиб қўяди», — дейди туман ҳокими Ҳабибулла Янгибоев.

Ховос туманининг қадимий Ипак йўли ўтган лалмикор ерларида олтиндай товланган маҳсар далалари кўзга ташланади. Яқин ўтмишда бутунлай экилмай қўйилган мойли экин — маҳсар далаларимизга қайтиб келганлиги ноҳақ унутилган жуда яхши деҳқончилик анъаналаримизнинг қайта тикланаётганини кўрсатадиган бир далилдир. Бултур ўнлаб тонна маҳсар ёғи олган ховосликлар бу йил лалми ерлардаги қурғоқчиликка қарамай маҳсардан янада кўпроқ ҳосил олиш ҳаракатидалар.

Хуллас, юртимизнинг қайси вилоятига борманг, ишнинг кўзини биладиган одамларимиз фаровонлик яратишнинг янги-янги имкониятларини излаб топаётганликларига амин бўласиз. Истиқлолнинг тўрт йили давомида экилган ниҳоллар қийғос ҳосилга кирмоқда. Шу йилларда қурилган корхоналар бозорларни маҳсулот билан тўлдирмоқда.

Биз, ижодкор зиёлилар, қоғоз танқислигидан кўп қийинчиликлар тортдик. Журнал ва рўзномаларимиз қоғоз мустақиллигига эришадиган кунларни тоқиқиб кутдилар. Ниҳоят, Тошкент туманида биринчи қоғоз фабрикаси яқинда ишга тушди. Бундай корхоналар келажакда яна кўпайишига ишонамиз. Республикамизда юз бераётган иқтисодий юксалишлар ўз навбатида маънавий юксалишларга катта имконият яратиши шубҳасиздир.

Биз юртбошимизнинг Олий Мажлисимиз биринчи сессиясида қилган маърузаларида ижодкор зиёлиларга, барча маънавият аҳлига ғамхўрликни кучайтириш, уларнинг самарали ишлашлари учун шароит яратиш зарурлигини таъкидлаб айтганларини доим ёдда тутишимиз керак. Яқин келажакда матбуот ва ноширлик фаолияти соҳаларига оид қонунлар қабул қилинишига, уларда халқаро маданий алоқалар, ижодкорларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, ҳомийлик тартиб-қоидаси, солиқ солиш тартиби, муаллифлик ҳуқуқи, гонорар масалалари ўз ечимини топади, деб ишонамиз. Шу билан бирга, биз ижод аҳли ҳам Истиқлол даврининг юксак талабларига жавоб берадиган теран мазмунли асарлар ёзиш йўлида белни маҳкамроқ боғлашимиз керак. «Қарс икки қўлдан» дейдилар. Биз асрлар давомида кутилган муқаддас Истиқлол офтобидан баҳраманд бўлаётган эканмиз, энди унинг нурларини ҳароратли бадиий зиёга айлантириб, халқимизнинг маънавият хазиналарини бойитадиган янги ёрқин асарлар яратишга бурчлимиз.

БИР ҚЎШИҚ АЙТАЙИН...

6-бет

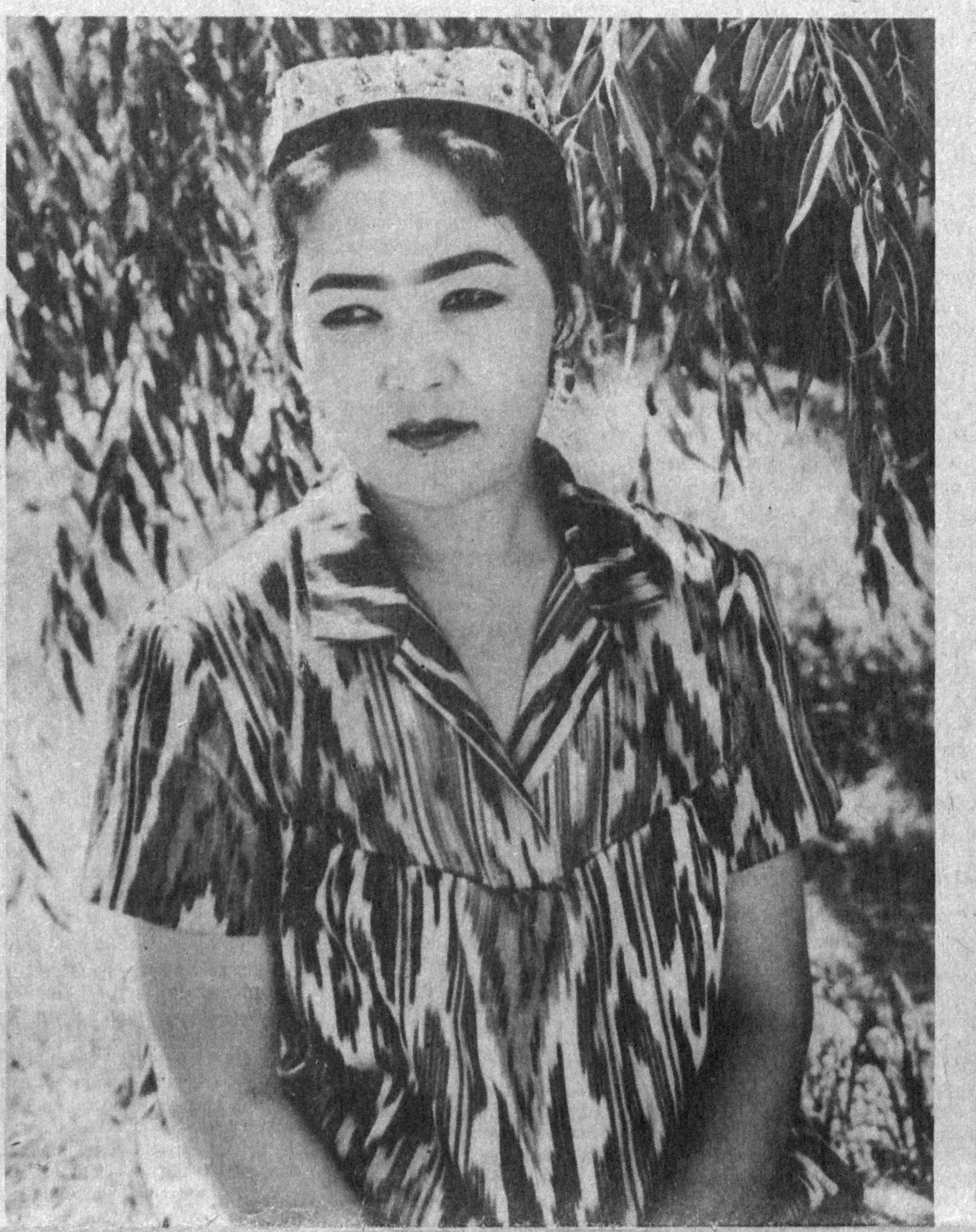

БИЗНИНГ ШАРҲ

ИНСОН ВА ВАТАН САРҲАДЛАРИ

Файласуфларнинг таъбирича, Инсоният ҳозир ўз тараққиётининг Ўсмирлик даврини бошдан кечираётган экан. Ўсмирга эса, ўзингиз биласиз, комилликка эришиш учун ҳали қанча чориқларни тўздиришига тўғри келади. Ҳали унинг шўхликлари, шумликларию қайсарликлари анча-мунча ташвишлар олиб келиши табиий. Ўсмир — ўсмир-да.

Бугун жаҳонда юз бераётган ҳодисаларни кузатиб туриб, Одамзод икки минг йил мобайнида ўзи қўйган яхши-ёмон қадамларини бир сарҳисоб қилиб, қатъий бир ҳаётпарвар хулосага келмаганига ҳайрон қоласан. Ахир, XX асрнинг ўзидагина ҳазилакам ишлар бўлдими: октябр тўнтариши дунёни иккига бўлиб юборди, икки бор юз берган жаҳон урушлари, Хиросима, Нагасаки даҳшатлари ва ниҳоят, тарихчилар «Учинчи Рим», сиёсатчилар «ёвузлик салтанати» дея атаган коммунистлар империяси таназзулга юз тутди. Бироқ унинг харобалари ҳали кўп узоқ бурқсиб тутайдиган кўринади, «буюк давлатчилик» васвасаси айрим «катта халқ»ларнинг атрофларидаги «кичик миллат»ларга олайиб қарашига монелик қилмайди, дея оламизми?

Асримиз оёқлаб бораяпти, бир халқнинг бошқа бир халққа зўрлик қилишини энди замон ҳазм этолмайди. XX аср зўравонлик салтанатлари қулайдиган аср бўлиб тарихга кирди. Зўравонликка қурилган ҳар қандай тожу тахт мисоли Бобил минорасига ташланган пойдевор эканки, оқир-оқибати разолат.

Бироқ бу кўҳна тарих сабоқлари Одам боласига нечундир ибрат бўлиши қийин кечаркан. Саксонинчи йиллар бошида Югославияда бўлиб, жаннатмакон ўлкани сайр қилиб келган ҳамкасбимиз бугун бу ўлка ҳақида берилаётган хабарларни кўриб ўтириб, ўкинч билан бош чайқайди: «Наҳотки... эссиз, эссиз, шундай гўзал қишлоқ, шаҳарлар қурган, тоғларнинг чўққисидан осма йўллар ўтказиб, дарё, кўлларини ойнадай ярқиратиб қўйган халқ... Буни қаранг, қай аҳволда?!»

Юз минглаб одамлар бугун хонумонидан ажраб, ёлғиз жонларини гаровга қўйиб қочаётган собиқ Югославия, бутқул вайронага айланган Грозний — булар бари бир замонлар пойдевори қийшиқ ташланган ўша миноранинг қисматини эслатмайдими? Франциядек адолатли, юксак тараққиётга эришган мамлакатнинг атом қуролини синаб кўриш тажрибасидан воз кечолмай тургани ҳам ҳали-ҳануз Инсоният Тинчликнинг ойдин йўлига чиқиб олмаганини кўрсатади.

Аср бошида ўтган австриялик машҳур ёзувчи Франц Кафканинг бир гапи бор: «Инсоннинг ожизлиги, — дейди адиб, — унинг енголмаслигида эмас, балки ғалабадан фойдалана билмаслигидадир». Содда қилиб айтсак, Одамзод атомни кашф қила олмайди, деб бўлмайди (ваҳоланки, аллақачон кашф этган), бироқ бундай кашфиётларидан ҳузур топгани йўқ. Олимларнинг ҳисоб-китобларига қараганда, кўп кулфатлар келтирган Чернобил АЭСини беркитиш учун уни қуришга кетган маблағдан уч баробар ортиқ маблағ керак экан. Чунки АЭС дегани карвонсарой эмас, бир ҳашар билан тикланса. Энди бу иншоотни Украина Россия билан бирга уринганда ҳам ёпишга қудрати етмас эканки, «катта еттилик», яъни жаҳондаги етти йирик мамлакатнинг ёрдами — тўрт миллиард доллар керак экан. Борингки, барча шарт-шароит: маблағ ҳам, лойиҳалар ҳам тайёр деб фараз қилинганда эса Чернобилдаги станцияни батамом ёпиш учун 50 йил муддат лозим бўларкан.

Балки Чернобил муаммоси ўтган ҳафтанинг муҳим гапи эмасдир. Бироқ эрк ва ер талошларидан қон тўкилаётган бугунги Болқон, Чеченистон, Фаластин ва бошқа олов олган юртлар бошида, умуман, Инсоният бошида атом балоси муаллақ турибди. Пекиннинг Тянанмэн майдонидан «Гринпис» фаоллари ҳайдаб солинган кунларда япон халқи бу оммавий қирғин қуроли даҳшатини ўз танида синаб кўрганига 50 йил бўлганини мотам қилди ва булар барчаси худди бугунгидай миллий низолардан, тағин ўша Болқон ерларидан бошланганини сир эмас-ку. Ахир, Ер юзи Чернобилга айлангудек бўлса, Инсон ватанини тўрвага солиб, Ойга чиқиб кетармиди.

Ҳа, ноумид шайтон. Одам боласи умид билан тирик. Файласуфлар таърифини беришган Ўсмир қоқилиб, сурниб, бир замон эс-ҳушини йиғиб олишига ишонгинг келади.

Ва бу бедор ўй-хаёллар ўзингга, теварагингга бир зум назар ташлаб қарашга ундайди. Инсон эканлигингга ва Ватаннинг ҳурлигига шукроналар айтасан. Етти иқлимдан Ўзбекистонга келиб турган сиёсат арбоблари, ишбилармонлар, сармоядорларни кўриб, кузатиб, уларнинг юртинг ҳақидаги таъриф-тавсифларини эшитиб, кўнгил таскин топади. Бир янги кўприк қурилди, бир кичик корхона ишга тушди, деган катта-кичик хабарлар она-диёримизнинг жонбахш насимидек Ватанни севганлар қалбларига ҳузур бағишлайди, ғайратига ғайрат қўшади. Куни кеча Ўзбекистон Республикаси Президентининг Республика аҳолисини ижтимоий муҳофаза қилишни таъминлаш ва меҳнат ҳаққининг рағбатлантирувчи аҳамиятини ошириш мақсадида чиқарган Фармони давлатимиз раҳбари ва ҳукуматимизнинг олиб бораётган иқтисодий ислоҳотлари энг аввал умумхалқ манфаатларига қаратилганини яна бир марта намоён қилди.

Дунё ҳамжамиятида кун сайин ўз ўрни ва ўз мавқеини мустаҳкамлаб бораётган Ўзбекистонимиз Ер юзида тинчликнинг барқарор бўлишини таъминлашдек умуминсоний муаммоларда фаол иштирок этаётгани, келажагини тинчлик ва биродарлик пойдеворига қураётгани Ватанимизнинг буюк келажагига бўлган ишончни мустаҳкамлаши шак-шубҳасиздир.

Аҳмад ОТАБОЙ

БИЗНИНГ ШАРҲ

3-БЕТ

Кўпни кўрганлар ҳузурида

К. ЯШИН:

ЧЎЛПОН ВА ҲАМЗА МЕНИНГ ТАҚДИРИМДА

Утаётган асримизнинг охирги ўн йиллигида халқимиз тақдирида янги порлоқ саҳифа очилди: Ўзбекистон мустақил бўлди! Истиқлол бизга, аввало, инсонлигимиздан хабар берди, ўзлигимизни англашга, эркин, ҳур фикрлашга, кўнглимиздагини тилимизга чиқаришга имкон яратди. Биз бироз ҳадиксираброқ, ийманиброқ бўлса-да, ҳарҳолда, дилимиздаги ўйларимизни, фикрларимизни очиқроқ айта бошладик. Оқсоқол адибимиз Комил Яшин билан бугунги суҳбатимиз, масалан, 1991 йилнинг августида матбуотда пайдо бўлмаслиги аниқ эди. Шу маънода мазкур суҳбат-хотирани ҳам мустақиллигимиздан кичкина бир нишона дейиш мумкин.

Комил Яшинни газетхонларга таърифлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман. Лекин, шундай бўлса-да, устоз адиб ижодий фаолиятининг баъзи жиҳатларини эслатиб ўтсак зарар қилмас.

Аввало, Яшин — йирик ва сермаҳсул драматург. Машъум ўттиз еттинчи йилдан кейин драматургиямиз майдонида на Беҳбудий, на Фитрат, на Чўлпон ва на бошқа драматург қолди. Ана шундай мушкул йилларда Яшиннинг турли мавзулардаги пиесалари драматургиямиздаги бўшлиқни тўлдирди, у Ҳамзадан кейинги энг машҳур драматург сифатида танилди.

Яшин — ўзбек миллий операсининг яратувчиларидан бири; у — Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига энг узоқ муддат бошчилик қилган адиб (ана шу даврда ўзбек адабиёти собиқ СССР ва жаҳон бўйлаб ҳар қачонгидан кўп тарқалди, ёзувчиларимиз асарлари дунёнинг асосий тилларида нашр этилди; домла: «Бу эзгу ишда Шароф Рашидовнинг катта хизмати борлигини унутмаслигимиз керак; у киши адабиётимиз ва санъатимизни жаҳонга танитиш учун алоҳида ғамхўрлик кўрсатган», — дейди); Осиё ва Африка ёзувчилари ҳаракати ривожига ҳам Оқсоқолнинг меҳнати кўп сингган...

Комил Яшин — ўзбек халқининг XX аср маданияти тарихида ўзбек совет адабиёти деб аталган адабий ҳодисанинг фаол ва атоқли яратувчиларидан. Адиб сермаҳсул ижодий фаолияти ва олиб борган катта ижтимоий-сиёсий, жамоатчилик фаолияти давомида кўпдан-кўп тарихий воқеаларнинг гувоҳи ва қизғин иштирокчиси бўлган; ўз даврининг кўпдан-кўп машҳур сиймолари, улуғ одамлари билан учрашган, уларнинг суҳбатларини олган, фикрлашган, ўгитларини эшитган. Қисқаси, Яшин домланинг ҳаётининг ўзи мароқли ва мазмунли катта бир романга етиб-ортадиган бой материал беради. Албатта, бундай инсоннинг кўрган-кечирганларини, унутилмас хотираларини бир суҳбат доирасида қамраб олиш имкондан ташқари мушкул иш. Бинобарин, биз суҳбатимизда, асосан, атоқли адибнинг устозлари — Чўлпон ва Ҳамза ҳақидаги хотираларини келтириш билан кифояландик.

Маҳмуд САЪДИЙ

Суратларда:
- **Комил Яшин ва Музаффар Муҳамедов. 1929 йил.**
- **К. Яшин чевараси Виктория билан. 80- йиллар (3-бет).**

ҲУРРИЯТ ТАРОНАЛАРИ

Наманган вилоятида Мустақилликнинг тўрт йиллигига бағишлаб «Истиқлолни куйлаймиз» мавзуида маданият ва санъат ҳафталиги ўтказилди.

Алишер Навоий номидаги вилоят мусиқали драма ва комедия театри ҳафталик давомида Наманганнинг турли туманларида бўлиб, меҳнаткашларга саҳна асарларидан парчалар намойиш этдилар.

Учқўрғон шаҳар маданият саройида мақом ижрочиларининг танлови, Косонсой туманида «Қишлоғимиз гўзаллиги — Ватанимиз гўзаллиги» мавзуида қизиқарли кеча, Чортоқ шаҳар маданият ишлари бўлимида «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир» тадбири ўтказилди.

Тўрақўрғон туман «Ширинлик» маданият саройида катта байрам кечаси бўлиб ўтди. Мустақиллигимиз шарофати билан Чортоқ ва Учқўрғон туманларида кўзи ожизлар учун махсус кутубхоналар очилди.

Ҳамид Ғулом, Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ПАРВОЗГА ИНТИЛИБ ЯШАЙЛИК

Истиқлол инсон камолоти учун кенг йўл очиб берди.

Аввало, ўтмишдаги маънавий қадриятларимиз ўз эгасини топди. Бир-иккита ёки бешта-ўнта алоҳида танланган кишилар, яъни мулкдорлар, амалдорлар, «асилзодалар» эмас, балки бутун эл, халқ ўтмиш меросининг эгаси, аждодлар маданияти ва маънавиятининг давомчиси — шу одил ҳақиқат баралла эълон қилинди, рўйрост тасдиқланди.

Президент Ислом Каримовнинг жамъи маърузалари, нутқлари, мақолалари, рисолаларини синчков кўздан кечиринг, Беруний ва Хўжа Аҳмад Яссавий, Нақшбанд ва Амир Темур, Мирзо Улуғбек ва Алишер Навоий, Мирзо Бобур, Абдулла Қодирий, Чўлпон ҳамда қадим ўтмишдан то шу кунгача халқимиз, миллатимиз, элимиз, авлод-аждодларимиз фахри бўлган Турон замин алломалари алоҳида ғурур, шавқ-завқ билан тилга олинади.

Заминида суянадиган тоғлари бўлган, йўлида равшан ёниб турган чироқлари бўлган халқнинг қадами собит, кўзи ўткир, ўй-хаёллари тиниқ, ишончи мустаҳкам бўлади.

Истиқлол эълон қилинган тарихий кундан буён ўтган тўрт йил юксак довонлар дадил босиб ўтилган улкан давр бўлди.

Бу даврда бир қанча нурли ғоя ва мақсадлар илгари сурилди ҳамда уларнинг қарор топиши, халқ онги ва дилини чироқдай ёритиши учун муросасиз, изчил, қатъий кураш олиб борилди. Мен булардан иккитасини қайд этмоқчиман. Булар — миллий истиқлол ва ягона Туркистон ғояларидир.

Мен мансуб бўлган зиёлилар авлоди ва шахсан менинг ўзим миллий истиқлол ғоясининг халқ, миллат тақдири учун, мустақил давлат учун бениҳоя катта аҳамиятга эга эканлигини дил-дилдан идрок этамиз. Биз йигирманчи йилларнинг бошларини, **Ватан, Туркистон, Изчиллар уюшмаси, Миллий мухтория, Миллий Иттиҳод, Темир тўда** ва шу каби ўнлаб номлар остида ташкил топган, фақат ягона мақсадни — миллий мустақиллик ғоясини тарғиб қилган уюшмаларни ҳамон эслаймиз. Болшевизм миллат курашчиларини «миллатчи» деб эълон қилди. Ўзбек халқининг асл ўғлонлари, ноёб зиёлиларимиз қатағон қилинди.

Лекин, миллий озодлик ғояси шундайин илдизи бақувват чинордирки, уни қирқсалар ҳам, ёндирсалар ҳам барибир тиниқ ва пок чашмалардан сув ичган илдизларидан яна кўкариб чиқаверади.

Миллий озодлик чинори мустақиллик туфайли яна юксак қад кўтариб, барқ уриб, яшнаб кўкара бошлади.

Муҳтарам Президентимиз Ислом Каримов мустақилликнинг тўртинчи йилида ягона Туркистон ғоясини илгари сурди. Аждодларимиз орзу қилган улуғ мақсад ниҳоят амалга оша бошлади. Дастлаб Ўзбекистонда Қозоғистон кунлари ва Қозоғистонда Ўзбекистон кунлари ўтказилди. Бу тадбирлар шунчаки байрамдан иборат эмас эди. Ҳар кун, ҳар соат амалий иш қилиняпти. Чунончи, қозоқлар фарғоналикларга ғалла экиш учун бепоён яйловларидан катта ер ажратиб беришди. Турон заминдаги давлатлар ўртасида иқтисодий чегаралар олиб ташланди. Давлатлараро йўлларида, эркин қатнов, борди-келди, эркин савдо-сотиқ яна қизиб кетди.

Бу йил қирғиз халқининг буюк эпоси «Манас»нинг минг йиллиги дунё миқёсида кенг нишонланади. Қирғизга энг яқин кимлар? Ўзбек, қозоқ, тожик, туркман, қорақалпоғлар!

«Манас»нинг минг йиллиги бизнинг ҳам байрамимиз. Тарихимиз байрами, адабиётимиз байрами, дўстлигимиз, оға-инилигимиз байрами.

Уй-уйлашиб, тўй-тўйлашиб, ҳамкорлашиб, бир-биримизни қўллашиб, ягона Туркистон ғоясини амалга оширишга астойдил бел боғлаган эканмиз, бирлашган ўзар деганларидай, иншоолло, ниятимизга етгаймиз, истиқболи буюк жамият ва давлат барпо бўлгай!

Доим олға, юксакликка, мислсиз маънавий парвозларга интилмоқ даркор. Ҳаётга, меҳнатга, бугунга ва келажакка ишонч билан яшайлик, лоқайдликка ўт очайлик, фидоий курашчилар бўлайлик.

Кенг уфқ кўраман тоғлар ортида,
Поёнсиз чаманлар яшил водийда,
Равон йўллар, оппоқ чироқлар...
Фақат бизга боғлиқ, журъатимизга,
Қатъиятимизга, суръатимизга.
Яқин бўлишлиги йироқлар...

КЕЛАЖАК УЧУН ҲУЖЖАТ

Эл севган машҳур санъаткор Сойиб Хўжаев бир неча йил бизга қўшни бўлиб яшаганлар. Мен, гарчи у пайтларда ёш бола бўлсам-да, у кишининг «Тириклигимда «Тошболта»ни кинолентага ёзиб олинглар, десам, ҳеч ким ҳафсала қилмайди», деган ўкинчли сўзлари ҳеч эсимдан чиқмайди. Мана, бугун ул зот ҳақида сўз кетса, албатта, «Тошболта» спектакли тилга олинадию, аммо асардан лоақал бирон саҳна кўрсатишнинг иложи йўқ. Фақат қуруқ гап билан чекланамиз. Киноасар бўлганида эди, Сойиб Хўжаев санъати тўғрисида нафақат бугунги, балки келгуси авлодлар ҳам жонли тасаввурга эга бўлар эдилар.

Шулар ҳақида ўйласам, хаёлимга бир фикр келади. Кечаги кунимизнинг қайси соҳасида бўлмасин, тарих саҳифаларини киночилик имкониятларидан фойдаланган ҳолда келажак авлод учун ҳужжатлаштириб қўйишни кўнгилдагидек амалга ошираяпмизми-йўқми?

Мана, қаранг: шу кунларда Тошкентнинг «Эски шаҳар» қисмини бузиб, қайта қуриш ва ободонлаштириш ишлари бошлаб юборилди. Бир неча йиллар ичида бу ерда гўзал бир маскан барпо бўлиши аниқ. Бу ғоятда катта тарихий воқеадир. Негаки, «эски шаҳарликлар» 130 йиллик мустамлака даврида «эски шаҳарлик» бўлиб қолавердилар. Фақат мустақиллик туфайлигина бу ерда узоқ йиллар мобайнида амалга ошмаган ишларни қисқа вақт ичида рўёбга чиқариш имкони туғилди. Демак, бу тўғридан-тўғри мустақиллик билан боғлиқ. Мустақиллик мавзуси эса бундан буён доимийдир. Унинг тарбиявий ва ғоявий аҳамияти эътиборга олинса, қуйидаги таклиф заруриятга айланади: шу кунлардаёқ киночиларимизни ишга солиб «Эски шаҳар»нинг ҳозирги кўринишини тўла-тўкис кинолентага туширишлар даркор. Бу тарихий кинохужжатни ўн беш-йигирма йилдан сўнг намойиш этишдан ҳосил бўладиган таассуротни эса ҳеч нарсага қиёслаб бўлмайди.

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Худди шунга ўхшаш, мустамлака давридан қолган муҳим воқеликларни кинолентларда ҳужжатлаштириш лозим. Бу борада эл орасида обрў-эътибор қозонган сиёсатчилар, ёзувчилар, олимлар, санъаткорлар ва бошқаларнинг гувоҳликларидан фойдаланилса, мақсадга мувофиқдир. Мазкур тадбирнинг тарихий аҳамияти шундаки, у орқали келажак авлод мустақилликкача давр қандай эдию, кейин қандай бўлди, деган саволга жавоб топадилар, ўзлари яшаётган фаровон ҳаётни барпо этишда аждодлари қандай меҳнат қилганликлари ҳақида жонли тасаввурга эга бўладилар.

Азамат ЗИЁ

АНИҚ САНА БЕЛГИЛАНСА...

ёки миллий театрнинг пайдо бўлиши ҳақида дастлабки мулоҳазалар

Ўзбек миллий театр санъатининг пайдо бўлиши хусусида баъзи маълумотларга эга бўлсак-да, лекин ҳанузгача ўзбек таеатрининг туғилган куни сифатида нишонланадиган аниқ сана белгиланган эмас. Ваҳоланки, миллий таеатр санъатимизнинг тарихан аниқ туғилган санаси мавжуд.

Гарчи ўзбек миллий драматругиясининг вужудга келиши 1911 йилдан бошланган бўлса-да, асарларни саҳнага олиб чиқиш ҳаракати 1913 йилнинг охирларидан бошланди. Саҳна асарлари яратиш учун бундан илгарироқ ҳам бир қанча уринишлар бўлган. Лекин бу уринишларнинг бекор кетгани, бир томондан, ҳали саҳна кучларининг етишмаганлиги билан характерланса, иккинчи томондан, ўлка Чор ҳукуматининг таъқиби остида бўлгандир.

1912 йилга келиб Россия жаҳон урушига ҳозирлик кўра бошлади. Бу ҳозирлик уни Марказий Осиёга нисбатан сиёсатида ўзгариш қилишга мажбур этди. Энди ҳукумат маориф ва маданиятда миллий буржуазияга ён бера бошлади. Шу вазиятда ўзбек тилида саҳна асарлари қўйишга ҳам, оғир шароитлар остида бўлса-да, рухсат берила бошлади. Лекин ҳали театр биносининг ўзи йўқ, керакли жиҳозлар учун рус театрлари катта ҳақ талаб қилар эди.

Мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, биринчи ўзбек драматурги, ўз даврининг фидойи маърифатчилардан бири бўлган Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг елиб-югуришлари натижасида Самарқандда 1913 йили ўзбек ёшларининг биринчи ҳаваскорлар труппаси ташкил топди. Труппа аъзолари 11 кишидан иборат бўлиб, шулардаан 9 нафари ўзбек, 1 киши татар ва яна бир киши озарбойжон миллатига мансуб бўлсалар-да, шу ерда ўсиб улғайган эдилар.

«Зарафшон» газетасининг 1923 йил 32-сонида берилган Абдуҳамид Азаматнинг «Маҳмудхўжа Беҳбудий» мақоласида шундай сўзларни ўқиймиз: «Ниҳоят арслон юракли йигитлар топилди. Репетицияларга киришилди. Репетициялардан бирини Беҳбудий афанди ўз қарамоғи остида қолдириб, иштирок қилувчиларга театрунинг аҳамияти,унинг халққа хизмати, ўйнайдурғон асардаги қаҳрамонларнинг табиати ва хулқлари ҳақида сўзлаб ўтказди».

Спектаклни саҳналаштиришда кимнинг режиссёрлик қилгани маълум эмас, лекин Маҳмудхўжа жанобларининг ўзлари режиссёр вазифасини ўтаган бўлиши мумкин.

Спектаклни саҳналаштириш ишларида ёрдам бериш учун Озарбойжондан Алиасқар Асқар ўғли таклиф этилган. Бузрук Солиҳовнинг «Ўзбек театри тарихи» учун материаллари»да (1929 йил) А. Асқар ўғли ҳақида ўша давр матбуоти «Саҳнани тартибга солишда таъсири катта бўлган»лиги тўғрисида хабар бергани айтилади. Кўпчилик ҳолларда эса асарни саҳнага олиб чиққанда Беҳбудий раҳбарлик қилгани таъкидланади. Ўзбек театри энди шаклланиб келаётган бир пайтда, таетр танқидчилиги даражаси ибтидоий бўлганлигини ҳисобга олсак «режиссёр» ибораси ўрнида «раҳбар» сўзи ишлатилган бўлиши ҳам мумкин.

Етарли тайёргарлик кўрилгач, Самарқанд шаҳрининг янги шаҳар қисмидаги рус халқ театри биноси ижарага олинади. Ниҳоят, 1914 йил январ куни М. Беҳбудийнинг «Падаркуш» ҳамда татар тилидан таржима қилинган «Алдадик ва алдандик» спектакллари саҳнада қўйилди. Театр биноси 100 фоиз европаликлар яшайдиган янги шаҳарда жойлашганлигига қарамасдан, маҳаллий халқ кутилганидан кўп келди. Айниқса, «Падаркуш» ниҳоятда яхши кутиб олинган. Билет етмаганлиги ва жой йўқлиги учун уч-тўрт юз киши қайтиб кетди. Ибратхонанинг (бунда театр назарда тутилган) борлиқ ўрни 320 нафарга кифоя қилар эди. Яна эллик қадар ўрин ҳозирланган бўлса ҳам кифоя қилмади. Билетлар икки кун илгари ёшлар ғайрати билан сотилиб тамом бўлган эди. Баъзи кишилар фойдаси билан бошқаларга сотдилар. Соат 7.00 да бошлаб минглаб халқ ибратхонага ҳужум қилди. Аммо билет йўқ, уч сўм бериб тик турмоққа ҳам розилар. Яна билет йўқ. «Ойна» журналининг 1914 йил 14 сонида бу ҳақида шундай ёзилади: «...Келган халқнинг барчаси, ерлик халқ диярлик эди. Билетлар етишмаганидан ташқарида қолган халқ фақат театрнинг ичига кириб олмоқ учунгина ақчаларини кассада қолдирдилар».

Ролларни қуйидаги маҳаллий ёшлар ижро этишган:
Бой ролида — Абдусалом Абдураҳим ўғли,
Зиёли — Мирза Фозил муфтий ўғли,
Домла — Мардонқул Шомуҳаммад ўғли,
Хайрулла — Аббос (Аббос шоир),
Фоҳиша ва бой хотин — Абдулла Бадрий.

Бойнинг ўғли — Аҳмаджон Шомиддинов, оммавий саҳналарда эса Муҳаммад Аминжон Ниёзий, Раҳимқул Муҳаммад Солиҳ ўғли, Мирҳамид Мирраҳим ўғли, Муҳиддин Журабой ўғиллари кўриниш берганлар.

«Падаркуш»ни биринчи ўйнаганлар шунчаки ҳаваскор ёшлар эди. Шу туфайли режиссёрларга кўп ишлашга, уларга саҳна қоидаларини ўргатишга тўғри келган. А. Асқар ўғлининг таклиф қилиниши ҳам бежиз эмасди. Биринчи ишга ўта масъулият билан киришиш саҳнага биринчи чиқишларидаёқ ҳаваскорларга катта муваффақият келтирди. Асардаги энг яхши ишланган образлар Абдулла Бадрий ижро этган фоҳиша Лиза ва бой хотин роллари бўлган. А. Бадрийнинг фоҳиша ролини ўта ҳаққоний ва ишонарли ҳолатда маҳорат билан тасвирлагани матбуотда катта шов-шувга сабаб бўлган. Ўзи катта бойлардан саналувчи Мардонқул Шомуҳаммад ўғли ижро этган мулла роли ҳам томошабинлар олқишига сазовор бўлган. Бундан ташқари А. Абдураҳим ўғли, Аббос ва Фозил муфтий ўғиллари ҳам ўзларига топширилган ролларни муваффақият билан ижро этадилар.

Айнан ўша куни ўзбек театри учун ўта масъулиятли довон забт этилган эди. Миллий театрчилик йўлидаги дадил ва муваффақиятли қўйилган дастлабки қадам ўзбек театри ривожланиши учун муҳим пойдевор бўлди. Самарқанддаги муваффақиятлардан завқланган Беҳбудий труппанинг театрчилик фаолиятини кенгайтира бошлади. Труппа аъзолари феврал ойида Қўқон шаҳрида ҳам томошалар кўрсатиб, эл олқишига сазовар бўлдилар. Қўқонга ташриф буюрган наманганлик ёшларни ҳам ўз ишларига жалб қиладилар. Кўп ўтмай Наманганда «Падаркуш»нинг навбатдаги премераси бўлиб ўтади. «Падаркуш» пиесаси Тошкентда қўйилганда ҳақиқий профессионаллик даражасига етган эди. Тез орада театрчилик фаолияти Каттақўрғон, Қарши ва Фарғона водийсининг катта шаҳарларида ҳам авж олди.

Миллий театр санъатимиз бугунгача қутлуғ 81 йиллик йўлни босиб ўтди. 15 январ миллий театрнинг туғилган куни сифатида умумхалқ миқёсида нишонланадиган саналардан бири бўлиб қолиши керак. Айни пайтда бу ҳақда таниқли санъаткорлар, театршунослар ва муштарийлар фикр-мулоҳазаларини ҳам билишни истардик.

Акмал САИДОВ,
театршунос

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

КИТОБИЙ ВА НОКИТОБИЙ ҚАҲРАМОНЛАР ЖУМБОҒИ

«Шўролар салтанатининг энг гуруллаган йиллари. Москвадаги ҳашаматли саройда Ал-Хоразмий таваллудининг 1000 йиллигига бағишланган халқаро анжуман бўляпти. Бутун дунёдан келган таниқли олимлар бирин-кетин чиқиб, улуғ бобомизни олқишлаб туришибди. Инглиз ҳам, француз ҳам, немис, испан ҳам. Уларнинг ҳар бири буюк ўзбек олимининг бугунги аниқ фанларга асос солганини, Ўрта Осиёнинг жаҳон илм ўчоқларидан бири бўлганини, ўзбек халқи дунёга Ал-Хоразмийдек даҳоларни етиштириб берганини таъкидлаб гапиришяпти. Ниҳоят, сўз Хоразмдан, Ал-Хоразмий юртидан келган вакиллар раҳбарига берилди. У киши кимлардир ёзиб берган қоғозни ҳижжалаб ўқий бошлади: «1917 йилгача ёппа саводсиз бўлган, бой ва феодаллар зулми остида эзилган, жаҳолат ботқоғига ботиб яшаган ўзбек халқи...» Кет-ти! Жаҳонга машҳур ажнабий олимлар бизга таъзим қилиб, эҳтиром қилиб туришибди-ю, биз минбарга чиқиб гирт саводсиз эдик, жаҳолатда яшаган эдик, яхшиям Ленин... яхшиям Октябр инқилоби... деб турсак». («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1995 йил, 17-март).

Ундан ортиқ шеърий тўпламлар чоп эттириб, бир неча кўламли насрий асарлар, драмалар битган Эркин Самандарнинг мунаққид Аҳмад Отабой билан мулоқотда айтган ушбу сўзларини умумлаштириб, қуйидагича изоҳлаш мумкин: аввало шуки, собиқ шўро даврида фақат Хоразмдагимас, балки бутун Ўзбекистонимиздаги, ҳатто бошқа қардош социалистик республикалардаги катта-ю кичик раҳбарлар «халқларимиз буюк Октябргача алифни таёқдан фарқламайдиган оми бўлиб, бошдан оёқ қашшоқлик, жаҳолат ботқоғида ботиб ётган эди», деб ҳайқирарди ва бу борада ким баланд овоз билан жар солса, ўшани қаҳрамон сифатида кўтарардилар. Айниқса, Марксу Энгелс, Ленину Сталинлар қандай фикр билдириб, қандай фаолият кўрсатган бўлмасинлар, уларнинг барчаси мислсиз жасорат, дея таърифланар, ойда доғ бўлиши мумкин, бироқ бу «даҳо»лар сутдан ҳам оқ, мусичадан ҳам беозорлиги нақл этиларди. Ошкора, муросасиз танқид, ўз-ўзини танқид ҳақида оғиз тўлдириб гапириларди-ю, лекин амалда нуқул офаринбозликка зўр бериларди.

Тўхтанг, ахир, бу илоҳийлаштиришнинг ўзгинаси-ку! Ахир, марксчилар, ленинчилар кимларнидир, нималарнидир илоҳийлаштиришга, худога, илоҳий кучларга тиш-тирноғи билан қарши чиққанди-ку?

Ҳа, қарши чиқдилару буни сездирмаслик учун оддий меҳнаткашлардан баъзиларини, айтайлик, Алексей Стаханов ё Турсуной Охунова ёки Абдусаттор Қурбонов бажарган ишларни юз, ҳатто минг карра орттириб кўрсатиб, совет халқининг асл қаҳрамонлари сифатида кўкларга кўтардилар. Ҳатто юзлаб ишчилар, хизматчилар, колхозчиларни стахановчи, турсунойчи ёки қурбоновчилар сафига қўшилди, дея кўтар-кўтарлар, «урра-урра»лар давом эттирилаверди. Давом эттириш кўлами ниҳоятда кенгайиб, моддий-маънавий бойликларни ишлаб чиқаришнинг барча тармоқларини, айтайлик, матбуот, бадиий ижод соҳаларини ҳам қамраб олди. Оқибатда мазкур иллатлар шу даражада чуқур илдиз отдики, уларни ошкора очиб ташлаб, бутунлай бартараф этиш, соғлом кучларни тараққиётга сафарбар қилиш мустақиллик қўлга киритилгандан кейингина бошланди. Шу давр ичида қатор тарихий, оламшумул ижобий ўзгаришлар рўй беришига қарамасдан, ҳамон ўтмиш иллатларидан қутулолмаганимиз юртбошимизнинг 1995 йил 29 февралда мамлакатимиз Олий Мажлисида қилган маърузасида куюниб айтган сўзларидан яққол кўринади: «Нега газеталар бунчалик саёз, «жим-жит», гўё ҳамма ёқда «олам «гулистон»дек? Нега матбуотимизда ўткир фелетонлар ёзилмайди? Нега ноқобил ишбилармонлар, порахўр ходимлар фош қилинмайди? Ахир, улар адабий асарда, матбуот саҳифасида, телевидениеда ўз қийшиқ башарасини кўрса, халқнинг нафратига гирифтор бўлса, ибрат бўлмайдими?»

Эътироф этиш зарурки, гоҳо-гоҳо айрим жузъий нуқсонлар очиб ташланаяпти, баъзи нопоклар шаънига аччиқ танқидий мулоҳазалар айтилмоқда, айниқса, рўй бераётган ижобий ўзгаришлар, матонатли шахслар, тадбиркорлар, масъул ходимлар, раҳбарларнинг қаҳрамонона фаолияти кенг миқёсда ёритилмоқда, аммо Президентимиз ҳақ: гоҳо коммунистик тузум асоратлари, шу жумладан, боқимандалик, лоқайдлик, дабдабабозлик, кўзбўямачилик, порахўрлик иллатлари учраб турибди. Уларнинг асл моҳиятини англаб, қандай оқибатларга олиб келишини тасаввур қилиш учун қуйидаги манзарага бир нигоҳ ташлайлик: аввало шуки, камчиликлар каттами ё кичикми, бундан қатъий назар, бугун яширилса эртага ёхуд индинига албатта очилади, ошкор бўлади. Бу — бир. Иккинчидан, бу иллатларга қарши курашилмаса, зарур чоралар кўрилмаса, ўз-ўзидан йўқолмайди, тараққиётга тўсиқ бўлиб тураверади. Учинчидан, курашиш учун иллатларни келтириб чиқарган сабабларни аниқлаш зарурки, бундан бошқача йўл бўлиши амримаҳол.

Диққат қилинг-а, ахир, бу ҳар қандай иш, меҳнат жараёни, ўсиш-ўзгаришлар — барча фаолиятларнинг табиий оқими-ку! Тағин шундай оқимки, у ўз ичига курашлару барча изланиш-интилишлар, ғалабалару мағлубиятларни ҳам, мураккаб, зиддиятли ҳолатларни ҳам қамраб олади. Буни англаш учун эса кенг миқёсда чуқур мулоҳаза юритиш, баҳслашиш зарурки, буни коммунистик мафкура талабларига мувофиқ яратилган китобий, яъни бадиий адабиёт, санъат қаҳрамонлари, нокитобий, яъни ҳаёт қаҳрамонлари уддалай олмадилар. Аниқроғи, уддалашга йўл қўйилмади. Наҳотки, Турсуной Охунова ё Алексей Стаханов ёки бошқа юзлаб социалистик меҳнат қаҳрамонлари, деб ардоқланганлар ўзлари бажарган ишларининг неча баравар ошириб-тошириб кўрсатилганини билмади, сезмади, дейсиз?! Ишончим комилки, сезганлар, билганлар. Бироқ партия, ҳукуматнинг катта-ю кичик раҳбарлари: «Бизлар сизларни халқимизнинг, совет ҳокимиятининг қаҳрамонлари, деб эълон қилдикми, бас, фақат партияга, Ленину Сталинга, коммунистик мафкурага миннатдорчилик билдиришингизнинг ўзи етарли. Берилган мукофотлар, имтиёзларни олинглар, улардан фойдаланинглар. Империализм, капитализмни лаънатлайсизлар. Социализм, коммунизмга офаринлар айтасизлар, тамом-вассалом. Бошқа гапнинг кераги йўқ!», деган тарздаги норасмий, яширин буйруқлар, кўрсатмалар ўртага ташланиб, уларнинг сўзсиз бажарилиши таъминланарди.

Қарийб чоракам бир аср мобайнида ҳукмронлик қилиб, бадиий адабиёт, санъат қаҳрамонларининг онгу тафаккури, руҳиятига сингдириб юборилган совет социалистик яшаш, меҳнат қилиш, яратиш тарзини чинакамига таҳлилу тафтишдан ўтказишга мустақилликка эришганимиздан кейингина киришганмиз. Киришганимизга эндигина тўрт йилга яқинлашаяптики, бу қисқа муддат ичида бирданига туб ўзгариш ясаш, салмоқли ғалабалар қозониш, табиийки, мумкин эмас. Аммо шуниси муҳимки, ҳаракатлар, изланиш-интилишлар бир қанча ҳолларда истиқлолимизнинг мустаҳкамланиб, камолотга етишаётганига хизмат қилиш билан бирга, жаҳон миқёсидаги тараққиёт даражаларига кўтарилаётганимиздан далолат бермоқда.

Мамнуният билан айтиш лозимки, кўтарилиш жараёнида эришилаётган ғалабалар, салмоқли натижалар тўғрисида кўп ва хўб мулоҳаза юритилмоқда. Ва буни ҳаёт, тараққиёт тақозо этмоқда. Шунинг учун асл ютуқларни ҳар томонлама таҳлил этиб, уларнинг моҳиятини ёритиш билан бирга, бу ютуқларнинг ижодкорлари, яратувчиларини ҳаққоний кўрсатиб, муносиб тақдирлаш ҳам қарз, ҳам фарздир. Бу борада ҳам марказдаги, ҳам вилоятлардаги матбуот воситаларининг салмоқли хизматларини инкор этиш ноҳақлик бўлур эди. Мисол тариқасида, 1992 йил, 25 июндан бошлаб чоп этилаётган Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ва республика Вазирлар Кенгашининг «Аму тонги» газетасини кўрсатиш жоиздир. Негаки, «Аму тонги» газетаси аввалари ҳафтада бир марта чиқиб турган бўлса, кейинги пайтларда ҳафтада икки марта ўз ўқувчиларига етиб боряпти. Энг муҳими, газета республикада рўй бераётган муҳим ўзгаришларни ёритишда ўзига хос фаоллик кўрсатмоқда. Шу жиҳатдан, 1994 йил 31 декабрда эълон қилинган Аминбой Тожиев билан мулоқотдан қуйидаги парча диққатни тортади: «Элтекс» нафақат туманимизда, балки республика ҳаётида катта воқеа бўлди. Бу ерда йилига 60 миллион АҚШ доллари миқдорида маҳсулот ишлаб чиқарилади. Маҳсулотларни сотиш бўйича Германия билан шартнома тузилган».

Қаранг-а, йилига 60 миллион АҚШ доллари миқдорида маҳсулот ишлаб чиқариш! Тағин маҳсулотнинг сифати билан германиялик харидорларни қойил қилишнинг ўзи бўлмайди. Бунинг натижасида эса ҳам ўзгаларга, ҳам бизларга фойда қолиши шарт-ку! Акс ҳолда тараққиётга қаратилган ислоҳотлар, ўзгаришлар ўз аҳамиятини йўқотиши шубҳасиз. Шунга мувофиқ, газетанинг 1994 йил, 1 декабр сонида Амударё туманидаги «Оқ олтин» жамоа хўжалиги раиси Олламберган Холимбетов билан суҳбатда ҳам мазкур хўжаликда қўлга киритилган муҳим ютуқлар ёритилиши табиийдир. Ҳа, «Оқ олтин» жамоа хўжалиги фақат ўз туманидагина эмас, балки Қорақалпоғистонда ҳам, Элликқалъа тумани эса бутун Ўзбекистонимиздаги энг илғор туманлардан бири эканлиги бизни қувонтиради! Аммо шундай илғор жамоа, туманларда ҳам ечилмаётган муаммолар, тараққиётнинг янада юксак босқичларига кўтарилиш йўлида юз бераётган қийинчиликлар учрайди.

Газетанинг 1995 йил 8, 16, 24 март сонларида Гулистон Матёқубованинг «Жайҳун ёқасида ўсган бойтерак» сарлавҳали адабий-бадиий публицистик мақоласи эълон қилинган. Мақолада Мустақиллигимизни мустаҳкамлаш, ривожлантириш, бунинг учун иқтисодий ислоҳотларни оғишмай амалга ошириш, фидокорона меҳнат қилиш билан бирга, олға қараб боришимизга халақит бераётган иллатлар, айниқса, бюрократия, коррупция, порахўрликка қарши курашни бир лаҳза тўхтатмаслик тўғрисидаги Президентимиз даъватлари қўллаб-қувватланади. Лекин мана шундай камчиликларни бартараф этишга ҳамма бирдай киришмаётгани, тараққиёт қийинчиликларини енгишга кўмаклашмайди.

Гулистон Матёқубова Қорақалпоғистондаги ўзбек ижодкорлари орасида кўзга кўринган, фаол ёзувчи, айни чоқда Жўқорғи Кенгесдаги қўмиталарнинг бирининг сардори сифатида ижодкорлар, ёзувчилар, маданият ходимлари, айниқса, хотин-қизлар билан яхши ишлашгани туфайли катта обрў қозониб, Қорақалпоғистон хотин-қизлари Кенгашининг раиси бўлиб сайланди...

Ҳаётда ишлаш, яшаш жараёни оддий, табиий. Айни чоқда, мураккаб ва зиддиятли ҳамдир. Қайси бир жабҳада ютсангиз, қайси биридадир ютқазасиз. Баъзан муваффақиятлар муваффақиятларга уланиб кетиши мумкин ва аксинча. Булар барчасини бўяб-бежамасдан кўрсатиш, шубҳасиз, фақат «Аму тонги» газетасигагина тегишли эмас.

Бинобарин, республикамиздаги қайноқ меҳнат жараёни муайян бир вилоят, туман ҳудуди билан боғланиб қолмай, балки бутун Ўзбекистонимизга тааллуқли эканини тасдиқловчи далиллар, тақдирлар кўплаб топилади. Шундай тақдир эгаларидан бирини Тошкентдаги «Дархон» фирмасининг сардори Аброр Жаббор ўғли қиёфасида кўраман.

У ўз фаолиятини бурунгидек юқоридан бериладиган кўрсатмалар, ёки бирор-бир партия қарорларидан келиб чиқадиган даъватларга мувофиқ олиб бораётгани йўқ. Уни менга бир бахтли тасодиф учраштириб, таништириб қўйди. Яхшироқ билганимдан кейин, «олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», деган халқ нақлининг нақадар тўғри эканлигига яна бир карра ишонч ҳосил қилдим.

— Гапнинг очиғи, — дейди у, — ўзимда фавқулодда юқори хусусиятларни сезмаганман. Бироқ ишбилармонлик, тадбиркорлик, уддабуронликдан анча-мунча «юққани»ни ҳис қиламан. Худди мана шу ҳис мени жуда кўп ишлашга илҳомлантиради. Гоҳида хотиним, болаларим билан мириқиб суҳбатлашишга ҳам вақт тополмайман. Лекин ёзувчи Березиковнинг улуғ бобомиз Амир Темурга, табобат илми заҳматкашларидан Карим Йўлдошевнинг юрак хасталикларини даволашга бағишланган китобларининг нашр этилишига ҳомий бўлиб қатнашганим, Хлебушкинанинг етим-есир болаларни тарбиялаш, таълим бериш фаолиятига, Муҳиддиновнинг ўтмиш ёдгорликларини сақлаш ишларига, республика театр жамиятига моддий ёрдам кўрсатганим, шундай саховат лаҳзаларида бамисоли янгидан туғилгандай ҳолатга тушганим — бир умр ёдимдан чиқмаса керак!..

Яна шуниси борки, Аброр Жаббор ўғли ўз фаолиятини таҳлилдан ўтказаётганда, ҳам ижобий, ҳам салбий натижаларни рўй-рост баҳолаш, ҳаққоний ёритиш, баҳслашишда қорақалпоғистонлик Аминбой Тожиеву Ражаббой Йўлдошев, Гулистон Матёқубова-ю Ҳакимбой Ҳалимовнинг энг яқин ҳамкори, иттифоқчисига ўхшаб кетади. Айни чоқда маънавий-руҳий, жисмоний кўлами-ю куч-қудратларига кўра улар бир-бирларидан фарқланади ҳам. Бундан қатъий назар, уларнинг феъл атворларидаги айрим фазилатлар «Ўтган кунлар»даги Отабегу Кумушга, «Кеча ва кундуз»даги Мирёқубга ва бошқа ижобий қаҳрамонлардаги айрим хусусиятларга мосу хос бўлиши мумкин-ку, ахир!

Табиийки, бу ўринда тилга олинган, олинмаган китобий, нокитобий қаҳрамонлар билан тенглашиш ёки нусха кўчириш тўғрисида гап кетаётгани йўқ. Гап уларнинг барча интилиш-изланишлари табиий, ҳаётий эканлиги хусусида, фикр-туйғулари, хатти-ҳаракатлари, шахсий фаолиятлари орқали ўз замонаси, даврига таааллуқли жиҳатларни рўйи-рост кўрсатиш хусусида бораяпти. Қаҳрамонлар китобийми, нокитобийми, бундан қатъий назар, агар уларнинг асл сурати-ю сийратидаги фазилатлар орттириб ёки камайтирилиб берилса, пировардида сеҳру жозиба, сиру таъсир таъсирчанликдан, табиийликдан, самимийликдан маҳрум бўлади. Маҳрум бўлдими, демак, узоқ яшамайди, муҳим аҳамият касб этмайди, ҳеч кимга маънавий-руҳий озуқа, завқ-шавқ бермайди. Ахир, «Она», «Пўлат қандай тобланди», «Очилган қўриқ», «Бой ила хизматчи», «Дадил қадам» каби совет социалистик адабиётининг кўкларга кўтариб келинган ўнлаб, юзлаб намуналари, ҳаёт ҳақиқатининг айрим жиҳатларини тўғри ёритганига қарамасдан, жаҳон миқёсида, айтайлик, «Отелло», «Ҳамлет», «Анна Каренина», «Телба», «Тирилиш», «Ака-ука Карамазовлар»дай миллионлаб қалбларни тўлқинлантириб, самимий меҳру муҳаббатига сазовор бўла олмади-ку! Бунинг муҳим сабабларидан бири шундаки, уларнинг ижобий қаҳрамонлари чинакам ҳаётни фақат коммунистик ғояларнинг тантанасини таъминловчи кураш майдонига айлантириб юбордилар...

Шубҳасиз, бундай сафарбарлик инсонни мустақил фикрлаб, мустақил фаолият кўрсатишдан маҳрум қилди. Ваҳоланки, чинакам ҳаёт қаҳрамонларигина эмас, балки Ҳамлету Отелло, Анна Каренина, Карамазовлар билан бирга «Ўтган кунлар», «Кеча ва кундуз»даги Отабек, Кумуш, Мирёқублар бамисоли ўзимизнинг энг яхши замондошларимиздай мустақиллигимизни мустаҳкамлаб, янада зўр юксакликларга кўтариш йўлида маънавий мададкор бўлиб қолмоқда-ку! Агар шу йўлдан оғишмай дадил бориб, мавжуд қийинчиликларни мардонавор енгаверсак — марра бизники!

Вақтдан унумли фойдаланиш. Аброр Ҳидоятов номидаги театрнинг артистлари танаффус пайтида.
Р. ШАРИПОВ сурат-лавҳаси

Кўпни кўрганлар ҳузурида

Комил ЯШИН: ЧЎЛПОН ВА ҲАМЗА МЕНИНГ ТАҚДИРИМДА

Академик адиб К. ЯШИН билан М. САЪДИЙ суҳбати

— Авваламбор, бир ҳақиқатни очиқ айтай: мени Чўлпон оғанинг тарбиясига ёшлигидан у киши билан дуст, ҳамдард, завод-фабрика, катта мулк, ер-сувлари булмаса-да, савдо-сотиқ орқасида ортирган дуруст бойликка эга бўлган поччам Ҳакимжон Саркоров билан укаси Олимжон Саркоров топширган эдилар. Уларнинг отаси Ёқуб Саркоров деган биржачи Чўлпон аканинг отасига ўхшаган, ўрта даражадаги бадавлат одамлардан эди. Ёқуб Саркоров бутун Туркистонга донги кетган катта бой — машҳур Миркомилбой Муминбоевнинг гумаштаси, унг қўли эди. Поччам эса, Чўлпонлар оиласи билан яқин, дуст эди. Ҳакимжон поччам мени Чўлпон акага таништиргач, уша пайтда у киши ишлайдиган «Янги Фарғона» газетасига (редакция Қўқон шаҳрида эди) ўзим қисқа хабарлар, фелетон ва шеърларимни тез-тез юбориб турадиган булдим. Ёзганларимдан маъқул топганларини Чўлпон ака таҳрир қилиб, чиқариб турди. Газетада қатнашишим Андижон шаҳар комсомол қўмитасининг Иброҳим Эшонхўжаев каби раҳбарларини ҳам қизиқтириб қуйди. Улар мени 1923 йили уз сафларига олдилар. Икки йил давомида Ленин комсомоли сафида астойдил, чин юракдан берилиб хизмат қилганман. 1924 йили эса Ўзбекистон ССР тузилди. Москвадан Калинин келиб, унинг таклифи ва маслаҳати билан Туркистоннинг эски раҳбарлари урнига Икромов, Хўжаев, Иванов, Охунбобоев кабилар республика раҳбарлигига сайландилар. Ўзбекистон комсомоли Марказий Қўмитаси раҳбари қилиб Иброҳим Эшонхўжаев сайланди. У шунгача Андижон уезд шаҳар комсомол қўмитасининг котиби эди. 1925 йили мени Ленинградга Урмон хўжалиги институтига йўлланма олиб бериб, ўқишга жўнатган одамлар ҳам ана шу Иброҳим Эшонхўжаев билан Абдулла Набиев бўлди. У совет ҳокимиятига садоқат билан хизмат қилди. Уттиз еттинчи йил қатағонида Иброҳим ака ҳам Акмал Икромовлар билан бирга қамалди, кейин қамоқдан қайтиб келди... Журналист ва ёзувчи Мирза Карим бу эътиқодли коммунист ҳақида асар ёзганди. Асарда Иброҳим Эшонхўжаевнинг мураккаб ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинган...

Мени Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий билан ҳам Ҳакимжон поччам таништирган.

Бир куни поччам Андижон шаҳрининг Узумбозор деган жойи яқинидаги (ҳозирги вилоят театри олдидаги жойда) Абдулла Ҳожи Саҳҳофнинг китоб дуконидан Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг «Гуллар»идан бирини сотиб олиб қўлимга тутқазди: «Бу шеърларни ўқиб, мағзини чақ!» — деди. Шунда Саҳҳоф ҳам бир китобни — Абдулҳақ Ҳомиднинг мажмуасини очиб, икки сатр шеърни овоз чиқариб ўқиди:

Байрутда бир мозор қолди,
Кўнглим тўла оҳ-у зор қолди.

— Бу сизга совғам, пулини олмайман, — деди у. Абдулла Ҳожи Саҳҳоф китобнинг қадрини биладиган, илмнинг қадрига етадиган маърифатли, маърифатпарвар инсон эди. Бу китоб неча ўн йиллардан кейин Қоҳирада бир ажойиб ҳодисага сабаб бўлдики, у ҳақда алоҳида ёзилур...

Мен шу-шу, «Гуллар» баҳонасида Ҳамзанинг ижоди билан қизиқдим, бошқа асарларини ҳам топиб ўқидим, унинг йўлини адолатли, ҳаққоний йўл деб билиб, унга ишондим ва ғоявий йўлидан мутлақо чекинмасдан бордим...

— Чўлпон тўғрисидаги хотираларингизни сўзлаётган эдингиз...

— Мен Чўлпон акани ҳам устоз сифатида тан олдим. Хизматини қилдим. У билан ўн йил муттасил Москвада, Тошкентда, Самарқандда учрашдим, ҳамсуҳбат бўлдим. Ҳалима Носирова билан турмуш қуриб, яшаб бошлаганимизда эса, ҳар доимгидек қўшничилик қилдик. Бир-биримиз билан тотув ва яхши муносабатда яшадик. Бироқ, мен очиқ айтаман: «Чўлпон менинг устозим бўлади», деб айтолган эмасман. Чунки бу менинг учун хавфли эди. Атрофимда нияти бузуқ, иғвогар шахслар ҳам йўқ эмас эди...

Чўлпон акани, унинг аёли Солиҳахонимни мендан ҳам кура рафиқам Ҳалимахон яшироқ билади. Чунки Ҳалимахон театрда Чўлпон ака билан бирга ишлаган. У устоз ҳақида кўп нарса билади, кўп суҳбатлашган, оиласи билан жуда яқин бўлган. Оиласи Солиҳахонимнинг кўнгил хислатларини, инсонийлигини, оилапарварлигини, Чўлпон акага бўлган юксак ҳурмат-эҳтиромини Ҳалимахон жуда яхши билади. Бир суҳбатлашишимиз керак...

(Яшин домланинг уринли маслаҳати амал қилиб Ҳалима опа билан ҳам суҳбатлашдик. У кишининг ҳикоясини сал кейинроқ келтирамиз).

— Ленинградда ўқиётганингизда Москвага келиб Чўлпон билан тез-тез учрашиб турган экансиз...

— Мен Ленинградга 1925 йили борганман. Буни биласиз. Чўлпон ака эса, Москвага бир йил аввал Ўзбек давлат драма студияси билан бирга борган. Ўқиш даврида мен ўрмончилик асосларини ўрганишдан кура, адабиёт ва санъатга кўпроқ ихлос қўйдим. Эртаю-кеч адабиёт билан шуғулланганман, санъат музейларини завқланиб томоша қилганман, Ленинград театрларининг янги спектаклларини бирортасини қолдирмасдан кўришга интилганман. Шу билан бирга, шеърлар, адабиёт ва санъат ҳақида, театр ҳақида мақолалар ёзганман. Ленинград ҳамда Москва адабий муҳити, айниқса, Есенин билан Маяковский ижоди тўғрисидаги баҳс-мунозаралардан бохабар бўлишга ҳаракат қилганман. Хуллас, Ленинграддаги йилларим мен учун адабий мутолаа, санъатнинг моҳиятини тушуниш йиллари бўлди. Бу давр ҳаётим ҳақида «Ёднома» китобимда анча батафсил ёзганман.

Москвага имкон топганимда, зарурат юзасидан келардим. Шунда, албатта, Ўзбек драма студиясига таржимон ва адабий эмакдош бўлиб ишлаётган Чўлпон ака билан учрашар эдим. Чунки, аввало, Чўлпон ака ҳамшаҳарим — андижонлик эди. У кишининг қариндош-уруғлари Андижонда турушар, ўзи ҳам шеъриятдаги машқларимдан хабардор эди. Чўлпон ака ҳам, қариндошлари ҳам Москвада бўлганимда ҳузурига кириб ўтишимни тайинлашганди. Студиячилар Москванинг Спиридонов кўчасидаги «Бухоро Маориф уйи»да туришарди. Чўлпон аканинг хонаси ҳам уша ерда эди. 1925 йили таътилдан қайтишда Москвага тушиб, «Маориф уйи»га бордим. Чўлпон аканинг хонасига яқинлашарканман, ичкаридан эшитилаётган кўшиқдан ногоҳ тўхтаб қолдим. Ашула дарди бораётган хонадан эшитиларди. Чўлпон ака Турсуной Саидазимовага қўшиқ ўргатаётган экан. Ҳали ҳам Турсунойнинг кўнгироқдек жарангдор ва ширали овози қулоғим остида янграйди:

Қарғалар учса қарайлик Марғилоннинг йўлига,
Ҳиди келса, маст бўлайлик ҳандалакнинг бўйига.
Ҳандалак бўйликкинам, сен унда зор, мен бунда зор,
Тўти кўшнинг боласидек ихлосамиз интизор...

Хонада Турсуной қўшиқ айтар, Чўлпон ака эса, сўзлар талаффузи, урғулар ўрни, оҳангни кузатарди...

Репетиция тугагач, Чўлпон ака икковимизни бир-биримизга таништирар экан:

— Бу адабиётимиздаги янги, ёш куйчилардан Комилжон, — деди.

Турсуной Саидазимова оқ-тўрида келган, сарвқомат, кўп-кўра кўзлари ёниб турадиган жуда соҳибжамол, навниҳол жувон эди. Овози зурлигидан келажаги ҳам порлоқ бўлажаги сезилиб турарди. Минг афсуски, кейинчалик бу ғоят истеъдодли санъаткор иғво, фиск-фасод қурбони булиб, ун гулидан бир гули очилмай ўлдирилди. Лекин ҳамон унинг фожеали ўлими сабаблари, бу фожеа сабабчилари, қотилликнинг ташкилотчилари кимлар экани маълум эмас, сир очилмади. Турсунойни ўлдирган ерда айб билан 10 йил турмада ётиб чиққан эри Ҳожихўжанинг эса қотил эмаслиги ҳақида ҳар хил гаплар бор. Қамоқдан чиққач, санъаткор ижод қилиб Тожикистон халқ артисти унвони билан тақдирланган Ҳожихўжа Раҳматуллаев бир гал Тошкентга келганида Ҳамза номидаги театрдаги Турсунойнинг суратига тикилиб, кўзига ёш олиб турганига гувоҳ бўлганман...

Чўлпон ака ўшанда менга Ўзбек давлат драма студияси аъзоларининг репетицияларини томоша қилиш ҳуқуқини бердирган ҳужжат тўғрилаган эди. Мен студиячиларнинг репетицияларини бир чеккада жим утириб кузатардим. Театр санъати сирларини, драматургия сирларини шу тарзда ҳам ўргана бошладим. Бунга Чўлпон ака сабабчи бўлган.

Мен Чўлпон ака шеърларини тамом ёд олиб, унга катта ҳурмат-эҳтиром сақлаганман. Такрор бўлса ҳам айтай: лекин устозим, деб очиқчасига айтолмаганман. Тургиси, ҳеч бир киши, ҳатто НКВД ҳам мендан: «Устозинг ким? Чўлпонми, Фитратми?» — деб сўрамаган. Мен Чўлпон акага кўпроқ поччамнинг дусти, андижонлик қўшним, танишим сифатида қараганман. Шунинг учун ҳам кўрқмаганман. Уйига ҳам кўп борганман.

— Чўлпоннинг дўстлари, маслакдошлари даврасида ҳам кўрганмисиз?

— Ҳа, албатта. Бир куни борсам, Чўлпон ака Наби Расулов, Абдураҳим Йўлдошев каби жадид, маърифатпарвар, матбуотчи дўстлари билан суҳбатлашиб, шеърхонлик қилишиб ўтиришган экан. Улар ушанда Москвадаги «Шарқ» нашриётида ишлардилар. Менинг шеърни тушуниш қобилиятимни синаганлар. Наби Расулов Чўлпон аканинг мана бу мисраларини ўқиди:

Умидсиз севгидан йўлим тортай деб,
Севгига баъзида илинган бўлдим.
Ҳақиқат кўйида қулоқ отай деб,
Баъзида ҳиёнатга талпинган бўлдим.

Наби ака шеърнинг давомини ўқимай, менга қаради-да: «Қани, шоир, шеърни шарҳлаб берингчи», — деди. Чўлпон ака даврадагиларнинг оғзига қараб турди.

— Мен ўйлайманки, шоир ҳам севгидан умидсиз экан. Мен ҳам Ботуларга ўхшаб реализм — ҳақиқат йўлидан бормоқчиман, дейди, шоир, — дедим.

Наби ака яна ўқиди:

Гўзаллик асири бўлган кўзларим,
Эсимга кўшилди, кутулдим, дедим.
Кўзларим тинди-ю, тўкилди сўзим,
Мен яна парига тутилдим, дедим.

— Ана, сир очилди! — дедим мен. — Демак, сиз севган пари — маъшуқа жуда хунук экан, сизга ёқмабди!

Шунда хонадагилар қаҳ-қаҳ отиб кулиб юбордилар.

— Ҳаммасими, ё яна давоми борми?..

— Йўқ, ҳаммаси шу.

Чўлпон ака кўпинча қисқа шеърлар ёзарди.

Мана, бир шеъри:

Мақтадим, кўкка кўтардим Сизни мен,
Энди менга Сизга етмоқлик қийин.
Мақтамоққа бир киришгач, мақтайин,
Тўхтасам, сўнгги тинимда тўхтайин...

Бир чиройли татар қизи бор эди. Шеър уша гузалга бағишланган. Чўлпон у пайтлари РОСТАда ишларди, янглишмасам. Ёш, кучга тўлган, ижоди камолга етган пайтлари эди-да!...

Шоирнинг бир шеърининг туғилишига ҳам гувоҳ бўлганман. Андижонда, Узумбозорда, Тўхтасин Жалилов обод қилган Шаҳлогузар деган жойдаги бир мажнунтол соясида Чўлпон ака чой ичиб, дам олиб ўтирган эди. Ўшанда мен ҳам ёнида эдим. Бирдан шоирнинг илҳоми келиб, жўшиб шеър тўқиб юборди. Ўшанда Чўлпон аканинг қандай илҳоми келганини кўрганман, артистлардек, Аброр Ҳидоятовга ўхшаб ҳолатга кириб, шеър битганининг гувоҳи бўлганман-да:

Хаёлим баъзида учиб кетадир,
Мен ҳам тизгинини қўйиб бераман...

Афсуски, эсимда қолгани шу... Баъзилари эсимда қолган-да!.. Яна бир парча:

Қалбим тонгнинг шамолида қалтираган япроқдек,
Титраб кетар, жим қоламан унга қулоқ солгали.

— Чўлпон шеърларини ёстиқнинг ичига солиб ётаркан, деб айтишади...

— Ҳа. У киши шеърларини ёстиқнинг ичига солиб ётарди. У ёстиқни Москва сиёсий идораси олиб кетган. Сабаби нима, сабабчиси ким? Ҳеч ким билмайди.

— Андижонлик коммунист ҳамшаҳарлари шоирга қандай муносабатда бўлганлар?

— Андижонлик кўзга кўринган коммунистлар — Асқар Акбаров, Жумабойҳожи Парпибоев, Қурбон Жалилов, Иброҳим Эшонхўжаев, Ортиқ мингбоши сингарилар Чўлпон ака билан гаплашмасдилар.

— Устозингга қара, ҳолидан хабар олиб тур, — деб пичинг қилишарди улар мени кўрганларида.

Эй, гўзал Фарғона, қонли кўйлагингдан ўргулай,
Тарқалиб кетган қаро ваҳший сочингга боғланай, —

«Бу — нима?! — дерди Жумабойҳожи Парпибоев. — «Қонли кўйлагингдан ўргулай», деб устозинг, бу — босмачиларни кўзда тутаётир, шекилли? Биласанми, шуни, — дерди яна ўсмоқчилаб. Андижондаги болшевикларнинг идеологи эди у. Гапга чечан, нуктадон, маълумотли; араб, форс, турк тилларини яхши биларди, рус тилини ҳам пухта эгаллаганди. Болшевикларга жуда берилган одам эди Жумабойҳожи.

— Адабиёт тарихидан маълумки, Чўлпон Ғайратийнинг ўз шеърига қарши ёзган «Тузалган ўлкага» асарини таҳрир қилиб, газетада ҳам чиқаришга ёрдам берган экан. Устод сизнинг дастлабки шеърларингизни таҳрир қилганми?

— Тахминан, 1923 йил бўлса керак, Чўлпон Қўқонда чиқадиган «Янги Фарғона» газетасида бир неча ой ишлаган. «Янги Фарғона»да ўша пайтда кучли адиблар тўпланган эдилар. Ҳаммаси жадидлар, маърифатпарварлар. Лутфулло Олимий — газетанинг бошлиғи, асли наманганлик, Ҳамза, Абдулла Раҳмат, бу одам кўп нарсани бошидан кечирган, Холмуҳаммад Охундий, бу — коммунист, Ашурали Зоҳирий... Ашурали Зоҳирий буларнинг ҳаммасига раҳбарлик қилган. Жуда билимли, маърифатли одам бўлган. Чўлпон ака менинг газетага жўнатган шеър ва фелетонларимни кўриб берган. Ҳамзанинг шеърлари билан баравар чиқиб турган асарларим.

Майсалар шох ташлаб, қалтираб ўйнар,
Эркин, шўх қизларнинг қилиқларидек...

Шу сатрларим бор шеъримни Чўлпон ака таҳрир қилиб берган.

— Мен бу шеърингизни олти жилдлик «Асарлар»ингизда учратмадим?

— Ҳа, шеър «Асарлар»га кирмаган. Мана бу шеърни эса, Ҳамза таҳрир қилиб чиқарган:

Комсомол — турмушнинг қизил ғунчаси!
Писандмас тўсиқнинг унча-мунчаси!

— Бу сатрлар бор шеърингизни ўқиганман... Домла, Андижонда бир яширин ташкилот бўлган экан. Шу ташкилот фаолиятига доир бир ҳужжатни сиз топган экансиз. Ҳужжатда нима ҳақда гап кетган?

— Чўлпон фақатгина шоир, ижодкор бўлиб юрган эмас-да. У ижтимоий ҳаётга фаол аралашган. Чор ҳукумати даврида ўзбек зиёлиларининг чоризмга қарши курашувчи яширин ташкилотлари бўлган. Маркази Тошкентда (бошлиғи Мунавварқори) бўлган. Бу ташкилот аъзоларининг Самарқанддаги Маҳмудхўжа Беҳбудийлар билан алоқалари яхши бўлган. Қадимчилар эса, жадидларнинг бундай ишларига қарши чиққанлар. Эсимда: поччам Абдуҳаким Саркоров 2-3 кун сандалнинг ичига кириб қадимчилардан яшириниб ётган. Кауфманлар ўзбек зиёлиларининг келгинди босқинчиларга, уларнинг амалдорларининг сиёсатига қарши ҳатти-ҳаракатларини сезиб қолган. Мен топган ҳужжатда Чўлпон ака, Абдуҳаким поччам ва яна бир қанча одамларнинг рўйхати бор. Совет ҳокимияти даврида Абдуҳаким Саркоров болшевиклар тарафига ўтиб кетди, ҳозир истиқлолчилар деб аталаётган босмачиларга қарши қизил аскар бўлиб курашди. Совет идораларида ишлади, Куйбишев Урта Осиёга келганда «пахта зараркунандачиси» сифатида қамалиб ҳам чиқди. У кишининг тақдири шундай бўлди...

— Маълумки, Ҳамза (аввал Ўзбек давлат драма) театрида Чўлпон узоқ йиллар адабий эмакдош бўлиб ишлаган. Бу театрда сизнинг «Икки коммунист», «Ўртоқлар», «Ёндирамиз», «Номус ва муҳаббат» каби асарларингиз саҳналаштирилган. Шу пиесаларингизнинг саҳнага чиқишида Чўлпоннинг иштироки қандай бўлган?

— Мен ҳақиқий коммунистларни ҳам, сохта коммунистларни ҳам ҳаётда кузатиб «Икки коммунист»ни ёзганман. Пиеса инқилобий мавзуда, болшевистик тузумни улуғлаган. Бу Чўлпонларга ёқмаган. Лекин, айтишмаган. Асар Акмал Икромовнинг буйруғи билан аввал Андижонда, кейин Самарқандда қўйилган. Икромов жуда кўтарган асарни. Ҳозир айтганимдек, пиеса Чўлпонларга ёқмаган-у, буни очиқ айтишмаган. Лекин биттаси — Қаюм Рамазон чидаб туролмасдан, Самарқандда, театрда, танаффус пайтида мени ёнига чақириб олди-да:

— Ука, Яшин, бу асарингда катта гапни кўтарибсан. Ишқилиб, ўзингга эҳтиёт бўл-да. Ҳали сен ёшсан, етилган драматург эмассан. Ўзингга эҳтиёт бўл, ишқилиб. Ўзингни ўтга-чўққа уравeрма, — деб насиҳат қилган бўлди. Фақат шу одам шундай деди. Бу нарса ҳеч ёдимдан чиқмайди.

Мен Чўлпон аканинг ижодидан кўп нарса ўрганганман, таъсирланганман. Масалан, «Ёрқиной»даги пафос, юксак ҳис-ҳаяжон жуда ёқарди. Асардаги, айниқса, Қаюм Рамазонлар айтган қаҳрамон ички дунёсини қандай очиш сирларини билишга уринардим. Пиеса яратиш усулларига эргашардим. Чўлпон аканинг ўзи эса драмаларимни таҳрир қилмаган.

* * *

Мен Яшин домла билан беш марта, ҳар гал уч-уч ярим соатдан суҳбатлашдим. Суҳбатларимиз орасида оқсоқолнинг рафиқаси Ҳалима опа Носирова ҳам вақт-бевақт чойимиздан хабар олиб турди, мулоқотимизга файз киритди. Аслида Опа билан кейинроқ бафуржа суҳбатлашиш орзуим бор эди, ҳозир ҳам шу фикрдаман. Лекин гап орасида Чўлпоннинг рафиқаси Солиҳахоним ҳақида ҳам икки оғиз сўзлаб ўтиш зарур деган фикр туғилди. Шу тарзда Яшин домла билан суҳбатимиз доирасида тўртинчи куни Ҳалима опага ҳам сўз беришни маъқул кўрдик.

ҲАЛИМА ОПА НОСИРОВА ҲИКОЯСИ

— Туғилганимдан бери адабиёт билан санъат муҳити ичида бўлдим. Адабиётга, санъатга кучли ҳавасим бор кичиклигимдан. Беш ёшларимда арабча ҳарфларни билиб олганман. Мен бахтлиманки, адабиётчига текканман. Шу туфайли кўп улкан адабиётчилар, адиблар билан танишганман, уларни билганман. Шундан бахтиёрман. Бу ҳақда кўп гапиришим мумкин. Лекин ҳозир гап Чўлпон домла билан у кишини аёллари Солиҳахоним ҳақида.

Чўлпон домла, Солиҳахоним билан, айниқса, Самарқандда яшаганларида бир ярим йилга яқин ҳамсуҳбат бўлганман. Мен уларнинг оила аъзосидек эдим, десам бўлади...

Чўлпон домла спектаклларимизнинг барча репетицияларида иштирок этган. Турсуной ўлдирилгандан кейин менга Ўзбек давлат театрининг икки ойлик таътили пайтида Турсуной ўйнаган барча спектаклардаги ролларини тайёрлашимга тўғри келди. Театрнинг бош режиссёри, ўзбек халқининг фахри, жуда улуғ режиссёр Маннон Уйғур — Оға, ёрдамчи режиссёр Фатхулла Умаров, адабий эмакдош Чўлпон домла (у киши Москвада таълим олиб қайтган Ўзбек давлат драма студиясида ҳам адабий ишларга бошчилик қилганди), бастакор Тўхтасин Жалилов, Ҳайит Охун (бу киши ўзбек мақомларини ўрганиш учун Шарқий Туркистондан келиб, кетолмай қолганди; бу устоз санъаткор жуда зўр мақомдон, уйғур мақомини жуда яхши билган инсон эди) — ана шу беш устоз менга бу масъулиятли ишда ёрдам бердилар. Айниқса, Чўлпон домла мен билан қаттиқ ишладилар. Устознинг ўзи ҳам театрга кўп асарларни таржима қилиб бергандилар. Мен Гоццининг «Маликаи Турондот»ида Турондот, «Икки бойга бир қарол»да Кларича, Гоголнинг «Ревизор»ида ҳокимнинг қизи, Глебовнинг «Зағмуғ» пиесасида Занжи бола, «Ёрқиной»да Қумри— ёшгина хизматкор қиз, Ғулом Зафарийнинг «Ҳалима»сида Ҳалима ролларини ўйнадим...

Мен Чўлпон домланинг оила аъзосидек эдим, дедим сизга. Шу сабабли уларникига тортинмай кириб бораверардим. Устознинг кўп шеърларини ашула қилиб айтардим. Уйларига кирганимда ўзларига ҳам айтиб берардим:

Муҳаббатнинг саройи кенг экан, йўлни йўқотдим-ку,
Асрлик тош янглиғ бу хатарли йўлда қотдим-ку,—

мисралари билан бошланувчи машҳур «Қаландар ишқи» шеърини жуда севиб. берилиб ашула қилиб айтардим. «Галдир» деган қадимий халқ куйига солиниб, бир девонанинг номидан айтилган ғоят гўзал шеърни ҳам ашула қилиб куйлардим:

Мен дутор бирлон туғишқон қўҳна бир девонаман,
Ул туғишқоним билан бир ўтда доим ёнаман.

Дилларида ғам тўла бечораларга ёрман,
Дарди йўқ, ғам кўрмаганлардан тамом безорман.

Мен дуторнинг торларига беркиниб олсам агар,
Пардаларнинг ҳар бири бергай бўлак ғамдан хабар.

Пардалар узра юриб турган одам бармоқлари,
Кўкрагимни кўп босар, шундан бўлур толмоқлари...

Бу қўшиқ, албатта, фақат девонанинггина эмас, балки Чўлпон домланинг ҳам юрак туйғуларини теран ифодаларди. Мусиқани, ашулани, санъатни , билмадим, адабиётдан ҳам яхши кўрарди у киши, деган тушунча чуқур ўрнашиб қолган менинг онгимда. Бу улуғ инсон шунчалар санъатсевар, шунчалар санъатпарвар эдилар...

— Ҳалима опа, сизнинг Чўлпоннинг кўп шеърларини ёддан ўқишингизни биламиз. Биронта шеърини айтиб беринг.

— Мен, яхшиси, Чўлпон домланинг ҳеч ерда йўқ бир декламациясини айтиб берай. У хотин-қизлар озодлиги ҳақида.

Кўзғол ортиқ, етар, эй, қайғули оҳлар чеккан,
Интил олға, бос одим, кўзлари қон ёш тўккан.

Сени тутқунлик аро сақладилар йўл бермай,
Сенинг эркингни олиб, топтадилар сўз бермай.

Сенинг ул қонли ёшингга сира бир боқмадилар,
Жониворлар каби, тор уйга қамаб сақладилар.

Сен-да жим турдинг, уларнинг шу тегизсиз ишига,
Айтмадинг дардингни шу чоққача ҳеч бир кишига...

Эсимда қолгани шу экан. Бу шеър жуда узун эди. Мен уни ўн минутча декламация қилар эдим. Шеърни ўрганишим тарихи ҳам қизиқ. Уни муаллимамиз Нортожи опа 1923 йили ўргатган менга. Муаллимам билан шоир Ғайратий бир-бирини яхши кўрардилар. Мен, кичкина қизча, севишганларнинг хатларини бир-бирига элтиб берардим. Кейин улар турмуш қуришдилар...

— Чўлпоннинг ижодий ишларингизда қандай амалий устозлиги, ёрдами бўлган?

— У киши ролларимни тайёрлашимда қаҳрамонларнинг сўзларини тўғри талаффуз қилишимни кузатарди, тоқат билан ўтириб сўзларни тўғрилаб айтишда ёрдам берарди. Домла сўзни жуда нозик ҳис қилардилар...

— Чўлпоннинг сизга бағишланган мақоласи бор. Сизга шеър ҳам бағишлаганми?

— Менинг ролларимнинг сўзларини ёдлайдиган дафтарим бор эди. Унга йигирмадан ортиқ ролларимнинг сўзлари ёзилганди. Чўлпон домла бир куни ўша дафтаримни варақлаб кўрдилар-да, бирдан илҳоми келди шекилли, шу байтни ёзиб қўйдилар:

Бу дафтар кўп кўнгилларнинг аламлар таржимонидир,
Бу дафтар қанча жонларнинг қизарғон лола қонидир.

Мен Чўлпон домлаларникида кўп бўлардим. Хотини Солиҳахон опа чақираверарди. Ҳатто сочларимни ҳам уларникида ювардим.

Уларнинг уйида бўлганимда, бир гал, домланинг 6-7 шеърини ашула қилгандим, ўшаларни айтдим. Шунда хотини ўрнидан турдида, мени қучоқлаб, ўпди. «Менинг синглимсиз, қизимсиз»,— деди. Чўлпон домла чўнтагидан оқ даструмолини олиб, билдирмай, кўз ёшини артди.

Биз—Солиҳа опа иккаламиз бир-биримизга қараб қўйдик.

Солиҳа опа адабиётни яхши кўрарди. Чўлпон домлага ҳам севиб текканди... Устоз кўп шеърларини оғзаки айтардилар, лекин ёзилмай қоларди. Жуда кўп нарса яратиларди-ю, ҳаммаси ёзилмасди. Чўлпон домла шеърнинг ўртасида тўхтаб қолмасдилар, равон ёзардилар. Солиҳа опа ёзиб қўйсангиз-чи, йўқолиб кетади, деб қуйинардилар. Афсуски, шоирнинг кўп шеърлари шу тарзда, ёзилмай қолиб кетган..

Чўлпон домла, айниқса, уч одамни яхши кўрган юксак санъати учун. Мени, Маруся — Мария Кузнецовани ва Лутфулла Нарзуллаевни. Ёрқинойни ўйнаган Замира Ҳидоятовани, Турсунойни ҳам яхши кўрган. Чўлпон домла Турсунойга репертуар яратиб берганди. Менинг ҳам бу ҳассос санъаткорга ҳурматим баланд эди. Умуман, Чўлпон артистнинг яхшисини, истеъдодлисини яхши кўрарди. «Менинг асарим адабиётнинг, санъатнинг зарраси, эплаёлмаган режиссёрлар саҳнага қўймасин», — деб бежиз айтмаганлар шунинг учун.

— Шоирнинг рафиқаси Солиҳахоним ҳақида алоҳида гапириб бермоқчи эдингиз...

— Солиҳа опа билан Чўлпон домла жуда аҳил, тотув яшардилар. Солиҳа опа доимо домлани тушунган, у киши билан руҳан ҳамнафас яшаган. Бир муаллиф ёзибди: Солиҳахоним бир музикачи билан учрашган, деган гапни ўқиб, жуда кўнглим оғриди. Солиҳа опа ақлли, тушунган, Чўлпон домланинг фақат ўзларини эмас, шеърларини, ижодини ҳам яхши кўрган аёл эди. Баъзан-баъзангина болалари бўлмаганидан ўкинардилар. Мен Чўлпон домланинг аёлларга бўлган иззат-ҳурматини у кишининг Солиҳа опага муносабатига қараб билардим. Домланинг обрўйи жуда баланд эди. Бундай обрўли одамнинг аёлига ҳеч ким нотўғри муносабатда бўлолмасди, бунга журъат қилолмасди. Чўлпон домла «Бу ҳам фарзанд кўриши керак-ку!» деган шекилли, ажралди. Раҳм-шафқат қилиб ажралди. Ҳатто Солиҳа опа эрга текканида кимга тегди, эри қандай одам экан, яхши одаммикан, деб суриштирган ҳам эканлар. Бир марта Солиҳа опа бизникига тўрт-беш боласини эргаштириб келди. «Мана, болаларим, хўжайиним яхши одам, Чўлпон акани ҳурмат қилади», деди. «Шуни айтаман, деб келдим, ёнингизга», — деди.

Мен хоҳламайманки, Солиҳахоним билан Чўлпон домла орасидаги соф муносабатга, бир бахтли муҳаббатга соя солмаслик керак!

Мен ўз сўзимга жавобгарман, ўз сўзимнинг қулиман.

Шу гапларимни ёзиб қўйинг, ўғлим...

* * *

— Домла, мана, Ҳалима опа билан ҳам суҳбатлашиб олдик. Энди гапимизни давом эттирсак...

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий — XX аср ўзбек маданиятининг кўзга кўринган сиймоси. Бу бутун маданий жамоатчилик томонидан тан олинган ҳақиқат. Унинг мураккаб ва ибратли ҳаёти, бой ижоди ва жўшқин ижтимоий фаолияти ҳақида кўп ёзилди, ёзилмоқда, яна ёзилади. Бу ҳам ҳақиқат. Сиз бугунги истиқлол замонида, Ҳамзанинг содиқ шогирди, Ҳамзашунос адиб ва олим сифатида Устознинг халқимиз ҳаётида, хусусан, ўзбек маданияти тарихида тутган ўрнини, мавқеини қандай белгилайсиз? Унинг халқимиз олдидаги хизматига қандай баҳо берасиз?

— Биз адабий ҳаётга кириб келган пайтда адабиётнинг ўзи нима, адабиётшунослик, адабий танқидчиликнинг вазифаси нималардан иборат— ҳатто шунга ўхшаш оддий масалалар ҳам унча аниқ эмас эди. Адабиётшунос, санъатшунослар, умуман, мунаққидлар жуда кам эди. Шу сабабли унча-мунча адабиётшунослик, санъатшунослик, шу жумладан, Ҳамза ижоди билан ҳам шуғулланишга мажбур бўлганмиз, ўз фикрларимизни ҳам айтганмиз. Ҳамид Олимжон ҳам, Уйғун ҳам, Ойбек ҳам, кўпчилигимиз адабиётшунослик билан шуғулланганмиз. Кейин адабиётшуносларнинг ўзларига қўйиб бердик. Забардаст адабиётшунослар кўпайиб кетди. Бу — қувонарли ҳол.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийни, масалан, бутун забардаст адабиётшуносларимиз аввал «Ҳамза — XX аср ўзбек адабиётининг асосчиси» ,— деган бўлсалар, энди: «Ҳамза XX асрда ўтган Беҳбудий, Қодирий, Фитрат, Авлоний, Чўлпон, Сўфизода, Айний қатори, ўшаларнинг биттаси», деб айтмоқдалар. Мен шу фикрга қўшиламан. Мана шу улуғ адиблар, жумладан Ҳамза ҳам, XX аср ўзбек маданиятини яратдилар.

— Чўлпон умрининг кейинги йилларини қандай хотирлайсиз?

— Мен ёшлигимда ҳукумат Чўлпон акага Тошкентнинг Чақар маҳалласидан катта бир боғни берганди. Ўша боққа мен ҳам бориб турардим. Боғда Санжар Сиддиқ, Ғулом Зафарий, Ҳасан Ниёзий, Ҳусан Розий, Наби Расулий сингари одамлар ҳозиру нозир бўлишарди. Улар соатлаб Чўлпон аканинг меҳмони бўлиб, Тагорни ўқишарди. Мен жим ўтириб, уларнинг баҳс-мунозаларини тинглардим. Чўлпон ака ва дўстлари эса, китобни қўлга олиб, болишга суяниб, ёнбошлаб ётишганча, соатларча Рабиндранат Тагорни ўқигани-ўқиган эдилар. Албатта, русчасини-да... Боғ катта эди. Тагорнинг ғаройиб ҳаёти, юксак санъати, теран мазмунли ижоди ҳақидаги баҳс-тортишувлар, фикр алмашувлар қизигандан-қизирди.

Мана, эсимда қолган, ўша нафис мажлислардан бирида таржима қилиниб, ўқилган мўъжаз шеър:

Йигит: — Юзингни ким ўпади, оппоқ қиз?
Қиз: — Гажжак сочларим,
Йигит: — Мен ўша гажжакларинг бўлсам бўлмасмикан?
Қиз: — Тароқнинг тилишига тоб келтирсанг, майли...

Бирдан ҳар тарафдан:

—Офарин, ана шоир! Ажойиб!.. Зўр!.. — деган каби овозлар янграб кетарди.

Чўлпон ака ярим оврупоча, ярим шарқ руҳидаги янги адабиётни хоҳлаган. Мен шундай мароқли суҳбатларнинг гувоҳи бўлганман.

Ўттизинчи йиллари ҳукумат ёзувчиларга Тошкентнинг бир чеккасида, Инжиқобод деган жойдан боғжой ажратиб берган эди. Чўлпон акани охирги пайтларда ёзувчиларнинг ана шу боғида кўрганман. Ўша даврнинг кўзга кўринган ёзувчиларидан Миён Бузрук, Шокир Сулаймон, Отажон Ҳошим, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, мен ва бошқалар шу боғда тўпланардик, суҳбатлашардик. Патефон янги урф бўлган, ҳар хил лаппаклар (пластинкалар) чиққан пайтлар эди. «Мистер Браун» деганга ўхшаш пластинкаларни патефонга қўйиб, роса танца тушардик. Чўлпон ака кўпроқ Абдулла Қаҳҳор билан суҳбат қилишни хуш кўрарди. Тўполонга унча тоби йўқ эди.

Чўлпон акани сўнгги марталар ўша боғда кўрганман...

—Улуғ шоиримиз Чўлпон ҳақида қимматли хотираларингизни айтиб бердингиз. Чин юракдан катта раҳмат. Бу хотираларингиз Устод санъаткорнинг ижодий ва инсоний қиёфасини ёрқинроқ тасаввур этишда халқимизга ёрдам бериши, шак-шубҳасиздир. Имкониятдан фойдаланиб, Чўлпоннинг XX аср ўзбек маданияти тарихида тутган ўрни тўғрисидаги сизнинг шахсий фикрингизни билмоқчи эдим...

— Чўлпоннинг, баъзан, истиқлолчиларга, миллий-озодлик ҳаракати курашчиларига бағишланган шеърлари бор, деймиз. Тўғри, шундай шеърлари бор. Бироқ истиқлолчиларга қарши курашган болшевиклар Андижонда «Дарҳон» деган газета чиқарган. Унга Иванов, Акмал Икромовларнинг яқин дусти Абдулҳай Тожиев муҳаррирлик қилган. Чўлпон ака эса, унга ёрдамчи бўлган. Ўша газетада Чўлпоннинг бошчилигида деҳқонларнинг тинч турмуш кечириш тўғрисидаги орзулари ифодаланган зўр мақолалари босилиб турган. «Дарҳон» газетаси архивларда, кутубхоналарда сақланган бўлиши керак. Кўриш керак. Ўша газетада чиққан материалларнинг мазмуни қандай бўлган, мен айтолмайман. Ўша йиллари Ленинградда эдим. Ҳақиқат тўла бўлиши учун ҳамма ҳужжатларни холис тадқиқ этиш керак...

Энди шахсий фикримга келсак, Чўлпон — катта ғояли улуғ шоир, чинакам санъаткор шоир, отахон шоир. Чўлпон аканинг жуда ўткир, ширин, оммага ёқадиган бой тили бор эди. Айни шу хислатлар Ҳамзага ҳам хос эди. Бу иккаласининг тили жуда халқчил. Чўлпон аканинг хати жуда намунали, кўрга асо бўладиган даражадаги хат эди. Мен арабчасини айтаяпман, албатта.

Чўлпон аканинг ижоди ижодимга таъсир кўрсатмаган, деб айтолмайман. Чунки ёшлигимдан менинг ўзим ҳам поччамникида жадидий матбуотни, жадид адибларнинг асарларини кўп ўқирдим. Демак, ижодимга, шаклланишимга жадидларнинг таъсири бўлган, деб айта олман. Лекин мен бирортасининг асарини кўчириб, ўзлаштириб олган эмасман. Қандай бўлса, шундай ўқиб, баҳраманд бўлганман. Устоз шоир Чўлпон акани қаттиқ ҳурмат қилганман, аммо буни ошкора айтолмаганман, у киши ҳақида ёзолмаганман.

Шу жойда, хонаси келди, бир гапни айтиб кетай. Аввало, айтишим керакки, мен танқидчи ва адабиёшунос олим Озод Шарафиддиновни ҳурмат қиламан. Мен ҳақимда Озод мақола ҳам ёзган. Олимнинг Чўлпон ижодини тарғиб-ташвиқ қилиш борасидаги ишлари ҳам савобли. Лекин яқинда унинг «Чўлпонни англаш» (1994) деган китобчасини ўқиб қаттиқ ранжидим. Шарафиддинов 1987 йилнинг 7 февралида УзКП Марказий Комитетида ўтказилган мажлисда «Комил Яшин Чўлпон ва Фитратларни қайтаришга қарши овоз берди», деб ёзади. Йўқ, бундай эмас. Ўша йиғиннинг баённомасини кўрмай туриб, бундай дейиш ўринли эмас, деб ўйлайман.

Муҳтарам Озоджон!

Келинг, халқимизга қулоқ тутайлик. Оловюрак, дили ҳам, тили ҳам «тонг сирлари»дек пок Ота шоиримиз Чўлпон асарларини кўпкўп нашр этайлик, барча миллатларнинг тилларига таржима қилайлик. Отахон шоиримиз жаҳон бўйлаб кезиб юрсину, ўзбекнинг озод ва мустақил юртини абадий куйласин!

* * *

Мен дунёнинг аччиқ-чучугини узоқ умри давомида хўп тотиб кўрган, зўр шодлигу қувончларни ҳам, беадад ғам-аламлару айриликларни ҳам бошидан кечирган оқсоқол адиб билан суҳбатлашар эканман, бу доно одамнинг қалбида ҳали қанчадан-қанча қимматли хотираларнинг тахи бузилмай турганига амин бўлдим. Ўйлайманки, Яшин домла билан суҳбатимиз давом этади.

Тўра МИРЗО

ТУРОНБЕКА, НУРГА САЛОМ БЕР!

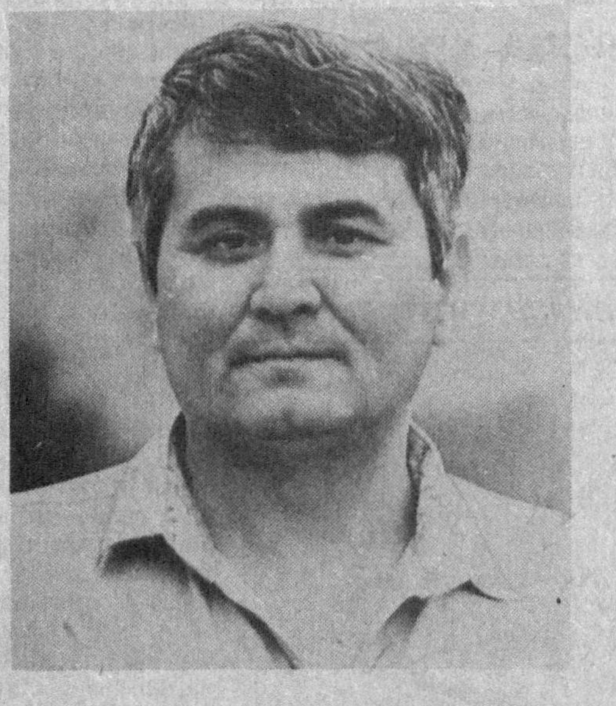

БУХОРОГА ЯЁВ КИРАДИ ТЕМУР

Бухоро Ер аро ороли шаҳар,
Ёвлар босқинидан яроли шаҳар.
Онасин юртига оқшом ё саҳар
Яёв кириб келар Қутбиддин Темур.
Жаҳонгир онаси Тегина бегим,
Она бўлди Турон эркина, бегим,
Бунда қилич тутмас илкина тегин,
Яёв кириб келар ҳукмдор Темур.
Олам бошда тутар она зотини,
Буюк армон ўртаб ҳоқон ёдини.
Шаҳарнинг четига боғлаб отини
Яёв кириб келар жаҳонгир Темур.
Она юрт ўғлонга парвона юртдир,
Ислом туғин тутган энг доно юртдир.
Ҳайрона юрт, ҳамон ягона юртдир
Яёв кириб келар шаҳарга Темур.
Бухоро осмонга азон айтади,
Бухоро Ер аро осмон айтади.
Сафарга отланар ёхуд қайтади,
Яёв кириб келар Қутбиддин Темур.
Онани билганни олам-да билар,
Бу шаҳри азимга таъзимлар қилар.
Жангда эгилмаган боши эгилар
Бухорога яёв кирганда Темур.

* * *

Қайси чўлнинг Қайси бор,
Ўша йўлнинг файзи бор.
Қайси юртнинг Қайси йўқ,
Ҳаваси йўқ, файзи йўқ.
Ишқ аҳли қўшиқ айтса,
Ер-кўк қўшилиб айтар.
Бу дунёдан Қайс қайтса,
Ҳаводан нафас қайтар.
Қайснинг қайсардир саси,
Ўқир мағрур оятин.
Овози озғин, ҳазин,
Тўқир ишқ ривоятин.
Бу дунёда мозор кўп,
Ҳақ деганга озор кўп.
Ўзни билиб фаришта,
Бизга гуноҳ ёзар кўп.
Қайсники қайда қабр?
Фасли ишқ бир хуш жабр.
Қайсга гўр қазилмаган,
Асли биз, Қайсмиз ахир.

Менга паноҳ шафқатсиз шимол.
Ҳузуримга келасан кириб,
Таъқиб қилар изқувар хаёл.
Юзларингда соқчи табассум,
Тиниқ тортган унинг ранг-рўйи.
Нафас ростлар табассум кун-тун,
Кенг юзингга бошини қўйиб.
Кўзларингнинг энг чуқурида
Тутқун менга хайриҳоҳ нурлар.
Умид ўсар нур ҳар бирида,
Бир кун хаёл оёққа турар.
Бир кун сенинг кўксинг уйғониб,
Кўзда унут кўзинг уйғониб,
Изтиробнинг дасти қисқарар
Ўзда унут ўзинг уйғониб.
Сен жанубни қўзғаб ўрнидан,
Югурасан очиб бағрингни.
Текислайман лабларим билан,
Йўллар, йиллар-ажинларингни.

КЕЛИНЧАК, БЕЛАНЧАК, КЕЛАЖАК.

Толғин, босиқ келинчак,
Толга осиқ беланчак.
Келин куйлар ялинчак,
Хавотирлар олинчак.
Кун туғилиб қарийди,
Кўкнинг қоши қорайди.
Юлдузлар тин олса ҳам
Келин бола қарайди.
Ой нурига бош урар
Келинчакнинг нафаси.
Кўзларида жовдирар
Нурми ё нурнинг саси?
Беланчак ипи узун,
Боғланган кўк тоқига.
Келин ташламас кўзин
Кўз қораси-оқига.
Келин эмизмас гўдак,
Тортиб қўяди ипни.
Нурдай учар беланчак
Қовуштириб Шарқ-Ғарбни.
Беланчак осган кўкка —
Тўмариснинг қизими?
Боболар изи чўккан,
Ё нур босган изини.
Беланчак учаверар,
Шарқ-Ғарбга кўчаверар.
Ой, офтоб кўкрак тутиб,
Гўдакни қучаверар.
Беланчакка тикар кўз,
Икки юз милён улус.
Гўдакни уйғотмакка
Керак бир наволи сўз.
Ҳаққим бор келажакда,
Туронга тўрт фасл ёр.
Инондим — беланчакда
Амир Темур насли бор.

ТУРОНБЕКАНИНГ ТЎРТ ЁШИГА

Туронбека тўрт ёшга тўлдинг,
Туронюртнинг тўрт минг ёши бор.
Камроқ йиғлаб, сен кўпроқ кулдинг,
Отамакон мўл кўз ёши бор.
Ота юрт, онам юрти
Отда ҳам яёв юрди.
Эллар-ла ўз боласи —
Офтобни баҳам кўрди.
Туронзамин шон замин эди,
Тонг онаси тонг замин эди.
Зулумотнинг йўлин ёпгунча,
Оқ кўйлаги қон замин эди.
Оқ куни қора бўлди,
Бағри хун, яра бўлди.
Шарқу Ғарб орасида
Йиллар овора бўлди.
Қордан салла ўраган тоғлар,
Кундан савол сўраган тоғлар.
Тошлар эмас, водийда ётган
Тоғ кўксидан тўкилган оҳлар.
Оҳи мўлу доғи йўқ,
Бу йўлнинг адоғи йўқ.
«Ҳалқ денгиздир, халқ тўлқин...»
Денгизнинг қирғоғи йўқ.
Турон деса сурон бошланар,
Юракларда бўрон бошланар.
Ким ғашланар, ким оташланар,
Қутлуғ сўздан осмон ёшланар.
Осмонга ини эди,
Юртларнинг кенги эди.
Бўй-эни энгги эди,
Қуёшнинг тенгги эди.
Шаъни, шавкати бор Туроннинг,
Турон юрт ёдида жаҳоннинг.
Туронбека нурга салом бер,
Тенгдошисан Ўзбекистоннинг.

ТУРКИСТОН

Қай давлат бор дунё харитасида
Шарқдами, Ғарбдами макон ахтариб,
Одамзод яшаган ҳар қитъасида
Туркистонлик яшар шодмон ҳам ғариб.
Ситамнинг боласи, эши Туркистон,
Ирфонга, иймонга бешик Туркистон.
Тани қиймаланган ,тилинган шаъни,
Юз ўттиз йил юзсиз, кемтик Туркистон.
Юртим деб юртидан қувилган элнинг
Умид оғочлари барг ёзди қайта.
Дадил томирида қадим манзилнинг
Жайҳунлар оқади оятлар айта.
Беш ини бўлинган, тилинган эди,
Беш бармоқ бирлашиб, тугулади мушт.
Тик бўл, ўзи бек бўл, Туркистон энди,
Қутлуғ харитага хуш келибсан, хуш.

* * *

Масофамиз беш минг чақирим,

ЎҚИТУВЧИ — ИЖОДКОР

Республика халқ таълими вазирлиги мана бир неча йилдирки Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан ҳамкорликда ижодкор ўқитувчиларнинг республика анжуманини ўтказиб келмоқда.

Анжуманда наср, назм, публицистика, болалар адабиёти, қардош халқлар адабиёти, драматургия кенгашлари фаол ишлаб келади. Унга таниқли ёзувчилар ва шоирлар раҳбарлик қилишади. Ғолиблар вазирлик таъсис этган «Ижодкор ўқитувчи» нишони билан тақдирланишади. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига тавсия этиладилар.

Биз бугун мазкур анжуман иштирокчилари машқларидан намуналар бераяпмиз.

Машқларда соф кўнгил изҳори, ҳис-туйғулар баёнида самимият ва тозалик устувор. Ҳароратли мисраларда кечинмаларни тезроқ айтишга шошилиш, атроф-жавониб ҳодисаларига муносабат билдиришга қизиқиш кучли.

Уларда шеъриятга ҳавасмандлик сезилади, сўзга муҳаббат акс этади. Ижодкор ўқитувчилар машқларидаги ушбу некбин хусусиятларни қўллаб-қувватлаймиз.

Ўқитувчиликнинг ўзи жуда катта ижод. Навоий, Бобур, Машраб каби улуғ шоирлар ҳам ўқуитувчилардан тарбия олган, мактабда ўқишган, илм ўрганишган. Ўқитувчининг ижодхонаси — мактаб, яратган асарлари эса улардан таълим-тарбия олган ўқувчилар. Бу ўта машаққатли ва масъулиятли ижодий жараён. Бадиий асардаги бўш ўринларни, қусур ва камчиликларни қайта ишлаш мумкин. Таълим-тарбияда эса хато қилиб бўлмайди.

Боланинг мурғак кўнглига йўл топиш адабиётда ўзига хос йўл топишдан қийин. Уни маънавий шакллантириш, кўнглида гўзал фазилатларни қарор топтириш, шеъриятда янги шакл топишдан ҳам, насрда ижобий қаҳрамон яратишдан ҳам мушкул.

Биз ўқитувчиларнинг ана шундай ижодий меҳнатларига муваффақият тилаймиз.

Назм ва наср бўлими

Сукунат

Жумагул СУВОНОВА

ЎН ТЎРТ КУНЛИК ОЙ КУЛСИН

САРАФРОЗ

Мен юрган йўлларнинг майсалари — тош,
Тиғи тилиб борар пойингни.
Мен юрган йўлларнинг тиконлари — гул,
Боғлайди қонаган жойингни.
Менинг юрагимда оҳ урар жабр,
Унинг ҳар зарраси давою туроб.
Мен босган ҳар қадам мастона абр,
Тошлари, гуллари, тиғлари меҳроб.
Менинг кўкрагимга қамалган дарднинг,
Тунлар кўз ёшингни артар қўллари.
Юксалиб борасан туйғуларимдек,
Қуёшга туташиб кетар йўлларинг.
Қувонч захматимни тенг кўтаришга
Ёлғиз давогардир тунги тийра моҳ.
Бу тубан очунда босган қадамим
Қанча тоза бўлса, шунчалик гуноҳ.
Руҳимни сарафроз айладим бу кун,
Кўнгил кўкка етди паноҳинг билан.
Эй, йўлда дуч келган дўсти бегуноҳ,
Хушлашиб қол ҳеч са нигоҳинг билан.
Руҳимни сарафроз айладим бу кез...

СИЗГА...

Баҳорларни сизга берай азизим,
Йўлингизда майса кулсин, гул кулсин.
Менинг эса сизга ташна қалбимда,
Кўкни тутиб тўзғиётган кул кулсин.

Энди сизга шакар лабдек очилиб,
Қуш тилидан болдек томган сўз кулсин.
Менга қайтмас гулбаҳорнинг ўрнига,
Хазонлари йиғлаётган куз кулсин.

Кулаверсин сизга бахтнинг йўллари,
Ғаддор тақдир бир ўрнига минг кулсин.
Менинг эса қонлар оққан қароғим,
Қучоғида хандон отиб мунг кулсин.

Йиғлоқи дил йиғламасин энди ҳеч,
Майли сизга осмон кулсин, кўк кулсин.
Мени битта изингизга алишиб —
Ер ютсину!.. Сўнгра, кўзи тўқ кулсин.

Йитиб кетай, ўттиз уч йил эврилмай,
Эврилурсам сочимгача лой — кулсин.
Сизга эса тун кўксини ёритиб,
Тўлаётган ўн тўрт кунлик ой кулсин.

СЕН СИҒМАГАН ДУНЁГА

Баҳорлар сиғади, гуллар сиғади,
Қайғули, қайғусиз диллар сиғади.
Армонни кўтарган йўллар сиғади,
Сен сиғмаган дунёга дилим.

Тўрт фасли мужассам табиат сиғар,
Ҳақ йўлга бошловчи шариат сиғар.
Ёлғонлар, бўҳтонлар ва бидъат сиғар,
Сен сиғмаган дунёга дилим.

Тўкилма заминга зарранг сиғмайди,
Тингламоқ оғир бу ялланг сиғмайди.
Сен ҳурми, бунингдек оҳанг сиғмайди,
Сен сиғмаган дунёга дилим.

Бу нашъу-намони наволарга бер,
Бир пуллик жафони саболарга бер.
Дилингдек кенгликни дунёларга бер,
Сен сиғмаган дунёга дилим.

Санамжон СОБИРОВА

МЕН СИЗНИ

Мен сизни шунчаки туйғулар билан,
Ва ё банди бўлиб бир эҳтиросга
Нигоҳлар ўтига чидай олмасдан
Севишни истасам... ҳам қизғанмасдан
Илинжли қалбларга топшириб Сизни.
Қайтар, деб, умидли, зор курашмасдан
Юришни истамасам... бироқ ҳисларим
Ниҳоя билмасдан тўлиб-тошар дам
Ўйноқи оҳангга тутиб қулоғим
Мен сизни шунчалар... тушунтирмасдан,
Севаман!!!

ЮРАКНИ НАҚД ТИКИБ

Юракни нақд тикиб шу дунёга мен
Оҳанг тинглаб ўсдим ҳеч иккиланмай.
Оғир карвон тортган асов туйғунинг,
Шиддати умримни бўшаштирмагай
О, унда қирқ қизнинг исёнкор руҳи,
Ва Гулойим минган оқ отда туриб,
Мен ёй тортаяпман бир нишон билан.
Сиз керакли сўзни қўйманг тушириб,
Унда қорачиқлар ғазабга тўлиб,
Толим-толим сочлар белда тўлғона,
Оқ саман устидан беҳуш эгилиб,
Қалбингиз суғуриб олмайин яна.
Юракни нақд тикиб бу дунёга мен,
Оҳанг тинглаб ўсдим ҳеч иккиланмай!

* * *

Қалбимда
Бир дарё ҳайқирар тинмасдан.
Мен унинг тубига чўкяпман.
Кетишинг мумкинмас кўрмасдан,
Қутқар деб ёлвормам, севгилим,
Қизликнинг муқаддас хаёли
Қўрқаман тутмасми энтикиб,
Сўзга айланмаган ҳиснинг уволи...

Ҳафиза ЎСАРОВА

ҚОРОВУЛ

Ҳикоя

Қодир қоровул ғалласи ўриб олинган, сомон уюмлари қатор тизилган, тупроғи ўйнаб турган далада қари қашқа отини ўз ҳолига қўйиб борарди. Борлиқ сарғайган, офтоб тиғида жизғанаги чиққан, файзсиз. Айниқса, ғалласи ўриб олинган майдонлар киши кўзига ғариб кўринади.

Қуёш шаштидан тушган. Узоқда, ҳисобсиз сомон ғарамлари ёнида машина қораси кўринди. Қодир қоровул сергак тортди. От юганини силтаб қамчи босди. Қари қашқа бир пасда машина ёнига учиб келди.

— Ассалому алайкум, — деди у қовоғини солиб.

Машинага сомон ортаётган йигит шоша-пиша салом берди-да, нариги томонга бақирди:

— Анвар ака, ҳов Анвар ака!

Сўнг икки қўлини кўришмоқ учун Қодир қоровулга узатди. Ғарам ортидан сариқдан келган, гавдали йигит чиқиб келди, салмоқ билан салом берди.

— Сомон олаяпсизларми, — деди қоровул саломга алик олмай, — ҳужжат-пужжат деган нарса борми?

— Бор, — деди йигит бамайлихотир, сўнгра чўнтакларини кавлаштириб тўрт букланган қандайдир қоғозни олди ва қоровулга узатди.

Қодир қоровул қоғознинг у ёқ-бу ёғига назар ташлагач, сўради:

— Кимнинг рухсатномаси?

— Бўлим бошқарувчисиники, — жавоб берди йигит.

— Уники ўтмайди: директорники керак, — деди қоровул. — Тўкинглар!

Ҳеч нарсага ўрин қолдирмайдиган қилиб айтилган бу буйруқдан икки йигит серрайиб қолишди. Лекин Анвар ўзини тутиб олди.

— Бўлим бошқарувчиси ҳам раҳбар, шу сомоннинг эгаси — деди у аламини зўрға босиб.

Сомончилар чолнинг кимлигини яхши билишарди. Бу одам учун раҳбар худонинг ердаги сояси. Фақат катта раҳбарнинг айтганини қилар, ундан кичигини тан олмасди. Болами, қарими, ёшми, аяб ўтирмасди. Ўз ишини обдон дўндириб бажарувчи киши эди. Шу боис қишлоқ аҳли унга кўпам рўйхушлик бермас, тўй-маракаларга аралаштиравермасди. Чолнинг эса умри фақат шу касб билан ўтгандек: ёзда буғдойзорга, кузда сомонга, қишда фермага, баҳорда пичанзорга қоровуллик қилади. Лекин одамлар унга юзаки бўлса ҳам гоҳида хушомад қиладилар. Ахир ҳаммаларида мол-ҳол бор. Унга пичан керак, сомон керак. Қодир қоровулнинг бир жаҳли чиқса яйловга ҳам аҳолининг молини оралатмасди. «Давлатнинг яйлови, ҳақларинг йўқ» — дерди.

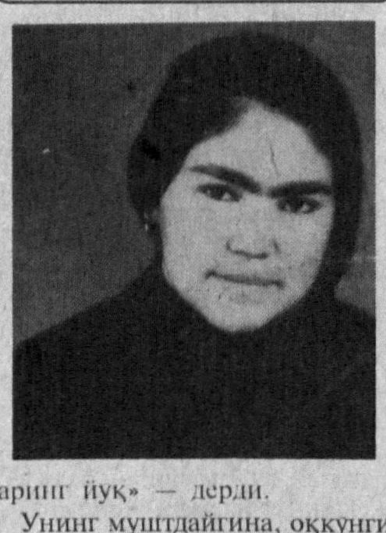

Унинг муштдайгина, оққўнгил кампири бўлиб, доимо чолини койигани-койиган:

— Қарибам қўйилмадингиз, қачон одамдай яшайсиз?! Ҳамма сиздан безор. Одамлар боласи йиғласа номингизни айтиб қўрқитишади. Бирон жойга боролмай қолдим. Қаерга бош суқсам ўша жойда сиз ҳақингизда гап. Бири чолингиз ўғлимнинг қопини олиб қўйибди деса, бошқаси ўғлимнинг эшагини олдига солиб ҳайдаб кетибди, энди тополмай юрибмиз, дейди. Нимага Салиманинг неварасини эшаги билан қўшиб омборга қамадингиз? Болага азоб берганнинг у дунёсиям-бу дунёсиям куйиб кетади, ахир...

— Ўчир овозингни, олашақшақ, — дея ўшқиради Қодир қоровул тоқати тугаб. — Ўғирлик қилишмасин!

— Моллари очдан ўлсинми бўлмаса, бола-чақаси бор. Шу молнинг орқасидан кун кўриб юришибди ҳаммаси — кампир бўш келмасди.

Сомончилар ана шундай айтган жойидан «кесадиган» қоровул билан рўбарў келишган эди.

— Ота, рухсатномага ишониб, атайлаб машина ёллаб келганман, қуруқ кетмайлик энди.

— Тушир, дедим сенга! — Чолнинг овози таҳдидли янгради.

— Хўп денг, — ялинди йигит ва чолнинг қўлига пул тутқазди.

— Олинг, ота, чойчақа...

— Ол пулингни! — деди чол. Ялиниб-ёлворишлар иш бермади. Қоровул чол билан келишиб бўлмади. Ахийри Анварнинг ҳам феъли айниди. Қўлини бир силтади-да, терс ўгирилиб, шофёрга имо қилди:

— Юргиз машинани!

— Тўхта! — Қодир қоровул совуққонлик билан эгар қошидаги милтиққа қўл чўзди.

Чолнинг авзойи ёмон эди. Унинг феълини билганлар ортиқча тортишиб ўтирмасдилар. Анварнинг ҳам шашти қайтди. Тишларини ғижирлатиб, иргиб машина сандиқасига чиқди. Қўлига паншаха олиб, ортилган сомонни дуч келган томонга ирғита бошлади.

Машина сандиқаси бўшади, тўкиб ташлаган сомон кенг экинзорнинг ҳар тарафига учиб, йўқ бўлиб кетди...

Анвар машина сандиқасидан тушиб, кабинага ўтирди. Мотор гуриллади. Сомончилар бошқа бир оғиз ҳам гапирмай жўнаб кетишди.

Қодир қоровул эса тили остига нос ташлаб, ҳузур қилиб отга минди.

Тўрабек ТОҲИР

ЮРАГИМ ИЗМИГА БЎЙСУНМАЙДИ СОЗ

Кўнгил қасабаси ичра нотинчлик,
Улийди қўрқувнинг бечора ити.
Зарнигор! Елкангда порлар ўкинчим,
Тўкилар юрагим жомидан шароб.

Дунё — жўн шоирлар тўқиган ташбеҳ,
Фиғоним — юзингнинг сарғиш тупроғи.
Мени шайдоликка ружу қўйдирган,
Ул буюк кунимга мингдан минг шараф.

Қўкрагим ёлида маъюс қўлларинг,
Ўйнайди тақдирнинг омадсиз юкин.
Билмайсан бу кўкрак — бу дўзах аро,
Неча бор ўлишинг ва тирилишинг.

Оламда шу нарса тўғри ва мунгли —
Муҳаббат — кўзингнинг ўргимчаклари.
Мени адо қилди, ҳам гадо қилди,
Йўлимга қучоғинг элтган изтироб.

Уммонни севмаган қушлардек ҳориб,
Кийимим иламан ялтироқ танга.
Бағримда оройиш тиллақош ясар,
Юрагим измидан чиқиб кетар соз...

ҚЎШИҚ

«Ҳуййа-ҳуййа ҳуйқашқа,
Сигиринг бордир қашқа,
Сигиринг тушди мошга,
Биз кетар йўлу даштга»
(Отамнинг қўшиғи)

Ҳуййа-ҳуййа ҳуйқашқа,
Отагинам юзинг бошқа.
Мағрурлик қайда қолди,
Қарай-қарай кўз толди.

Чаманнор бўйинг қурбон,
Далалар осиб қалқон,
Мен ҳайрону сен ҳайрон
Кўз — ёшга айланар жон.

Дўст бўлайлик, кел жоним,
Кўзи мунчоқ илоним.
Дўмбиралар чертаман,
Ўйинга туш нолоним.

Қалбим менинг қудуқдир,
Арқонлари чўзиқдир.
Овозима ой чўри,
Асра мени кўзиқдим.

Қаттиқ ботар — тўшагим,
Бегуноҳим, гўдагим.
Қўшиқдан ос беланчак,
Олсин ором юрагим.

Ҳуййа-ҳуййа ҳуйқашқа,
Мен сўйган йўллар бошқа...

* * *

Қари зиногардай термулади ой,
Ҳар томонда беҳол ишқнинг ислари.
Чарчадим қўшиқлар куйлаб нилуфар,
Дилимга оромбахш ел юбор, тангри.

Кабутар мисоли қанот қоқмоқда,
Кўкламнинг гулхайри унган кунлари.
Ажаб, сен дунёда энг маъюс ошиқ,
Бул тарки жавобнинг не интиҳоси.

Қайс ўти нафратнинг юрагин ёрди,
Элчилар келмагай қувонч юртидан.
Ҳануз олисмикин умид маёғи,
Наҳот майиб бўлса севги турнаси.

Ҳижрон нигоҳимга жойлар тарози,
Мен — ҳислар жим оққан хаёлот кўли.
Айт, нима атайин бу можарони,
Тинглагим келмоқда ажралиш куйин...

Гул АСАЛ

ҚАЛБИМ ЧИМИЛДИҚ

* * *

Дилимни армонга тиғладим, она
Қулоққа муҳаббат илмадим, она,
Сатрга сиғмайин йиғладим, она,
Калима қайтариб билмадим, она,
Увайсий бўлолмадим...

Манглайга қора из уйма, акажон,
Мени қўйдек сотиб сўйма, акажон,
Тугунимни тугиб қўйма, акажон
Билай эрта-индин тўйма, акажон,
Сўзана тўқолмадим...

Оқ сут келтиради тонгда Алпомиш,
Белбоғинг қолибди тоғда Алпомиш,
Чимилдиқ чақирар боғда Алпомиш,
Суюкли тополмай доғда Алпомиш,
Барчиндай севолмадим...

Фанога айланган юрак-эй, Дунё,
Тилимда тилинган тилак-эй, Дунё,
Қайириб ташланган билак-эй, Дунё,
Мендан ҳам қолиши керак-эй, Дунё,
Мен сизда қололмадим...

* * *

Насибанг юзида маъюс озарим,
Қаламнинг учида ҳали ёзарим
Тишли тикан бўлди меним босарим,
Ҳорғин Хоразм...

Бегим, белингизга боғланган — БАХТИМ,
Тоғни талқон қилган кўксингиз — ТАХТИМ,
Қирқ кеча қийналиб жон берган — АҲДИМ
Мен сизга тақдим...

Тун бугун ялонғоч, кун эртага оч,
Гулим, Саҳролардан, Самолардан қоч,
Чеҳрамда чизилиб чириган қувонч.
Қани ишонч...

Қалбим чимилдиқдир, Келинчак — уят,
Тушимда айтибман бир ажиб оят,
Мендан ўзни топмай сарсон Руҳият,
Қутқар Шеърият...

Ҳикмат дурдоналари

ОНА ДУОСИ

Абу Язид Бастомийдан сўрадилар:

— Маълумки, сен ҳозир эгаллаб турган юқори мансабга онанг дуоси орқали эришдинг. Энди, айт-чи, халқ орасида обрў-эътиборинг ошишига нима сабаб бўлди?

У жавоб берди:

— Бу ҳам аслида онажоним дуоси туфайли. Бир тун онам мендан сув сўрадилар. Қарасам, уйда сув йўқ. Кўзани олиб, булоқ томонга югурдим. Қайтиб келсам, онам яна ухлаб қолибдилар. Ўзимча «Агар уйғотсам, эҳтимол, оғринсинар, яхшиси, уйғонгунларича кутай», дедим-да, бошларида қимирламай туравердим. Анчадан сўнг онам уйғондилар-да, бошларини кўтариб: «Нима қилиб турибсан?» — дедилар. Мен бўлган воқеани айтдим. Онам ўринларидан туриб, намоз ўқидилар, сўнг қўлларини юқори кўтариб, дуо қилдилар:

— Худоё, болам мени иззату икром қилгани ва мўътабар тутгани учун халқ орасида унинг обрў-эътиборини ошириб, шуҳратини зиёда қилгин!

ҚАРҒИШ

Ривоят қилишларича, бир золим подшо янги қаср қуриш орзусига тушибди. Муҳандисларга шу ҳақда фармон берибди.

Қурилажак қаср ёнида бир кампирнинг уйи бор экан. Муҳандислар унга «Уйингни сот», дебдилар. Кампир: «Сотмайман, ёш фарзандларим бор, бу уй уларга маскан ва бошпанадир», — дебди.

Бир кун кампир қайгадир ғойиб бўлибди. Қайтиб келиб қараса, уйини теп-текис қилиб ташлашибди. Кампир ичидан зил кетиб, қаттиқ ранжибди. Кўз ёшларини селоб қилиб, осмонга қараб илтижо эта бошлабди:

— Эй, Аллоҳ, мен бу ерда йўғимда сен ҳозир эдинг-ку! Нега бузғунчиларни жазоламадинг?..

У худога муножат қилаётган пайтда подшо янги қурилган қасрда ўтирган экан. Бирдан зилзила бошланиб, қаср қулаб тушибди. Подшо харсанг тошлар орасида қолиб, ҳалок бўлибди.

Эй, оқил ва фозил одамлар, билиб қўйингларки, зулм ва золимнинг умри шунақа қисқадир.

ВАСВАСА ВА ИЛҲОМ

Шайх Абу Саид Абулхайр қиш фаслида кўчада оёқяланг кетаётган эди. Ёнида бораётган муридининг унга раҳми келди. Пайтавасини иккига бўлиб, ярмини шайхга берди. Бироқ, бироз юргач, ўз ишидан пушаймон бўлди...

Бир куни ўша мурид шайхдан сўради:

— Васваса билан илҳомнинг фарқи нима?

— Менга пайтавангнинг ярмини берганинг илҳом эди, кейин бу ишингдан пушаймон бўлганинг эса васвасадир, — деди шайх.

ХУДОДАН УЯЛИШ

Устоз Абулқосим Қаширий ўз рисолаларида ёзишларича, сўфийлардан бир гуруҳи сафарга чиққан эканлар. Кейинчалик улардан бири шундай воқеани ҳикоя қилади: «Бизнинг йўлимиз ўрмон орқали ўтарди, ўрмонда шер наърасини эшитдик, вужудимизни қўрқув ва ҳадик қамраб олди. Шундай вазиятда бир кишини учратдик; у ўрмонда бемалол ухлаб ётар, ёнида эса оти ўтлаб юрарди. Кишини уйғотиб, «Эй, биродар, бу ер истироҳат боғи эмас, шерлар макони-ку», дедик. У деди:

— Мен Худодан бошқадан қўрқишдан уяламан.

Шундай дегач, бошини қўйиб, яна уйқуга кетди. Шунда биз бир нарсага амин бўлдик: кимки худои таолодан уялса, ҳеч кимдан қўрқмайди.

АВВАЛ ХУДО, КЕЙИН...

Султон Туғралнинг вазири Абу Мансур Сомоний гўзал фазилатли, тартиб-интизомли киши бўлган экан. У кўпинча жойнамозга чўкка тушиб, қуёш чиққунга қадар тиловат қилар, сўнг султон хизматига шошиларкан.

Бир куни эрта тонгда султон вазирни йўқлаб, зудлик билан одам жўнатди. Бу пайт Абу Мансур берилиб тиловат ўқимоқда эди. Шу боис шоҳ хабарчиларига эътибор бермади. Тоат-ибодатини тугатгандан кейингина султон ҳузурига йўл олди. Дарғазаб бўлган подшоҳ унга ўшқирди:

— Нега кеч келдинг?

— Эй, подшоҳи аъзам, мен худонинг бир бандаси, сенинг эса навкарингман. Шунинг учун ҳам худонинг фарзларини бажармай туриб, хизматингга киришолмайман.

Бу гап мазмунини англаб подшоҳнинг кўзлари ёшланди ва Абу Мансурга тасанно айтиб, деди:

— Ҳар вақт шундай қил, худога бандалигингни менинг навкарлигимдан аъло деб бил, токи, унинг савоби бизга ҳам насиб этгай.

ҲОКИМ ВА ЧОРВАДОР

Хуросон ҳокими Осиф ул-Давла навкарлари билан шаҳарнинг тор боғ кўчасидан ўтаётган эди. Шу пайт қандайдир чорвадор навкарларнинг ҳай-ҳайлашига қарамай, эшакларини қистаб ҳайдаб, ҳокимнинг йўлдан ўтишига халақит бериб қолди. Шунда Осиф уд-Давла унга қарата асабий ҳолда деди:

— Эй, инсон, қандай қилиб менинг йўлимни тўсишга журъат этдинг? Сен ахир оддий бир чорвадорсан-ку?!

Чорвадор жавоб берди:

— Менинг ҳам сен каби йўлдан ўтишга ҳақим бор, фақат фарқимиз шуки, бу йўлда мен эшакларни ҳайдаётган одамман, сен эса одамларни ҳайдаётган эшаксан.

Жаҳли чиқиб турган Осиф уд-Давла чорвадорнинг ҳозиржавоблигидан ўзини тута олмай кулиб юборди ва навкарларига уни кўчадан биринчи навбатда ўтказиб юборишни буюрди.

ҚИСМАТ

Абу Аюб халифа Мансурнинг яқин нодимларидан эди. Мансур ҳар гал чақирганда унинг ранг-рўйи оқариб, вужудини титроқ босарди. Бир куни энг яқин дўсти уни хилватга тортиб сўради:

— Сен халифанинг энг яқин ҳамсуҳбати ва сирдошисан. Ҳеч ким у билан сенчалик яқин эмас. Шундай бўлгач, нега ҳар гал у сени сўратганда ўзгариб, ўзингни йўқотиб қўясан?

Абу Аюб жавоб қайтариб деди:

— Лочин хўроздан сўрабди: «Сен одамзотнинг хонадонида яшайсан. У сенга ўз қўли билан дон-дун, сув тайёрлаб, уйи ёнидан уйча қуриб беради. Лекин олдингга келиб, сени ушламоқчи бўлганда не сабабдан қийқириб, ғавғо кўтарасан, бу хонадан у хонага, у томдан бу томга қочасан? Мен эса ваҳший қушман, баланд тоғларда яшайман. Лекин одамлар мени тутиб, қўлларига ўргатгани учун уларнинг елкаларига қўниб оламан. Овга жўнатсалар, хотиржам парвоз қилиб, ўлжани олиб келаман, ҳеч қачон дод-фарёд кўтармайман.

Хўроз деди:

— Эй, лочин, сен ҳеч вақт лочинни сихга тортиб, оловда тоблаб пиширганларини кўрганмисан ёки эшитганмисан?

— Йўқ!

— Мен эса бу уйда юзлаб хўрознинг бошини олиб, патини юлиб, қорнини ёргач, сихга тортиб, кабоб қилганларини, сўнгра маза қилиб еганларини кўрганман. Оламни бошимга кўтариб доду фарёд қилишимнинг сабаби, билсанг, шу».

ОЁҚ ТОЙСА...

Шайх Абул Ҳусайн Нурий йўлда кетаётиб, эшаги ўлиб, юки ерда қолган ва ўзи ҳўнг-ҳўнг йиғлаётган деҳқонга кўзи тушди. Шайх унинг ҳолига ачинди. Эшакка яқин келиб, унинг оёқ-бошига туртиб: «Бу ер ухлайдиган жой эмас, дарҳол ўрнингдан тур!» деди. Шу лаҳзадаёқ эшакка жон кириб туриб кетди. Деҳқон хушнуд ҳолда йўлига равона бўлди.

Шайхнинг бу кароматини кўрган шаҳар аҳолиси унинг атрофига тўпланди. Қўлларини ўпиб, орқасидан эргаша бошлади. Бу тўпалон, ғавғодан безор бўлган шайх бир баққол дўконига кириб, ўтириб олди-да, мева-чевалардан ейишга киришди. Ора-орада девона одамдек баққол билан ҳазиллаша бошлади. Шайхнинг бу қилиғини кўрган халқ уни ақлдан озган гумон қилиб, тарқалди. Шунда Абул Ҳусайн муридига деди:

— Бу жамоанинг аҳволи шу — бир ишора билан атрофингни ўраб олади, лекин сал аҳволинг ўзгариб, оёғинг тойса, сендан қочади.

МАСТЛИКДАГИ ҚОТИЛЛИК

Ўз тарафдорлари томонидан «Буюк» сифатини олган тарихий шахслардан айримлари аслида бадкор, бадфеъл ва золим бўлганлар. Жумладан, Эрон шоҳларидан бири Аббоси Кабир (Буюк Аббос) шу қадар одамкуш, қонхўр, хунрез ва золим бўлганки, Эрон тарихида бунақаси кам учрайди.

Юнон тарихчилари ҳам Искандарга «Буюк, улуғ» нисбатини берганлар, аммо бу шахс ҳам беҳуда лашкар тортишлар ва минглаб одамларнинг ёстиғини қуритишдан бошқа «улуғ» ишлар қилмаган.

У ўта майхўр бўлган. Баъзан шунчалик кўп ичганки, оқибатда тамоман ақл-ҳушидан бегона бўлиб, қуюшқонга сиғмайдиган фармонлар берган. У Самарқандда маст ҳолда ўгай укаси Келитусни ўлдиртириб юборади, сўнг қилмишидан қаттиқ пушаймон бўлиб, яна шу қадар кўп шароб ичадики, алқисса, икки кун иситмалаб ётиб вафот этади.

ЗИҚНА

Бир киши минг дирҳамга қул сотиб олди. Қул хўжасидан ҳам хасисроқ ва зиқнароқ чиқиб қолди.

Бир куни хўжаси унга:

— Бор, овқат келтир, кейин эшикни бекит, — деди.

Қул унга эътироз билдирди:

— Хўжам, бу гапингиз эҳтиёткорликдан эмас. Менимча, олдин эшикни тамбала, сўнг овқат келтир, дейишингиз лозим эди.

Хўжаси унга тасаннолар айтиб, озод этди.

АНҚОВ

Ибн Мақалла Бейзовий котиб, мунший, шоир, зукко адиб эди. У айниқса Куфий хатни жуда чиройли ёзарди. Бироқ, шундай буюк санъаткор бўлишига қарамай, ўта амалпараст ва молу дунё тўплашга ошиқча ҳирс қўйган киши эди. Иттифоқо, у аббосийлар халифалиги даврида вазирлик мансабига эришди, аммо кўп ўтмай вазифасидан четлаштирилди. Шундан сўнг катта саъй-ҳаракатлар билан Ибн Роиқнинг ўрнига вазир бўлди. Ибн Роиқ уни шу қадар ёмонладики, оқибатда халифа ибн Мақалланинг қўлини кесишни буюрди. Сарой аҳлидан анча-мунчаси ўртага тушиб халифадан унинг аввалги хизматларини ҳисобга олишини сўраб, дедилар:

— Унинг қўли билан Қуръон кўчирилган, етти хат тури ихтиро этилган. Бундай муқаддас қўллар кесишга муносиб эмас.

Афсус, бу сўзлар халифанинг тош қалбига заррача таъсир қилмади. Буюк хаттотнинг ўнг қўлини кестириб, ўзини зиндонга ташлатди.

Анча вақт ўтгач, халифа ўз қилмишидан афсусланиб, хаттотни даволашларини буюрди.

Табиб айтди:

— Муолажа қилишга борган куним у зор-зор йиғлаб ўтирарди. Менга: «Қуръони карим»ни икки хилхат билан икки марта кўчирган ва халифага ҳалол хизмат қилган қўлларимни худди ўғриникидек кесдилар», — деди...

Бу гапни эшитган халифа ар-Розий орадан маълум вақт ўтгач, яна хаттотга хабар жўнатди. Қилган адолатсизлиги эвазига унга вазирлик мансабини қайтариб беришини билдирди. Мансабпараст ибн Мақалла бу таклифга рози бўлди. Ибн Роиқ эса у ҳақда илгаригидан ҳам баттарроқ оғир гапларни халифага етказди. Бу сафар халифа ибн Мақалланинг тилини кесишни буюрди. Ибн Мақалла зиндонда зор йиғлаб, 56 ёшида ҳаётдан кўз юмди.

Форсий маноқиблардан тўпловчи ва ўзбекчага ағдарувчи: Жалил ҲАЗРАТҚУЛОВ

Суратда: атоқли адабиётшунос олим Солиҳ МУТАЛЛИБОВ бир гуруҳ олимлар даврасида

«ДЕВОНУ ЛУҒАТИТ ТУРК»НИ ЎЗБЕК ТИЛИДА ГАПИРТИРГАН ОЛИМ

СОЛИҲ МУТАЛЛИБОВ... бу мўътабар зотни эслаганимизда умрининг ўттиз йилини XI асрнинг буюк алломаси Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғат-ит турк» («Туркий сўзлар девони») асарини таржима қилиб, нашр этишга сарфлаган камтарин, меҳнаткаш олим кўз ўнгимизга келади. Агар бу аллома ҳаёт бўлганларида жамоатчилик бу инсоннинг юз йиллик юбилейини нишонлар эди. Ҳа, албатта у киши нишонлашга арзигулик иш қилиб, ўзбек маданиятига, ўзбек тил-

ЁДНОМА

шунослигига катта ҳисса қўшган эди. «XI аср ёзма ёдгорликларида феъл категорияси», «Морфология ва лексика тарихидан қисқача очерк» ва кўплаб мақолаларни ҳисобга олмаганда ҳам биргина девонни XI аср эски араб тилидан ҳозирги ўзбек тилига ағдариб, уни изоҳ ва иловалар билан тўрт жилдда (тўртинчи жилд сўзлар кўрсаткичи) нашр этишининг ўзи Солиҳ ака номи маданиятимиз тарихига катта ҳарфлар билан ёзилишига ҳуқуқ беради. Олим бу иши билан халқимизни бошқа туркий халқлар олдида кўкрагини баланд кўтариб юришга ўз ҳиссасини қўшди. Солиҳ ака юз йигирма миллионли туркий халқлар ичида турк олими Босим Аталайдан кейин иккинчи бўлиб бу туркий-арабий луғатни ўзбек тилига таржима қилиб, нашр этишга муваффақ бўлди. Девон собиқ совет Иттифоқи туркий халқлари ичида ягона ўзбек тилида нашр этилди. Манман деган шўро академиклари қила олмаган ишни Солиҳ ака амалга оширди.

ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ: «Девону луғат-ит турк» 464 йил жумодил аввал бошларида бошланиб тўрт марта таҳрир қилинганидан кейин 466 йил жумодил охирнинг 12 куни (мелодий 1074 йил) ёзиб тугалланган. Девоннинг асл нусхаси етиб келмаган. Унинг 1265 — 1266 йилларда, яъни 192 йилдан сўнг дамашқлик Муҳаммад бинни Абу Бакр ибн Абулфатҳ томонидан кўчирилган нусхаси Истанбулда сақланмоқда.

Девонга, унинг таржимасига қизиқиш ниҳоятда катта эди. Сабаби аён: туркий халқлар ишлатган саккиз минг сўз ва унинг маъноси, фолклор, адабиёт ва бошқа соҳага оид маълумотлар Маҳмуд Кошғарий томонидан бевосита қишлоқма-қишлоқ, овулма-овул отда юриб ёзиб олинган эди. Бевосита кузатув асосида ёзилган бу асарни ўқишга, илмий ишларида истифода этишга олимлар муштоқ эдилар. Ҳар бир туркий халқ ўз тарихи, тили, адабиётини бу асарсиз ўрганиб бўлмаслигини олимлар яхши тушунар эдилар. Девон ўзбек тили, адабиёти, тарихи ва умуман маданияти учун ҳам қимматли манба ҳисобланади. Унда нафақат сўз маънолари, балки урф-одатларимиз ҳақида қизиқарли маълумотлар олиш мумкин. Масалан, бугунги совчи сўзи XI асрда келин ва куёвлар орасида хат-хабарлар элитувчи маъносини англатган. Бўлғуси қудалар орасида хат-хабар ташувчи киши язиғчи дейилган. Биргина бу сўзга берилган изоҳ икки хил: бир томондан, аҳолини саводли бўлганлигини кўрсатса, иккинчи томондан, қадимги расм-русм ҳақида тарихчиларимизга ҳам қизиқарли маълумот бермоқда.

Яна бир мисол. Маҳмуд Кошғарий темур сўзи изоҳида қадимда қасам ичиш одатини қуйидагича тасвирлайди: қирғиз, ябоқу қипчоқ ва бошқалар бирор кишига қасам ичирганда ёки ундан бирор нарсага ваъда олганда қилични унинг олдига кўндаланг қўйиб: кўк кирсун, қизил чиқсун, яъни ваъда бузилса, бу кўк кирсун, қизил чиқсун, яъни қонга беланиб чиқсун. Бу аҳд бузилса, темур сени ўлдирсин, ўч олсин, демакдир. Чунки улар темурни ҳурмат қиладилар. Девондаги кўпгина сўзлар изоҳида ана шунга ўхшаш маълумотлар борки, буларнинг ҳаммаси олимларда катта қизиқиш уйғотиши табиий. Олимнинг гапига қараганда, девон билан танишиш қизиқ бўлган. Солиҳ ака 1936 йили Ленинградга профессор С. Е. Малов ҳузурига илмий сафарга борганида тасодифан у ердаги эски китоб дўконидан девоннинг Туркияда нашр қилинган нусхасини кўриб қолади ва дарров харид қилади. Шу-шу олим ётганида ҳам, турганида ҳам девон билан машғул бўлади. Ойбек домла академияда ижтимоий фанлар бўйича академик-котиб бўлиб ишлаб турганларида Солиҳ аканинг девон билан шуғулланаётганини эшитиб қоладилар ва тезда у ҳақда жамоатчиликни хабардор қилиш учун бир маъруза қилиб беришни илтимос қиладилар. Мажлис қатнашчилари маърузани зўр қизиқиш билан эшитадилар. Шундан кейин Ойбек домла маслаҳати билан Солиҳ ака девонни ўзбек тилига таржима қилишга киришади. Девон таржима қилиниб бўлингач, Иброҳим Мўминов ва Азиз Қаюмовнинг ёрдами билан уни нашр қилиш ҳаракати бошланади. Девон таржимаси уч китобдан иборат бўлиб, уч йил давомида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси босмахонасида босилди. Олимнинг оиласи ишни бўшаштирмаслик, уни тезроқ нашр этиш мақсадида босмахона хизматчилари учун ҳар куни бир тоғора ошни Кўкча даҳасидан босмахонага етказар эдилар. Ниҳоят мураккаб зеру забарлар қўйилган китоб ўз ўқувчиларининг қўлига етди. Солиҳ ака унинг ҳар бир жилдидан бир нусхадан олиб Иброҳим Мўминов олдиларига чиқдилар. Солиҳ ака ишлайдиган тил ва адабиёт институти биринчи қаватда, Иброҳим Мўминов хонаси учинчи қаватда эди. И. Мўминов Солиҳ акани кўришлари билан ўринларидан туриб, у кишини қўлтиқлаб хонага олиб кирдилар. (Раҳматли Солиҳ ака қўлтиқ таёқда юрар эдилар). Мўминов олим қўлларидан миннатдорчилик сўзлари ёзилган китобларни олар экан, уларни кўзларига суртиб, ўзбек маданияти яна бир аллома асари билан бойиганлигини бир неча бор таъкидлаб, у кишига ташаккур билдирдилар. Шу билан бирга И. Мўминов Солиҳ акани яна бир ишга журъат этишларини илтимос қилдилар. Девон бўйича қилинган ишлар йиғиндисига филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун олтмиш бетлик кичик реферат ёзишини маслаҳат бердилар. Солиҳ ака ёшим етмишга яқинлашди, соғлиғим ҳам унчалик яхши эмас, диссертация ҳимоя қилишим қандоқ бўларкин, дейишларига қарамасдан, Иброҳим Мўминов ташкилий томонларни ўз зиммаларига олишни ваъда қилиб, олимни руҳлантириб юбордилар. Академик И. Мўминов ўз ваъдалари устидан чиқди. Солиҳ ака 1967 йили муваффақиятли диссертация ёқлади. У кишига оппонентлик қилгани академиклар М. Ширалиев, Ш. Шоабдураҳмонов ва профессор Э. В. Севортян диссертацияга юқори баҳо беришди. Иттифоқнинг таниқли олимлари ҳам Солиҳ ака ишини юқори баҳоладилар. Мана девон нашр бўлганига ҳам ўттиз йилдан ошди. Афсус, энди бундай катта ишларни амалга ошириш амри маҳол бўлиб қолди. Солиҳ акага ўхшаш ҳалол, покиза инсонлар энди орамизда йўқ. Лекин у киши нашр этган девон асрлар оша яшашига иймонимиз комил. Аллома Маҳмуд Кошғарий Девон охирига тўққиз юз йигирма йил аввал шундай ёзган экан: «Энди китоб узоқ замонларга қадар кенг тарқалсин, абадий ёдгорлик бўлсин. Абадий мақтов тангрига, ниҳоятсиз яхшилик унинг пайғамбарига ва бутун авлодларига бўлсин».

Олимнинг нияти холис экан, у ўз орзусига эришди, унинг асари ҳамма туркий халқлар учун абадий ёдгорлик бўлиб қолди.

Э воҳ, девоннинг таржимаси ҳам абадий ёдгорлик бўлиб қолди. Солиҳ ака ҳам ўз халқи олдидаги бурчларини бажариб бақо оламига риҳлат қилдилар. Биз, бугун олим таваллудининг юз йиллиги кунларида, агар мумкин бўлса девон охирига қуйидаги қўшимчани киритган бўлар эдик:

«Девонни ўзбек тилига таржима қилган Солиҳ Муталлибовга ҳам абадий мақтовлар бўлсин. Тангри олим ётган жойини жаннатдан қилсин».

Э. УМАРОВ

ОЗОД ВАТАН ЖАМОЛИ

«...ФАҚАТ КИМХОБ КИЙГАН ЭМАСДИР ГЎЗАЛ»

«ЎзАС», 1995 йил, 21 июл

Пардабой БУХОРОВ (Косонсой):

— Мен 35 йилдан буён муаллимлик қиламан. Ўтган давр мобайнида кечки мактабдаги талабаларимни ҳам қўшиб ҳисоблайдиган бўлсам, 7 ёшдан 53 ёшгача бўлган ўқувчиларга сабоқ берганман. Бу демак, мактаб ҳаётини ҳам, йиллар давомида ёшлар руҳиятида, одоб-ахлоқида рўй бераётган ўзгаришларни ҳам анча яхши биламан. Масалага шу жиҳатдан қараганда, «...Фақат кимхоб кийган эмасдир гўзал» мақоласида ниҳоятда долзарб муаммо қаламга олинибди. Бу муаммони мен сел бўлиб, тошиб келаётган сувга ўхшатаман. Агар биз ўз вақтида бу тўлқиннинг олдини олмасак, икки-уч жойидан банд ташлаб, шаштини қайтармасак, у қаерларнидир ювиб-ўпириб кетиб катта талофат етказиши турган гап. Зеро, келажак эгаси бўлмиш ёшлар таълим-тарбияси ҳаммамизни бирдек ташвишга соладиган, барчамиз бирдек қайғуришимиз лозим бўлган энг муҳим ишлардандир. Айтишларича, испаниялик бир файласуф олим бутун умрини жаҳон халқлари урф-одатларини, одоб-ахлоқини ўрганиб, тадқиқ қилишга бағишлаган экан. Иттифоқ даврида у жумҳуриятимизнинг Тошкент, Самарқанд, Бухоро каби шаҳарларида бўлганида ўн беш ёшли ўзбек қизининг ўрнидан туриб, қўлини кўксига қўйган қўйи ибо билан чой узатишини кўриб қойил қолган, иложи бўлса, қилган ишларининг барчасини шу қизнинг одоби ва назокатига алмаштиришга тайёрлигини айтган экан. Хўш, ўша олим бугунги кунда яна Ўзбекистонга келиб қолса-ю, мақолада айтилганидек, айрим ёшларимизнинг кийим-кечакка ружу қўйганликларини, қурама тилда сўзлашишларини, содда-одми кийингани учун ўқитувчиларини масхаралаб кулишларини курса-билса, нима деган бўларди? Бунисини билмадим, аммо бир нарсани аниқ айта оламан: кейинги йилларда болаларга таълим-тарбия беришда ўқитувчилар билан ота-оналар, мактаб билан оила ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари бирмунча сусайиб кетди. Баъзи оила бошлиқлари наздида бола тарбияси билан шуғулланиш гўёки муаллимнинг вазифасига киради. Ҳолбуки, болалар тарбиясида ўнта ўқитувчи бирлашганда ҳам бир ота ёки онанинг ўрнини босолмайди.

Акс садо

Исломий ўгитлар ёшларни етти жиҳатдан тўғри тарбиялашни маслаҳат беради. Булар — соғлиқ ва бадан тарбияси, ақлий тарбия, гўзаллик тарбияси, ахлоқий тарбия, виждоний тарбия, нафсий тарбия ва диний-руҳий тарбиядир. Менимча, биз бу омилларга суянсак, ҳеч қачон ютқазмаймиз. Бунинг учун ота-оналар, педагоглар, кенг жамоатчилик бир ёқадан бош чиқариб, бамаслаҳат иш юритиши зарур. Биз бу ҳақда жиддий бош қотиришимиз, болалар тарбиясини бир лаҳза бўлсин, унутмаслигимиз шарт!

Турди ТОЛИПОВ (Ғурумсарой):

— Худога минг қатла шукур, мен 80 ёшни қаршиладим. Шундан роппа-роса 58 йилини ёшлар таълим-тарбиясига сарфладим. Ўз меҳнат фаолиятимда Адабиёт газетасидан кўп бор фойдаланганман. Шу боис у 40 йилдан буён — илк сони чиққандан то ҳозирга қадар менинг доно маслаҳатчим, дардкаш, самимий дўстим бўлиб келаяпти.

Мен газетанинг шу йилги 21 июл сонида эълон қилинган «...Фақат кимхоб кийган эмасдир гўзал» мақоласини катта қизиқиш билан ўқиб чиқдим. Сўнгра, оиламиз педагоглар оиласи бўлгани боис, уни ҳаммамиз биргаликда муҳокама қилдик. Пировардида, шундай хулосага келдик: мақола ўз вақтида ёзилибди. Муаллиф Абдунаби Ҳайдаровнинг ёшлар таълим-тарбияси, кийиниши ва муомала маданияти ҳақида куюниб билдирган фикрлари баайни ҳақиқат. Мактаб либоси, айрим ўқувчиларнинг ортиқ даражада ясан-тусан қилиб кийинишлари билан боғлиқ муаммолар кўплаб ота-оналар қатори биз — педагогларни ҳам анча йиллардан буён қийнаб, мушкул аҳволга солиб келаётган эди. Муаллиф бу масаланинг ахлоқий-маънавий, моддий-иқтисодий зарарларини ҳаётий мисоллар, мантиқий фикр-мулоҳазалари орқали ҳар томонлама батафсил очиб берибди. Уларни ҳал этиш эса кўп жиҳатдан халқ таълими мутасаддиларининг ва жамоатчиликнинг ўзаро ҳамкорликдаги саъй-ҳаракатларига боғлиқ. Мактабларда ўқувчилар либоси қатъий жорий этилса, айниқса, юқори синф ўқувчиларининг ўз ёшларига ярашмаган ўта қимматбаҳо, ялтироқ кийим-кечаклар кийиб, ҳар хил тилла тақинчоқлар, соатлар тақиб келишларига, қизларнинг келинчаклар сингари пардоз-андоз қилишларига чек қўйилса, айни муддао бўларди. Бу билан мен мактабда ҳамма ўқувчи бир хил либосда юрсин демоқчи эмасман, уларнинг имкон қадар бошқаларнинг эътиборини тортмайдиган матолардан, ўқиш ва ёзишга халақит бермайдиган бичимларда тикилган уст-бошларда юришлари тарафдориман холос. Биз шунга эришсак, ўқувчилар орасида ахлоқий-маънавий жиҳатдан тенгликни вужудга келтира олган бўламиз. Бунинг натижасида эса ёшларнинг сабоқларни ўзлаштириши ҳам бирмунча яхшиланади, билим олишга иштиёқи кучаяди.

ЎТТИЗ ЙИЛЛИК ҲАМРОҲ

Адабиётда бўлсин ёки санъатда, шундай ижод маҳсуллари борки, уларга ҳар қандай ижодкор ҳавас қилса арзийди. Чунки бундай асарлар ҳар қанча вақт ўтса ҳам мухлислар назаридан қолмайди, ҳамиша одамлар уларни ҳис-ҳаяжон, алоҳида бир меҳр билан тилга оладилар. Айниқса, ҳам катталар, ҳам болалар учун мана шундай севимли бўлиб қоладиган ижод намуналарини яратган кишилар ўзларини бахтли санашлари мумкин. Чунки барчага бирдек ёқиш ниҳоятда мушкул иш.

Ўзбекистон телевидениесида бир кўрсатув борки, уни ҳамиша жуда кўпчилик ниҳоятда интизорлик билан кутади. Ҳатто ўша кўрсатув ташкил қилингандан бошлаб бирор сонини қолдирмай кўриб келаётганлар бор, десак, муболаға бўлмас. Сиз, назаримда, суратни кўрибоқ бу кўрсатувни танидингиз, ҳатто унинг кўпгина лавҳалари кўз олдингиздан бирма-бир ўта бошлади. Ҳа, тўғри топдингиз. Бу «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» кўрсатувидир. Вақтнинг ўтишини қаранг, бугун мана шу ажойиб телеасарнинг ҳаётга йўлланма олганига 30 йил тўлибди. Айтишга осон. Йиллар мобайнида кўрсатувлар ташкил этганларнинг баъзилари орамиздан кетди, жуда кўпларнинг ёши улғайди, яна янги авлод вакиллари кўрсатув саҳифаларини тўлдириб бормоқдалар. «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» кўрсатуви неча-неча актёрларнинг ўз йўлларини топиб олишларига кўмаклашди ҳам. Унинг энг катта аҳамияти шундаки, одамлар кўрсатувдан маънавий озиқ олдилар, ҳаётни, инсонларни қадрлашга ўргандилар. Сиз суратда кўриб турган кўрсатувнинг дастлабки ижодкорларидан Элбек Мусаев, Рихси Иброҳимова, Бадал Нурмуҳамедов, Мираббос Мираҳмедов, Машраб Юнусов, Тоҳир Мирвалиев, Суйди Сотиболдиева ва бошқа кўплаб уларнинг касбдошлари кўрсатувнинг ҳар бир сони ўзгача чиқиши йўлида жиддий ижодий иш олиб бордилар. Ҳамон ушбу кўрсатув ижодкорлари тиним билмай ижод қилмоқдалар. Кўпчиликнинг меҳрини қозонган, орзиқиб кутадиган кўрсатув ҳали яна қанча дилларни забт этади, одамларга яшашдан сабоқ беради, кишиларни тўғри йўлга чорлашда, бир-бирига меҳр-оқибатли, садоқатли бўлишларида кўмак беради.

ГУЛБОЗЛИК ОБРЎ КЕЛТИРАДИМИ?

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Бундан икки йил аввал «Халқлар дўстлиги» саройидаги бир концертдан кейин «Гул ва фуфайка» деган мақола ёзган эдим. Бунга сабаб фуфайка кийган бир йигит ашула айни авжига келганида бемалол юриб саҳнага чиққан, қўлидаги гулдастани ҳофизнинг қўлига бериб, қулоғига бир нималарни роса уқтирган, номуносиб ҳатти-ҳаракатлари билан томошабинлар кайфиятини бузган эди. Гул гулдай бўлиши керак-да, дегандим ўшанда.

Гоҳо кўнгил қўшиқ, куй истаб қолади. Оила аъзолари ёки яқин дўст-ёрон билан ўзинг ёқтирган жойга бориб мириқиб ҳордиқ чиқарганга не етсин. Бундай пайтда концерт залларидан бирида хушовоз санъаткорлардан бири янги қўшиқлар дастурини куйлаётган бўлса-чи? Жоннинг роҳати. Остона ҳатламай туриб ўзингизни роҳатга чоғлайсиз. Томоша залига киришингиз билан кайфиятингиз кўтарилади — анвойи безаклар, бежирим ўриндиқлар, чуғдек порлаб турган қандиллар, эшикдан гурас-гурас кириб келаётган томошабинларнинг турфа хил кийим-бошлари, майин табассумлар, нозик муомалалар — буларнинг ҳаммаси сизни санъатнинг сеҳрли оламига олиб етаклайди, ҳиссиёт маржонларини эркалайди. Ҳали замон парда очилиб мусиқа оқшоми бошланганида вужудингиз қўшиққа айланиб, мусиқа оҳангларига эргашиб кетганингизни сезмай қоласиз.

Бир вақт мундоқ ўзингизга келасиз-у худди саҳнада ўша хушовоз хонанда пастда — бир ўзингиздай, ҳаммани унутиб, шитоб билан чапак чалаётган бўласиз. Бундай пайтда сиз томоша залида эмас, қўшиқнинг ичида, сатрлари орасида бўласиз. Мусиқа зарбларини олгичлаб ҳавода учаётган бўласиз. Ҳофизнинг нолаи саҳнадан тўппа-тўғри сиз томон ошиқаётган, уни фақат сиз, биргина ўзингиз тинглаётгандай бўласиз. Вужудингиз сел бўлиб оқади. Эриб кетасиз. Ва шунда...

Шунда бир нима туйқусдан тарақлаб кетади. Концертга кеч қолган тўрт-бешта ўсмир ёнида тўртта қирчангисини билан гупир-гупир қилиб уёққа ўтади, буёққа ўтади. Тап тортмай овозларини баландлатиб бир-бирларини чақиради. Асаби бўшроқ кимдир «Ҳой, жим бўлсанглар-чи», дейди. Бошқа биттаси «Нима, бу ер бозорми, нега бақирасиз», деб унга танбеҳ беради. Хизматчи ҳам ёзе этиб келади... Хуллас, бир зум аввалги завқ-шавқдан асар ҳам қолмайди.

Аммо бу ҳали ҳаммаси эмас. Кейинги пайтларда нуфузли залларда ҳам бақир-чақир, хуштакбозлик оддий бир ҳол бўлиб қолди. Ҳозир нима кўп, қизиқ ашула, қизиқ нақоротлар кўп. Ул-турта бўйдоқ «ҳай-ҳай», деб қуйса бўлди, ёқаипти экан, деб «ҳофиз» бола ҳам айни ўша жойига зеб беради. Ана ундан кейин атайлаб кийинтириб келинган ўйинчи болакайлар раққоса қизалоқлар саҳнани забт этишади. Залнинг пастида, йўлакларда кекса ҳаваскорлар дўмбиллаб йўрғалашади. Қийқириқ, кулги. Тўйлардан фарқи шуки, ҳозирча қистир-қистири йўқ. Аммо бу ҳолда кетаверса, униси ҳам бўлади.

Энди гул беришга келайлик. Тўғрисини айтсак, гул арзонгаров матоҳ эмас. Яхши гулдастанинг пулига икки-уч кило гўшт олиш мумкин. Шунақа пайтда пулига қарамай гул сотиб олиб, севган ҳофизи ёки ўзига маъқул раққосага ҳурмат бажо келтираётган мухлисга минг тасанно. Санъатни тушунганига раҳмат. Аммо гул ҳам ҳар хил бўлади, шекилли. Бўлмаган гап, дея менга эътироз билдириб қолмасинлари учун, ўзимнинг эмас, Обиджон Асомовнинг бир фикрини келтириб ўтай. Концертлардан бирида машҳур қизиқчимиз мухлис қўлидан навбатдаги гулдастани олар экан, шундай деди (қизиқчилик қилиб): «Э, раҳмат ака, раҳмат. Гул ажойиб нарса. Бозорда фалон пул. Раҳмат. Мана (залга қараб), тўртта гулдастага пул берувдик, учтаси келди, худо хоҳласа тўртинчиси ҳам келиб қолар...».

Сохталик ҳамма нарса билан қовушиши мумкин. Аммо гул билан эмас. Сохта гулбозлик обрў келтирмайди. Бунинг устига аввалдан келишиб қўйилган «гулчилар» ниятимосини бажо келтириш учун ҳали қўшиқ тугамай туриб саҳнага дупир-дупир чиқиб кетишаверса, фонограммага оғиз қимирлатиб турган ашулачини хижолатга қўйиб, қучоқлаб ўпишаверса, бунинг нимаси обрў?

Кейинги пайтларда ҳофизларимиз ижодида яна бир янги «қирра» намоён бўла бошлади. Кимдандир савол тушади: «Онангиз соғми?» Гапириб беришади: «Энг аввало шуни айтишим кераки, уйланганман...». Залда қийқириқ бошланади. Кейин уйланган, болали ҳофизлар номма-ном саналади. Кимнинг хотини кимни ўғил туққани, бунинг сабаблари айтилади. Баъзида анча номдор ҳофизларимиз ҳам ўринсиз ваъзхонликни бошлаб юборадилар. Концерт оқшомига мутлақо алоқаси бўлмаган шахсий гаплар, гина-кудуратлар айтилади.

Санъатдаги энг катта одоб — бу саҳна одобидир. Санъаткор нафақат шахли овози, айни пайтда саҳнада ўзини тута билиши, кийим-боши, ҳатти-ҳаракатлари билан ҳам мухлисини ўзига ром қилиши керак. Афсуски, бундай фазилатлар кўпчилик ҳофизларимизда етишмайди.

Республика Маданият ишлари вазирлигида бўлган йиғилишлардан бирида концерт ташкилотчиларидан бири куюниб шундай деди:

— Ҳамма катта саҳнага интилади. Кеча чиққан ҳаваскор ҳам иложи бўлса Халқлар дўстлиги саройида концерт берса. Вилоят, шаҳар ёки туман маданият саройларини писанд қилмайдилар. Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқовлар, буёқда Комилжон Отаниёзовлар ҳеч қачон саҳна танлашмаган. Шинавандаларнинг йўғини бас, ёниб, эндириб куйлашаверган. Ёшларимиз шу устозлардан ўрнак олишса бўларди. Уларни сал талтайтириб юбормаяпмизми? Баъзи газета-журналлар, гоҳо телевидение ҳали ўз йўлини топиб улгурмаган ижрочини кўкларга кўтариб қўйишмоқда. Тўйлардаги ҳамду саноларни эшитсангиз ёқа ушлайсиз. Ҳамма бало шундаки, ёш ижрочилар бунақанги баландпарвоз гапларга ишониб манманлик касалига йўлиқмоқдалар...

Бу мулоҳазаларга бепарво қараб бўлмайди. Ниҳолни ниҳоллигида парваришлаган маъқул. Кейин кеч бўлади. Шунинг учун ҳам ҳаммани ўз номи билан — ёшни ёш, ҳаваскорни ҳаваскор, бошловчини бошловчи, устозни устоз деб атаганимиз маъқул. «Ҳозир ўзбек эстрада санъатининг ёрқин юлдузи, бетакрор истеъдод, сеҳрли овоз соҳиби фалончи фалончиев куйлайди», деганимиз билан ҳеч нарса ўзгармайди.

Санъатнинг бешиги — самимийлик. Санъаткорни фақат шу самимийликкина катта йўлга олиб чиқади. Унинг бу улуғ майдон ичра ном қозониши ёинки айри йўллар томон сурилиб кетиши гоҳо сизу бизга ҳам боғлиқ. Шундай эмасми?

А. МЕЛИБОЕВ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ:

ИЗЛАНИШЛАР САМАРА БЕРЯПТИМИ?

Бундан йигирма йил муқаддам Ўзбекистон телевидениесининг Тошкент шаҳри ва вилояти учун кўрсатувлар бош таҳририятига етакчилик қилган йилларим ҳали-ҳануз ёдимда. Ҳозир телевидениега йўлим тушиб қолса, ҳар гал ўша пайтларни эслайман, ўзимча таққослаб ўсиш-ўзгаришларни хаёлдан ўтказаман. Авваллари бинолар эски, хоналар тор, телеаппаратлар эски эди. Кўчма телевизион станциялар етишмасди. Натижада кўпгина яхши ўйланган, пухта ёзилган сценарийларни телевизион «тил»га кўчириш имкони бўлмагач, асосан айрим ленталарни такрорлашга, суратлардан ва кўрсатувда иштирок этувчиларнинг гапдонлигидан фойдаланишга тўғри келарди. Гоҳи-гоҳида мусиқий ва адабий кўрсатувларда «жон» пайдо бўлиб қолар, аммо аксарият кўрсатувлар ўша йиллари ҳукмрон бўлган шўро мафкураси ғояларини мадҳ этишга бўйсундирилган эди...

Агар йигирма йил нариберисидаги фикр-мулоҳазаларни бир жойга жамласак, шундай хулосага келамизки, телевидениеда режиссёрлар ва ижрочилар маҳоратини тўла намоён қилиш учун замонавий энг мукаммал техник воситалари ҳаводай зарур. У тележурналистларнинг ижодий хаёлларига зўр туртки беради, ўз имкониятларини, қобилиятларини рўёбга чиқаради. Кўпинча ижодий гуруҳлар ўртасидаги мусобақа ва мунозаранинг «Кимнинг техникаси зўр?»га бориб тақалиши шундан.

Ҳозир телевидение бинолари ва хоналари ҳавас қилгудек. Шарт-шароитларни яхшилаш йўлида ҳам, энг муҳими, миллий телевидение яратиш йўлида изланишлар олиб борилмоқда. Турли-туман видеоканаллар ташкил қилинмоқда. Масалан, «Тимсол», «Мусиқа сеҳри», «Маънавият» «Маърифат», «Умидлар йили» сингари кўрсатувлар келгусида махсус блок кўрсатувлар бўлиб қолади.

Фонограмма энг қалтис муаммолардан биридир. Қўшиққа лаб очишнинг сўзларга мос тушмай қолиши ҳар қандай томошабинни ранжитади, завқини бўлиб қўяди. Аммо шуни рўкач қилиб фонограммадан воз кечиб бўлмайди. Телевидениенинг ички хусусиятлари фонограммани тақозо этади. Айтайлик, қўшиқчи эфирга «жонли» чиқса ҳамиша ҳам муваффақият қозона олмайди. Овоз ўзгариб туради. Мусиқани нозик ҳис этувчи режиссёр маҳоратини қанча ишга солса ҳам унинг овоз пардаларини тўғрилай олмайди.

Худди шу мавзунинг бевосита давоми — қўшиқчилик савияси ҳақида. Сир эмас, қўлини қоринга қўйиб қимир этса, гўё биров ёқасидан оладигандек кўзлари олазарак ҳолда қўшиқ айтадиган даврлар, шукрки, орқада қолди. Саҳнага истеъдодли ёшлар кириб келишяпти. Уларга кенг майдон очилди. Мумтоз қўшиқлар бугун замонавий ашулалар билан ёнма-ён, мусиқа ранг-баранг.

Яқинда Ўзбекистон телерадиокомпанияси раҳбарияти ишни янада жонлантириш мақсадида бадиий кенгашни қайта тузди. Телевидениенинг ўз истеъдодли мутахассисларидан ташқари, четдан ҳар соҳанинг йирик ва етук мутахассислари кенгашга аъзо қилиндилар. Ҳозиргача бир неча йиғилиш бўлиб ўтди. Ана шу йиғилишлардан бирида худди ёш истеъдодлар масаласи муҳокама этилди. Унинг қарорига кўра энди қўшиқчилар савиясига ва тоифасига қараб ажратиляпти ва улар тегишли рукнлар остида ўз ижро йўлларига қараб экранда кўринмоқдалар. Бадиий кенгаш рукн ва мавзуларни ҳам қайта кўриб чиқди. Таҳририятлар янги-янги таклифлар киритишяпти. «Ўзбекона лутф», «Ижод завқи ва машаққати», «Мозийга бир назар», «Олтин мерос», «Кеча ва бугун», «Тафаккур ёлқинлари», «Юзма-юз» ва бошқа телекўрсатувлар мустақиллигимиз меваси сифатида пайдо бўлди ва қисқа вақт ичида ўз мухлисларини топди.

Собиқ «совет киноси» маҳсулотлари ҳозирги кун талабларига жавоб бермаётгани ҳақидаги эътирозларда жон бор, албатта. Аммо ўз кунини ўзи кўраётган оммавий ахборот воситалари сингари телевидение ҳам бугунги кунда ўз «Омад» реклама-тижорат дирекциясининг катта саъй-ҳаракати эвазига кун кечирмоқда. Аввалги кино асарларидан маъқулларини саралаб намойиш этиб боришга тўғри келади. «Ўзбекфилм» маҳсулотлари ичида сара асарлар йўқ эмас, аммо оз.

Хўш, бозор иқтисодиётининг бу мураккаб шароитида нима қилмоқ керак? Шу кунларда телевидение ўз дубляж бўлимини кенгайтиряпти. Қатор видеофилмлар яратиш устида қизғин иш олиб борилмоқда.

Албатта, битта мақолада бугунги кунда Ўзбекистон телевидениеси ижодкорларининг изланишлари, қийинчилик ва муаммолари ҳақида батафсил тўхталишнинг имкони йўқ. Аммо изланиш бор жойда камчилик бўлиши табиий, албатта. Айтайлик, ўша фонограмма масаласида. Очиғи, қачондир (қўшиқчи ё раққосанинг «ёшлиги»да, қиш ё баҳорда) фонограмма билан ёзиб олинган қўшиқ ё рақс бутун йил бўйи шу қадар кўп такрор ва такрор бериладики, охири: «Ахир, шакарнинг ҳам ози ширин-ку!» деб юборасан. Ёки давра суҳбатларига чуқурроқ назар ташлайлик. Долзарб мавзудаги чиқишлар асосан зудлик билан тайёрланишини яхши тушунамиз. Бироқ айрим ҳолларда бундай давра суҳбатлари жуда зерикарли бўлиб қолаётгани сир эмас. Негаки, гоҳо суҳбат қатнашчилари, аввало, ўзлари ҳали бундай жиддий мавзуга тайёр эмасликлари, айтадиган сўзларини пухта ўйлаб олмаганликлари сезилиб қоляпти. Бошловчи уларни гоҳида аниқ мақсад сари йўналтиролмай қолади. Гоҳида ўзи ҳам гап нима ҳақида бораётгани хаёлидан кўтарилиб каловланади. Булар ниманинг оқибати? Режиссёрлар ҳам, ижодкорлар ҳам тракт, яъни ҳомаки кўрсатувга жиддий қарашлари зарур. Суҳбатга кимдир келади, кимдир келмай қолади. Боз устига айримлари қўлларидаги матн билан чуқур таниш эмаслар. Камера олдида, айниқса, жонли эфирга тўппа-тўғри узатиш чоғида қизиқ-қизиқ ҳолатларнинг учраб қолиши ҳам шундан.

Машҳур ёзувчи Абдулла Қаҳҳорнинг «театрда агар артистнинг грим қилинган мўйлови тушиб кетса, спектаклнинг ҳаётийлигига томошабинда албатта шубҳа уйғонади», деган гапи рост. Айниқса, жиддий мавзудаги давра суҳбати қатнашчиларининг ҳатти-ҳаракатлари, ҳатто энг оддий ҳолатлари миллионлаб телетомошабинларнинг шундоққина кўз олдида туришини бир дақиқа ҳам унутиб бўлмайди. Оператор ёки режиссёр ёрдамчисининг салгина эътиборсизлиги, эҳтиётсизлиги билан сурат ё заставка қийшайиб кетса юқорида айтганимиз — кўрсатув савиясига путур етади. Кўряпсизми, жуда кўпчиликнинг изланиши, куюнчаклиги маҳсули бўлган кўрсатув битта-иккита нуқсон билан телетомошабинларнинг яхши таассуроти, завқини бўлиб қўйиши мумкин.

Албатта, бу «майда-чуйда» камчиликларга барҳам бериш қийин эмас. Негаки, биз кўпсонли қобилиятли телеижодкорларнинг мустақиллик, демократия шароитида олиб бораётган катта изланишларини ҳурмат қиламиз. Бугун халқаро миқёсда мустақил Ўзбекистонимизнинг телевидениеси халқаро каналларда янги-янги, илгари мутлақо экран юзини кўрмаган қизиқарли кўрсатувлар ташкил этаётгани бизни қувонтиради. Мақсад — «Ойнаи жаҳонимиз чеҳраси янада беғубор бўлсин! Яқинда Олмонияда немис тилида чиқадиган «Ўзбекистон» журналида эълон қилинган «Мустақил Ўзбекистоннинг телевидение ва радиоси» сарлавҳали каттагина мақолада «Ўзбекистоннинг бошқа оммавий ахборот воситалари ўртасида бир пайтлар тортинибгина ҳаётга кириб келган телевидение ва радио қисқа муддатда етакчи ўринни эгаллади. Бу, айниқса, дунё сиёсий харитасида янги давлат — Мустақил Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлган кейинги уч йилда ёрқин намоён бўлди», деб таъкидлангани кўп нарсадан дарак беради. Телеижодкорлар изланишларига янгича ҳарорат тилаймиз.

Ҳамид ИКРОМОВ

БИР ҚЎШИҚ АЙТАЙИН...

Катта давра. Юракни ҳаяжон босади. Бу қўрқув эмас, йўқ, йўқ, бошқа бир исмсиз ҳадик. Ҳаммамиз сезиб яшаймиз бу ҳаяжонни. Лекин қўл силтаймиз. У эса...

Ҳар кун, ҳар тун юрагини эшитади. Юрагини тинглайди. Унинг учун нуфузли концертми ёки каттароқ байрамга тайёргарлик машқларими, барибир, ҳаммасига астойдил меҳр билан боради. Чунки бугун бўш турган зал ёҳуд майдонни эртага одамлар тўлдиради. Эртага минг-минглаб нигоҳлар бор овозини қўйиб қўшиқ айтаётган Замира Номозовага ўхшаган ўнлаб санъаткорларни ўзларининг «имтиҳон»ларидан ўтказадилар.

Шунинг учун ҳам у аввало ўзидан ўзи кўнгил сўрайди: «Олис Жомбой эсингдами? Мўъжазгина мактабнинг миттигина саҳнаси. Ҳавасманд болакайларнинг «Замира қўшиқ айтаркан, қўшиқ...» деган ҳайқириқларини унутиб бўларканми? Кейин қадим Самарқанднинг жиддий ва ҳаётий имтиҳонлари. Биринчи бастакорим Равшан Ҳамроқуловнинг босиқ ва оғиргина маслаҳат-даккилари ҳалиям қулоқларим остида жаранглайди. Кейин Тошкентнинг ўзидай катта ва ҳайбатли ижодий муҳити кўзимни очиб юборди. Яна янги устозларимдан машҳур бастакорлар Раҳматжон Турсунов, Улмас Расулов ва Исматулла Раҳматуллаевнинг бетакрор ўгитлари. Менинг эндигина ёришаётган йўлимни ёритиб турган чироқлар асли шулар. Уларнинг ишончини оқлай олармиканман?..»

Замирани ана шундай мураккаб ва сеҳрли саволлар қийнайди гоҳо. Узига таскин излайди. Ва секин шивирлаб қўяди: «Биласизми, мен кимларга ҳавас қиламан? Саодат Қобулова, Комуна Исмоилова, Муножот Йўлчиева, Маҳбуба Ҳасановага ҳам ҳаётда, ҳам ижодда жуда-жуда ўхшагим келади. Аммо... Қийин-да.»

Эсимда: саксонинчи йилларнинг охирлари эди. «Камолот» кўрик танлови биринчи марта ўтказилган 1989 йил. Энди-энди сезиляпти. Ўша маҳаллари санъат шинавандаларининг ҳайрати ҳам бўлакча экан-да. Танлов ғолиблари эълон қилинганда билган ҳам, билмаган ҳам уларни роса олқишлади. Ана шундай юксак қутловларга сазовор бўлганлар орасида Замира Номозова ҳам бор эди.

Танловнинг биринчи босқичида унинг номи эълон қилинганида кўплар эътибор бермади. Чунки ўша беллашувда мухлислар ўртасида анча-мунча танилиб қолган қўшиқчилар ҳам қатнашаётган ва албатта совринли ўринлар шуларга тегади деб тахмин қилинаётганди. Лекин катта саҳнани юз-кўзларида улкан ҳаяжон ва ҳайрат тўлиб турган бу соддагина ҳаваскор қизнинг жарангдор овози босиб кетди. Ҳазрат Алишер Навоий ғазали билан айтиладиган ўзбек классик қўшиқларидан «Муғулчаи дугоҳ» ва яна бошқа бир неча ашулаларни маромига етказиб куйлагани учун Замира Номозова ҳам ғолиб деб эълон қилинди. Кейин...

Кўп дарёлар оқиб ўтди. Ана шу улкан санъат дарёсида ўзига хос ажойиб соҳир овоз соҳибалари Ҳуррият, Меҳрихон, Насиба, Марямлар оқиб келди. Энг қувончлиси, бу рўйхат йил сайин тўлиб бораётир ҳам. Улар орасида «Зарафшон» ансамблининг яккахон хонандаси Замира Номозованинг номи ҳам алоҳида самимият билан тилга олинади.

Энг муҳими, унинг ўз овози бор. Катта-кичик давраларда, байрам-сайилларда, қон-қардошлар учрашувларида ажойиб ва ғаройиб санъатимизнинг сеҳрли қирраларини минг-минглаб мухлисларнинг юракларига сингдиряпти.

У ҳеч қачон зўрма-зўраки қўшиқ куйламайди. Кўнглига қўшиқ сиғса куйлайверади ва ўз тенгдошларидан Марям Сатторовага алоҳида меҳр билан ҳавас қилишини яширмайди. У улуғ бобомиз Навоий ҳазратларининг ўлмас ғазалларини, Бобур Мирзонинг нолаю афғонларини беҳисоб қўшиқсевар дилларга баҳоли қудрат етказмоққа уринаётир. Қай бирини санайин? «Қашқарчаи сафти чоргоҳ»ни ё «Самарқанд ушшоғи»ни куйласа кўнглингизга ёруғлик оқиб кира бошлайди. Қолаверса, Замира яқиндагина бугунги ўзбек замонавий шеъриятининг истеъдодли вакиллари /Абдулла Қўшбоқ, Амир Худойберди, Нурулло Остон/ ижодларидан тайёрлаган янги қўшиқларини ҳам мухлислар ҳукмига ҳавола этди.

Баҳосини... Сиз айтасиз-да, энди азиз мухлислар! У... ўзи доим камтарона таъкидлаб қўйганидай «бир қўшиқ айтмоққа уриняпти».

Замира Номозова САНЪАТ дея аталмиш сеҳрли даргоҳнинг муборак остонасида турибди. Нима деймиз, ана шу қутлуғ даргоҳнинг нурли чироқлари унинг ҳам йўлини ёритсин!

Норқобил ЖАЛИЛ

САМАРҚАНД МАДАНИЙ ҲАЁТИ

Пахтачи тумани ҳокимининг маданият муассасаларида фаолият кўрсатаётган айрим ижодий ходимларни моддий қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги қарори маданият ходимларини хушнуд этди. Маданият уйлари, кутубхоналарда фаолият кўрсатаётган ходимлар моддий рағбатдан қувониб, кейинги ишлари яна ҳам ривож топишига ишонч билдирдилар. Улар эндиликда туман ҳудудида транспортда бепул юришади. Бу каби тадбирларни вилоят касаба уюшмаси ва молия бўлими билан келишилган ҳолда Нарпай тумани ҳамда Оқтош шаҳри ҳокимликлари ҳам амалга оширишга бел боғладилар.

* * *

Самарқанд — Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Йўлдош ўғли каби буюк бахши-шоирлар юрти ҳисобланади. Бу аждодларимиз сўнмас санъатини давом эттириш ҳозирги кун авлодлари олдидаги бурчдир. Шу мақсадда Нарпай туманидаги болалар мусиқа мактабида бахши-шоирлар синфи ташкил этилди. 12 ўқувчидан иборат синфга отамерос касб эгаси бўлмиш Зиёдулла Исломов таълим бериб келмоқда.

ЎзА АХБОРОТИ

* * *

Шу кунларда вилоят марказида мустақиллигимизнинг тўрт йиллигига бағишланган тантаналар қизғин ўтказилмоқда. Мазкур тадбирлар Самарқанд шаҳри Регистон майдонида, Марказий маданият ва истироҳат боғида, Мустақиллик майдонида ва шаҳарнинг гавжум жойларида давом этмоқда. Тадбирларда санъат усталари, республика кўрик-беллашувлари ғолиблари ва халқ ҳаваскорлик жамоалари ўзларининг катта дастурдаги концерт-томошаларини намойиш қилмоқдалар. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Мардон Мавлонов, «Истеъдод-95» республика кўрик-танловининг олий совриндори Дилшод Бойхонов, Баҳодир Сирожиддинов, Ваҳоб Баҳриев ва София Сафтарова ўз санъатлари билан мухлисларни хушнуд этмоқдалар.

Г. МУСАЕВА

«Туркистон — умумий уйимиз»

Султон АКБАРИЙ

ТУРОНЗАМИН НАВОЛАРИ

СЕН МЕН УЧУН БИТТАСАН

Сен мен учун биттасан,
Қутли робитадасан,
Турон беклар кишвари,
Азиз Каъба сингари,
Бутун савоб ишлари,
Бирдамлик ташвишлари,
Тарих — сиркор ғиштлари,
Бузругим Ўзбекистон,
Тангасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Шарқона муҳитдасан,
Тушимда ҳам ўнгимда,
Кайфимда ҳам мўнгимда,
Шабнаму чанг-чунгимда,
Аввалиму сўнгимда,
Икки дунё кўнглимда,
Буюгим Ўзбекистон,
Тангасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
«Ўзбекнома» битасан,
Армонли йўллар йироқ,
Ёвқур Тўмарис, Широқ,
Хизр назари чироқ,
Нурга эврилар фироқ,
Муборак ҳур арғимоқ,
Куюгим Ўзбекистон,
Лаҳзасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Ўзлигинг танитасан,
Арабу ажамгача,
Чину ҳинд-санамгача,
Туркий як қаламгача,
Не зебу ҳашамгача,
Руҳ ила танамгача,
Суюгим Ўзбекистон,
Саҳнасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Алпомиш тахлитдасан,
Қўлни банддан ечайин,
Озод бошинг қучайин,
Сув ўгириб ичайин,
Минг жонимдин кечайин,
Темурий тўн бичайин,
«Тузугим» Ўзбекистон,
Найзасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Дардларни аритасан,
Пўлкан янглиғ кўпирай,
Қизил гулдай қулф урай,
Қаттиқ кўзга тупурай,
Кўчаларинг супурай,
Яшнаб ипор уфурай,
Узугим Ўзбекистон,
Шамсасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Ки, фикр юритасан,
Юзинг қиблада бўлсин,
Қўлинг сийнада бўлсин,
Кўзинг жилвада бўлсин,
Ишқинг ишвада бўлсин,
Боғинг тиллада бўлсин,
Ўзлугим Ўзбекистон,
Ғамзасида Туркистон.

Сен мен учун биттасан,
Тотук ва шойистасан,
Эмин-эркин, довруғли,
Ҳурриятнинг бош ўғли,
Кўкраги баланд, туғли,
Ўчоғи иссиқ, чўғли,
Тўқсон тўққуз уруғли,
Бузругим Ўзбекистон,
«Хамса»сида Туркистон.

ГУЛИСТОНИМ ТУРКИСТОН

Ватан васлига етмоққа,
Васфини иншо этмоққа,
Саодатли сўз битмоққа,
Гулларин ҳидлаб кетмоққа,
Маним қисматим Турондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Киши ўз юртида пошшо,
Қуш ўз инида дилкушо,
Шер ётган тоғида хушо,
Чўп ўсган чўлида зебо,
Маним зийнатим бўстондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Маъвони ўпмаган шаккок,
Тупроғига қадар идрок,
Мачит остонасидай пок,
Наҳрулҳаётдай фараҳнок,
Маним иффатим иймондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Гадоси ҳам авлиёдек,
Дуоси меҳригиёдек,
Лутфи булбулигуёдек,
Осмондан тушган зиёдек,
Маним ҳикматим Қуръондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Ё раб, ё раб, элдан қуйма,
Тоғга чиқай, белдан қуйма,
Оқ кўнгил, хушфеълдан қуйма,
Томи мустақилдан қуйма,
Маним иззатим инсондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Турк қавмига хос белгили,
Қадимдан борди-келдили,
Ўртада оғир-енгили,
Дилига пайваста тили,
Маним миллатим лисондур,
Ҳазрати Туркистондур.

Ипак йўлида карвонлар,
Карвонларда не армонлар,
Оқ йўл нигоҳбон сарбонлар,
Осиёлик ҳунарвонлар,
Анинг ҳилқати султондур,
Ҳазрати Туркистондур.

ШОИРАНИНГ ИЖОДИЙ КЕЧАСИ

Наманган шаҳридаги А. Навоий номли вилоят мусиқали драма ва комедия театрида таниқли шоира Санобар Ҳасанованинг 60 йиллигига бағишланган тантанали юбилей кечаси бўлиб ўтди. Вилоят ҳокимининг ўринбосари Д. Дадажонова шоирани қизғин қутлаб, унга вилоят ҳокимлигининг табриги ҳамда эсдалик совғаларини топширди.

Кечада Наманган вилоят хотин-қизлар қўмитасининг раиси, вилоят ҳокимининг ўринбосари Малика Рустамова, Наманган шаҳар хотин-қизлар қўмитасининг раиси, шаҳар ҳокимининг ўринбосари Дилбар Зоҳидова, касаба уюшмалари вилоят кенгаши раисининг ўринбосари Р. Деҳқонова, Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи вилоят қўмитаси котиби Икромжон Шарофиддинов, Ўзбекистон ХДП вилоят кенгашининг котиби Адҳамжон Матмусаев, вилоят маданият бошқармасининг бошлиғи, шоир Ҳабиб Саъдулла сўзга чиқиб, узоқ йиллардан бери адабиётимизга баҳоли қудрат хизмат қилиб келаётган, нафис ва таъсирчан сатрлар билан ўз мухлисларини топа олган шоирани чин дилдан муборакбод этдилар.

Тантанали кечада Наманган Давлат университетининг доценти, филология фанлари номзоди Муҳаммаджон Зиёвуддинов Санобар Ҳасанованинг серқирра ижоди тўғрисида маъруза қилди. Санъат усталари шоира шеърлари билан айтиладиган қўшиқларни ижро этдилар. Юбилей кечасини шоир Абдулла Жалил олиб борди.

Шоира ЖУМАБОЕВА

Исҳоқ ЎКТАМОВ — 80 ёшда

УФҚЛАРНИ КЎЗЛАЁТГАН АДИБ

Адабиётга 50-йилларда илк драматик асари билан кириб келган Исҳоқ Ўктамов, мана, қирқ йилдан ошибдики, ҳормай-толмай ижод иши билан банд. Унинг «Аҳиллар сўзи» (1956), «Виждон бурчи» (1959), «Бир тўй можароси» (Баҳром Раҳмонов билан ҳамкорликда), «Чўл осмони остида» (1964) драмалари марказ ҳамда вилоят театрларида қўйилди.

60-70-йилларда эса адиб «Муътабархон ерга қарамади», «Сирли савол», «Жиззах юлдузи», «Сув садоси» каби ҳикоя ва очерк китобларини нашрдан чиқарди. Кейинги даврда у «Жиноятнинг туғилиши», «Тарих кимни оқлайди», «Кечиккан никоҳ» сингари драмалар ёзди. Серқирра ижодкорнинг шеърий достонлари, эссе-хотиралари, рубоийлари асосида тайёрланган радиоинсценировкалар ҳаво тўлқинларида жаранглаб турибди.

Аслида, Исҳоқ Ўктамов ижод ишига касб ё ҳунар деб қарамайди, кўнгил иши, руҳ неъмати, дил изҳори дея ёндошади, қалам тебратади. Бинобарин, яратувчилик отахон адибнинг сархил ижодида етакчилик қилади. Ёзувчи замон фарзанди сифатида ўзи яшаётган давр дард-ташвишлари билан ҳамдам, ҳамнафас. Шу боис Исҳоқ Ўктамов қаҳрамонлари ҳам мустабид шўро йилларининг барча зиддиятларини мужассамлаштирган замондошларимизнинг тимсолларидир.

Айни пайтда Исҳоқ Ўктамов янги асарлари билан ҳозирги адабий жараённинг фаол қаламкашлари қатори фидойилик кўрсатмоқда. Унинг янги «Қибла қаёқда ёхуд қотилнинг саргузаштлари» қиссаси ҳозирги замон болалар адабиётига қўшган муносиб ҳиссасидир.

Биз етмиш тўрт йил шундай бир жамиятда яшадикки, ўша даврда «қибла» сўзини қўллашнинг ўзи таҳликали, кўп ҳолларда хато саналарди. Шундай сўзларни қўллаган кишиларни эскилик сарқитига ботган, дин тарғиботчиси ҳисоблашарди. Энг ачинарлиси, бу зўравон жамиятда қоғоздагина «киши кишига дўст, ўртоқ, биродар» эди, холос. Мабодо, бир фалокат босиб, бирон тасодиф билан киши бир-икки йилга қамалиб чиқса борми, ҳаммаси тамом, ундан ҳамма қочар, ҳатто ҳазар қиларди. Натижада бундай одам мен ҳеч кимга керак эмас эканман-да, дея тобора тубанлашиб, жиноят устига жиноят содир этарди. Аслида одам боласи онадан қотил, ўғри бўлиб туғилмайди. Бунга турмушдаги адолатсизлик, нотантилик ёки бирор-бир оилавий нотинчликлар сабаб бўлардиди.

Ёзувчи Исҳоқ Ўктамов ўзининг «Қибламиз қаёқда ёхуд қотилнинг саргузаштлари» қиссасида одамларнинг ҳаётда адашишларининг туб илдизини қидиради ва буни жоҳилликда, илмсизликда, жамиятдаги инсон ҳуқуқининг бузилишидан топади. Бизнинг асрдошларимиз эса неча-неча йиллар боқий қадриятлардан, исломий нур, зиёдан бебаҳра қолдилар. Билганлар бу муқаддас ақидаларни, одоб ва ахлоқ хазиналарини билмаганларга ўргатишдан қўрқдилар, ҳайиқдилар.

Қиссанинг бош қаҳрамони Равшаннинг отаси урушга кетган, онаси эса бола туғилиши билан вафот этган. Қўшниси Иброҳим бобо болани мулло Бердибойга фарзандликка беради. Мулло Бердибой саводли, эл ичида обрўли одам. У Равшанни мактабда ўқитади, нодир истеъдоди — рассомликка ҳаваси борлигини сезиб, унга шарт-шароит яратиб беради.

Энг муҳими, Равшанни ислом оламига олиб киради, номоз ўқишни ўргатади, инсофли, диёнатли бўлишга даъват этади. Бердибой бобонинг ўлимидан сўнг Равшан баъзи ёмон, ўғри болалар таъсирига тушиб қолади ва тўрт йилга қамалади. Шу тахлит Равшаннинг ҳаёти остин-устун бўлиб кетади.

Равшан қамоқхонада ҳам номоз ўқишни канда қилмайди. Оллоҳдан илтижо қилиб, гуноҳидан ўтишни сўрайди. Равшаннинг рассомлиги қўл келиб, турма бошлиқларининг назарига тушади — муддатидан олдин озод этилади. Лекин Равшан ҳақиқий камситилишни озодликка чиққач билади. Жамият, одамлар унга ишончсизлик кўзи билан қарайдилар.

Ёзувчи қиссада, ишонч, ҳақиқат, нурга кенг ўрин ажратганки, ўқувчи саҳифалар қатидан, тасвир-ғоя оҳангидан буни яққол сезади. Асарда бу йўналиш Илҳом Зафаров, Иброҳим ота, Бердибой ота ва бошқалар тимсолида намоён бўлган. Қиссада нур, яхшилик, эзгулик ҳар қандай зулмат ва иллатларни барбод этади, деган ғоя илгари сурилган. Китобхон халқ мулкини «туя қиладиган» Абдуназар, колхоз раиси Алижон Нусратов кабиларнинг қилмишларидан нафратланади.

Катта ҳаётий тажриба соҳиби, кекса адиб Исҳоқ Ўктамов асарида нафақат маънавий-ахлоқий таназзулни, балки қўшиб ёзишлар, порахўрлик, она табиатни ғорат қилишдек иллатларни кескин фош этади. Бундай фожеанинг туб илдизлари қаерда эканлигини ахтаради, бадиий тадқиқ этади. Назаримизда, адиб қидирганини топган. Бу асарнинг бош қаҳрамони Равшан тилидан шундай баён қилинади: «Нима қилай, Тангрим, ўзинг йўл кўрсат?! Мен шунчалик гуноҳкор эканман, ахир, атай қилмадим-ку?! Ҳаётимда содир бўлган ҳар қандай ҳодиса — воқеа ҳам атай бўлмади... Ёмонликдан қочдим, у мени қувиб етди! Яхшиликка интилдим — кўпда ёмонлик кўрдим. Менми айбдор: ё муҳит? Бир мусулмон сифатида: «мен!» дейман, албатта! Аммо яна сўрагим келади: «Наҳотки, фақат...»

Нуроний ижодкор ҳали-ҳануз илҳом тулпорида. Қаламни қўлда маҳкам ушлаганича довонларни, уфқларни кўзлаб отига қамчи босяпти. Хайрли, нурафшон йўлда ҳорманг, узоқ йиллар саломат бўлинг, отахон адибимиз!

Исроил МИРЗО,
филология фанлари доктори, профессор

ТОЖИК АДАБИЁТИ КЕНГАШИДА

Яқинда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси тожик адабиёти кенгашининг йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишда атоқли адиб Абдулла Қодирий қаламига мансуб машҳур «Ўтган кунлар» романининг Истад Қосим томонидан амалга оширилган тожик тилига таржимаси муҳокама қилинди. Мажлисда сўзга чиққан филология фанлари докторлари, профессорлар Нажмиддин Комилов, Ҳамиджон Ҳомидов, филология фанлари номзодлари Султонмурод Олим, Ҳасан Қудратуллаев, шоир Абдулла Субҳон таржиманинг ютуқларини таъкидлашди ва айни пайтда мутаржим йўл қўйган баъзи бир нуқсон ва етишмовчиликлар хусусида аниқ фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

Йиғилиш якунида «Ўтган кунлар» романининг тожик тилига қилинган таржимаси нашрга тавсия этилди.

ҲИНД ХАЛҚИГА ЭҲТИРОМ

Ўзбекистон Республикаси Халқаро маданий-маърифий алоқалар миллий ассоциациясида мустақил давлатимизнинг жаҳон давлатлари билан манфаатли ҳамкорлик алоқаларини янада кучайтириш, миллий ва маънавий қадриятлар, урф-одатлар, анъаналарга ҳурмат бажо келтириш билан боғлиқ хилма-хил тадбирлар, учрашувлар ўтказиб туриш яхши анъана тусини олмоқда. Ўзбекистонга ташриф буюраётган азиз меҳмонларимизнинг кўпчилиги ассоциацияда бўлиб халқимизнинг мустақиллик йилларида эришган ютуқлари, бугунги ва яқин истиқболдаги режалари билан танишадилар. Ассоциация фаоллари бўлмиш таниқли кишилар — ёзувчилар, санъаткорлар, халқ ноиблари, мусаввирлар, тасвирий ва амалий санъат усталари ҳамда бошқа касб эгалари ўз мисолларида Ўзбекистонда эришилаётган ютуқлар, халқимизнинг бой тарихи, бугунги турмуш тарзи, орзу-умидлари тўғрисида сўзлаб берадилар.

Бундан икки кун аввал ассоциацияга Ҳиндистон республикасининг Мустақиллик куни байрами муносабати билан дўст мамлакатнинг Тошкетдаги элчихонаси ходимлари, «Ўзбекистон — Ҳиндистон» жамияти фаоллари, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ҳиндистонлик ишбилармонларнинг вакиллари тўпландилар. Ассоциация раиси М. Мирқосимов меҳмонларни мустақиллик байрами билан самимий муборакбод этди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримқул Қодиров тобора ривожланиб бораётган ўзбек-ҳинд алоқалари, бу алоқаларнинг қадим тарихи тўғрисида сўзлаб берди. Шундан сўнг Ҳиндистон Республикасининг Ўзбекистондаги вакили жаноб Алок Сен сўз олиб ўз халқи номига билдирилган юксак эҳтиром учун миннатдорчилик изҳор қилди. — Мен ҳозир ўзимни худди ўз ватанимда, дўстларим даврасида ўтиргандай ҳис этмоқдаман, — деди у. — Бу ерга йиғилганларнинг барчаси менинг халқимнинг, мамлакатимнинг энг самимий дўстларидир. Бундай дўстлар Ўзбекистонда жуда ҳам кўплигидан бағоят мамнунман.

Йиғилиш сўнггида Салтанат Сиддиқова раҳбарлигидаги «Камалак» фольклор-этнографик гуруҳи аъзолари меҳмонларга ўз санъатларини намойиш этдилар. Меҳмонларга С. Сиддиқованинг шахсий музейида сақланаётган қадимий осори-атиқалар, нодир уй-рўзғор буюмлари ҳам намойиш этилди.

Ўз ахборотимиз

ТЎРТ УЛАМОДАН БИРИ ЭДИ

Тошкентнинг ҳозирги Эшонгузар маҳалласида Сайфиддинхон аълам, Саид Камолхон домла, Алижон домла, Тўрахўжа қози каби тўрт диний уламо яшаб ўтган. Улардан бири — Сайфиддинхон аълам менинг бобом эди. У киши 1857 йили Тошкентда таваллуд топганлар. Илк диний сабоқни шу ердаги Кўкалдош мадрасасида олганлар. 1877-1887 йилларда эса Бухорои шарифдаги Мир Араб мадрасасида таҳсил кўрганлар. Худди ана шу кезларда орасига хитой қоғози жойлаштирилган, усти қизил, кўк ва қора чарм муқовалар билан қопланиб, китоб шаклига келтирилган учта жилдга Ислом дини қоидаларини ривожлантириш ҳақидаги битикларини ёзиб, Бухорои шариф уламоларига топширганлар. Бу ижодий ишлар уламолар ҳайъати томонидан юқори баҳоланган ва бобомга «Аълам» унвони берилган. У киши форс ва араб тилларини ҳам пухта ўзлаштириб олганлар.

Бобом 1887 йили Тошкентга қайтиб келиб уйланадилар ва Кўкалдош мадрасасида мударрислик қила бошлайдилар. Айни чоғда Катта Қаъни кишлоғидаги оталаридан қолган боғда меҳнат қилиб, ундан келган даромад ҳисобига оила тебратадилар. Шу тариқа қирқ йилдан ортиқ ҳалол меҳнат билан кун кечирадилар. Минглаб толибларга сабоқ берадилар. Бироқ асримизнинг 30-йилларига келиб кўпчилик диндорлар қатори у кишининг ҳам ҳаёти хавф остида қолади. Болшовойлар у кишини аввалига диний уламо, хавфли киши сифатида мадрасадан ҳайдайдилар, кейинроқ эса бу билан ҳам кифояланмай сургун қилиш ҳаракатига тушадилар. Холис кишилар бу ҳақда бобомни огоҳ этадилар. Бобом иккинчи фарзанди Муҳиддин амаким билан маслаҳатлашиб, унинг Назарбек қишлоғидаги кичик шахсий дўконини сотадилар. Сўнгра ота-бола ҳаж сафарига отланадилар. Бироқ Термиз шаҳрига етиб боришганда Муҳиддин амаким безгак касалига чалиниб қолади. Бобом бу ҳақда бир танишлари орқали Тошкентда қолган тўнғич ўғли Ғиёсиддинга, яъни менинг отамга хабар етказадилар. Ўша вақтларда отам Тошкент шаҳри яқинидаги 54-разъездда жойлашган мактабда ўқитувчи бўлиб ишлаётган эди. Воқеадан хабар топгач, тегишли идоралардан рухсат сўраб, бобомни ва амакимни ўз шаҳримизга қайтариб олиб келиш учун отда йўлга чиқади.

Мен эсимни таний бошлаган пайтларимда бобом 70 ёшдан ошиб қолган бўлиб, мадраса теграсида истиқомат қилардилар. Одамлар у кишининг ҳузурига оилавий можаролар ёки бошқа масалалар юзасидан маслаҳатлар сўраб тез-тез келиб-кетиб туришар эди. Мен меҳмонларга чой ташиб, дастёрчилик қилардим.

1938 йилнинг кўкламида бобомнинг тоби қочиб, оғир касал бўлиб қолдилар. Шунга кўра, отам у кишини илтимослари бўйича Қозирободдаги боғимизга олиб бориб қўйдилар. Кейин эса шаҳар ҳовлимиз жойлашган Эшонгузарга кўчириб келдилар. Бобом шу ерда қариндош-уруғлари, фарзандлари даврасида ҳаёт билан видолашдилар. Марҳумни бутун маҳалла-кўй катта иззат-икром билан сўнгги йўлга кузатди...

1939 йилнинг қиш кунларидан бирида Сирожиддин амакимнинг эшиги олдига иккита арава келиб тўхтади. Орадан бир оз фурсат ўтгач, амаким билан бир бегона киши қопга солинган китобларни олиб чиқиб, аравага орта бошлашди. Ҳамма китоблар икки аравага жо бўлди. Кейин бобом — Сайфиддин аълам умр бўйи йиққан диний-илмий, тарихий китоблар менга номаълум томонга олиб кетилди. Улардан фақат бобом ўз қўллари билан ёзгани узоқ йиллар Муҳиддин амаким сандиқларида сақланади. Аммо 1957 йилга келиб, амаким «Энди бу китобни ким ҳам ўқирди?» деб, Тошкентдаги қайсидир институтга олиб бориб топшириб юбордилар. Бу ҳақда менга Муҳиддин амакимнинг ҳозирда 70 ёшдан ошган Муборакхон исмли қизи гапириб берганди. Мен аввал бошда бу воқеаларга унчалик эътибор қилмагандим. Лекин ёшим улғайиб, 70 ни қоралаганимдан сўнг, айниқса, мустақилликка эришиб, эътиқод эркинлигини қўлга киритганимиздан кейин қалбимда бир орзу туғилди: бобомга тегишли ноёб китоблар ҳозир қаерларда экан? Агар улар излаб топилса, тадқиқ қилиб ўрганилса, келажак авлодлар учун бебаҳо мерос бўлиб қолармиди, деган фикрдаман.

ЁДНОМА

Садриддин ҒИЁСИДДИН ўғли

Доимий ҳамроҳ

«АМИР ТЕМУР»

Амир Темур жаҳон тарихидаги буюк сиймолардан бири. Ҳазрат соҳибқирон ҳақида китоб ёзиш анча мушкул иш. Бунинг учун Шарқ халқларинингина эмас, балки Ғарб мамлакатлари тарихини ҳам яхши билиш, Амир Темур яшаган замонни етарлича англаш, тушуниш, қадимда ўтган йирик давлат арбоблари ва улуғ саркардаларнинг ҳаётлари билан яқиндан танишиш керак.

Таниқли тарихчи олим, академик Бўрибой Аҳмедов бу борада жуда катта тажрибага эга. Олим узоқ йиллик изланишлардан сўнг улуғ бобомиз Амир Темурга бағишланган роман ёзди. Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти мустақиллигимизнинг тўрт йиллиги арафасида ушбу тарихий романни босмадан чиқарди. Асар кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган. Адиб соҳибқироннинг ҳокимият тепасига келиши ва олиб борган ишларини тарихий манбаларга суянган ҳолда, қизиқарли тарзда ҳикоя қилиб берган. Асарни ўқиган китобхон қўшимча манбаларсиз Амир Темур ҳақидаги кўпгина маълумотларга эга бўлиши табиий. «Амир Темур» тарихий романи буюк саркарда ва давлат арбобининг 660 йиллигига муносиб туҳфадир.

Р. ЖАББОРОВ

«ОЙ ТИНИҚЛАШАР»

Ушбу китобни кўриш, кўриб дастхатлар битиш муаллифга насиб этмади. Фожеали ўлим ёзувчи ва мунаққид Илҳом Ҳасановни ҳаётдан 31 ёшида олиб кетди. У қисқа умри давомида таниқли адиб Асқад Мухтор ижоди ҳақида илмий ишини ҳимоя қилди, Самарқанд Давлат университетида ёшларга адабиётдан сабоқ берди, ажойиб қисса ва ҳикоялар ёзди. И. Ҳасановнинг «Бир кам дунё» драмаси қатор театрларда саҳналаштирилди. Афсуски, ушбу асарни саҳнада кўриш ҳам унга насиб этмади.

Ғ. Ғулом номидаги нашриётматбаа бирлашмасида Илҳомжоннинг «Ой тиниқлашар» қисса ва ҳикоялар китоби нашр этилди. Ундан ёзувчининг «Онаизор» қиссаси ва ўн икки ҳикояси ўрин олган. Китобга ёзувчи Хайриддин Султонов муҳаррирлик қилган ва сўнгсўз ёзган. Жумладан, у шундай деб ёзади: «Биз — Илҳомжоннинг ёру дўстлари, унинг ёшгина боши билан фавқулодда жиддиятига, андишасига, ақл-заковатига, илмий-бадиий салоҳиятига ҳамиша ҳайрон қолардик. Юрагимиз тўлиқиб, ҳавас қилар эдик... Илҳомжон адабиёт дарди билан яшарди. Нурли қаламидан тўкилган соф, содда, самимий сатрлар гоҳ қисса бўлиб, гоҳ ҳикоя бўлиб китобхон қалбига йўл изларди». Илҳом Ҳасановдан ажойиб хотира бўлиб қолган ушбу китоб ёзилиш услуби, асарларининг теранлиги ва ранг-баранглиги билан албатта китобхон қалбидан ўрин олади. Бунга шубҳа йўқ. Китоб 15 минг нусхада чоп этилган.

«ТОҒЛАР ТАРОНАСИ»

Яхши шеър тиниқ булоқ сувига ўхшайди. Шоир Ориф Одилхоновнинг «Ёзувчи» нашриётида чоп этилган «Тоғлар таронаси» китобидан ўрин олган шеърларни ўқисангиз ҳам булоқлар сувидек тиниқликни, ҳам покизалик ва ўзига хос ифорни туясиз. Китобга шоир Машраб Бобоев сўзбоши ёзган. Бир ўринда муаллиф шоир ҳақида шундай ажойиб мисраларни битган: «Ориф Одилхонов феъл-атвори, ширин сухани, одамохунлиги, санъаткорлиги билан не-не шоирга шеър учун, не-не рассомга расм учун, не-не ҳофизга қўшиқ учун, не-не бастакорга куй учун мавзу ва илҳом берганидан ташқари, дилкаш, халқчил шеърлари билан жуда кун

шеърхоннинг юрагини ишғол қилган ижодкордир».

Ҳақиқатан ҳам, шоирнинг унлаб шеърлари дилбар қўшиқларга айланган, куй ва қўшиқ мухлисларига манзур бўлган.

Сенга ишқимни санам, мен
дилда пинҳон сақладим,
Абрдек дардим аро шами
шабистон сақладим.
Кўзларинг куйдиргудек
боққанда жоним қасдига,
Кипригингни соясида бир нафас
жон сақладим...

Ёки:

Гул узатдинг гулбаҳор бўлиб,
Юз кўрсатдинг нозли ёр бўлиб,
Нола қилдинг қўлда тор бўлиб,
Жон ичра жон — азал
муҳаббат,
Қўшиғу куй — ғазал
муҳаббат...

Бундай ибратли мисолларни китобдан кўплаб келтириш мумкин. Шоир шеърларида тоғ ҳавосининг мусаффо эпкинларини, Сўқоқдек жаннатмакон жойнинг тароватини, инсоний фазилатларнинг улуғланишини сезиш мумкин.

Китоб 5 минг нусхада босилган. Муҳаррир Е. Раҳимова, мусаввир Ю. Габзалилов.

«ЭРКИН ҚУШ»

Инсон ҳамиша орзу билан яшайди. Бу орзуларнинг ушалиш-ушалмаслиги одамнинг ўзига боғлиқ. Шундай инсонлар борки, ўз орзусини амалга ошириш учун ортиқча шов-шувсиз, жимгина ўз танлаган йўлларидан жимгина бораверадилар. Абдусаттор Ҳотамов ана шундай ёзувчилардан. Унинг дастлабки ҳикоялари 60-йилларнинг бошларида матбуот юзини кўрган. Адибнинг биринчи ҳикоялар тўплами «Совға» 1987 йилда «Камалак» нашриётида чоп этилган.

Яқинда «Наврўз» нашриёти ёзувчининг «Эркин қуш» номли ҳикоялар ва қиссадан иборат янги тўпламини босмадан чиқарди. Бу китоб ҳам яхшилик, самимият, тўғрилик ва муҳаббат ҳақидадир. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов Абдусаттор Ҳотамовга тилаган «оқ

йўл»ида унинг қаҳрамонлари бизнинг замондошларимиз деб таъкидлаб, адиб жиддий прозада ҳам, ҳажвий ҳикоячиликда ҳам анча пишиқ қалам тебратади, деб ёзган. У ўзига берилган бу юксак баҳони ҳамиша яхши асарлар билан оқлаб келяпти. Янги тўпламини ўқигач, бунга ўзингиз ишонч ҳосил қиласиз. Китоб жами 10 минг нусхада чоп этилган.

А. ОЧИЛОВ

Томоша завқи

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

БИЛДИРИШ

22 август соат 16 да Ҳамид Олимжон номли Адабиётчилар уйида «Қўшиғим сен — Ўзбекистоним!» мавзуида мушоира бўлади. Республикамиз Мустақиллигининг тўрт йиллик тўйига бағишланган бу шеърхонлик оқшомига барча қизиққан мухлислар марҳамат қилишларини сўраймиз.

Бизнинг манзилгоҳ:
Неру кўчаси, 1-уй.
Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг шеърият кенгаши.

Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек Давлат филармонияси жамоаси «Зарафшон» ашула ва рақс ансамбли хонандаси Муродилла Норқуловга онаси

Фотима ҚАҲҲОРОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

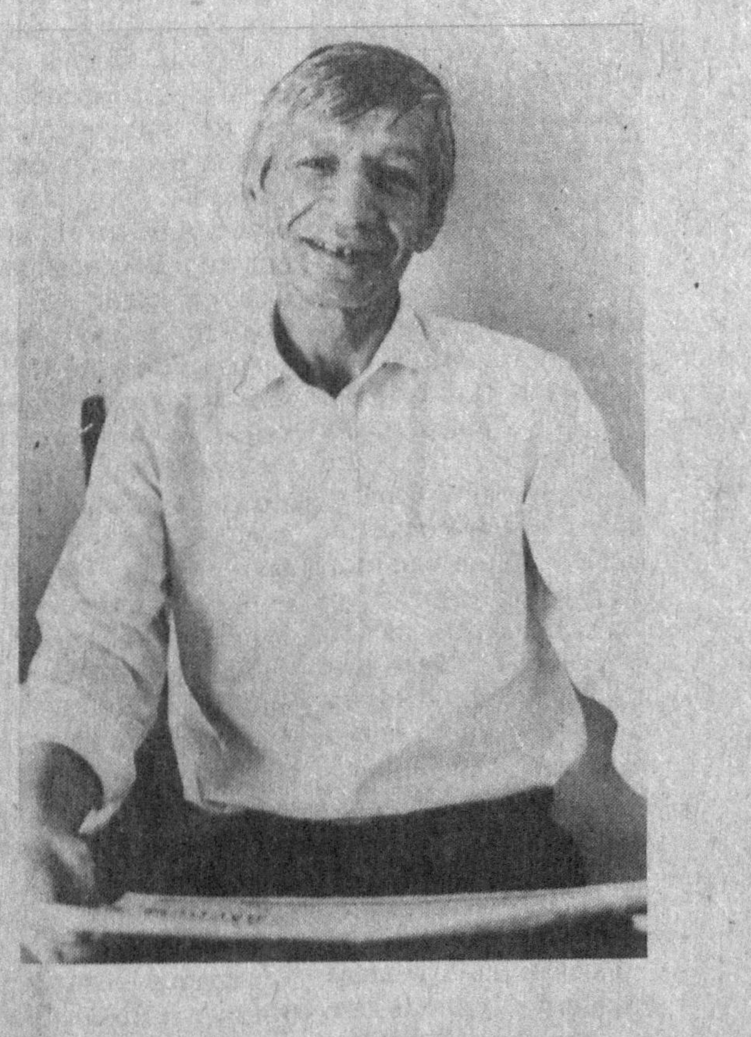

Анвар Обиджон чойхонамиз меҳмони

Бугунги ҳажвчилигимизни устоз Саид Аҳмадсиз тасаввур этиб бўлмайди, деймиз. Бу тўғри гап. Аммо кейинги пайтларда қўшимча тариқасида «Бугунги ҳажвчилигимизни Саид Аҳмад домланинг суюкли шогирдларидан бири Анвар Обиджонсиз тасаввур этиб бўлмайди» ҳам дейишмоқда. Бу ҳам тўғри гап. Олтиариқнинг садоқатли фарзандлари орасида, адабиётга бирга кириб келган тенг-тўшлари даврасида ўзига хос бўй кўрсатиб келаётган бу йигит ҳажв оламидаги жамики устозларнинг тажрибаю анъаналарига ҳурмат бажо келтирган ҳолда болалар адабиётини янги йўналишлар, янги қирралар, жанр имкониятлари билан бойитди, десак муболаға бўлмас. У бизни болалик тилимизга яқинлаштирди.

Анваржон ҳаётда меъёр даражасида босиқ, соф олтиариқликларга хос мулоҳазали, гапи ушовли, жаҳли тушовли, беҳуда томоқ қирмайдиган, шу чоққача бирон жойда бурнини хиёл бўлса-да кўтармаган йигитлардан. Аммо қаҳрамонлари — шаддод, чайир, топқиру чопқир, қувликда устаси паранг, шумликда шайтонни лол қолдирадиган писмиқ, девнинг додасига дуч келиб қолса ҳам киприги қимирламайдиган довюрак, гапидан қайтмас чўрткесар болалар. Биз катталар бозор иқтисодига, тадбиркорлигу уддабуронликка, мана энди кириб келяпмиз. Анвар Обиджоннинг қаҳрамонлари бу ишни аллақачон ҳал қилиб бўлишган.

Зиёлича олишув

Ҳашарот учса, қаноти букчиб йиқиладиган ғира-шира тонг эди. Жиғилдонига мих тиқилган қуйдек увотда «хир-хир»лаб типирчилаётган Парриқ-минғи чўчиб уйғонди-ю, ёнгинасида ёнбошлаб ётган Мамашотининг бақраймa кўзидан баттар шайтонлаб: «Абва-а!» деб чинқирганича, найзага чап берган шовваз мисол четта сапчиди.

— Ие, ҳа? Тушингда болалар минан «қўрвоши — савет» ўйнаб, қориндан ўқ едингми?

— Уф-ф... Уф-е! — Парриқ-минғи сал ўзига келиб, шеригига диққат билан тикилди. — Жуда-а репўмиса-реп туш кўрдимку, ошна.

Худди қутосга ўхшаб кетадиган темир дувол орқамдан қувиб юриб, устимга ағдарилди.

Мамашотининг кўзлари янада олайиб, ҳозиргина чеккан носини сочмалатиб тупурди:

— Ие, вей, уйингда биронта касал-пасал йўқмиди?

— Йў-ў...

— Бугундан қолдирмай Қурмон ромчига бор, — қатъий тайинлади Мамашоти. — Китоб кўриб, таъбирини айтиб беради. Таъбир ишкал чиқса, яна андак қистир, қайтарма дуо ўқиб, келадиган балони дап қилворади.

Парриқ-минғи мазахлаган сиёқда қўл силтади:

— Қурмонинг ғирт қаллоб-ку. Одам қуриб кетгандек, ўшанингга мурид бўламанми?

Мамашоти бир нарсани мақтадими, шуни бошқагаям маъқуллатмагунча қирқ кун оч-яланғоч олишадиган қайсарлардан эди. Ғўзалар кўсак туга бошлаган охирги беш гектарлик ерни пешингача суғориб бўлишгач, Парриқ-минғининг: «Овора бўлма, у кашмирига барибир ишонмайман», деб йўл-йўлакай тинимсиз тихирланишига парво қилмай, ромчиникига судраб борди. Шериги кўрган туш ҳақида ўзи гапириб бериб, «таъбирини айтворинг, тақсир», деб ромчининг киптига ғижим пул қистирди. Парриқ-минғи астагина «бе-е», дея четта бош бурганини назардан қочирмаган ромчи бир мўйлов чимириб қўйиб, китоб варақлашга тутинди. Дастлабки саҳифалардан биридаёқ тўхтаб, мутолаага берилди, борган сайин қовоғи осилаверди. Кейин шифтга термилиб узоқ мулоҳазаланиб тургач, «ишлар ҳийла чигал-ку, мулла Мамашоти» деб димоғланди.

— Гап шу, ука, — энди Парриқ-минғига юзланиб, кескин, бироқ салобатли маромда сўзлади у. — Сени... «МАЗ» мошинаси босиб кетади.

Аввалига Парриқ-минғининг ранги қув ўчди, сўнг ўзини тезда ўнглаб, сурбетлик билан сўради:

— Билсак бўладими, тақсир? Олдингиздаги китоб қачон ёзилганикин?

Бояги «бе-е» деган сўздан кейиноқ ўзаро ҳурматсизлик йўлига батамом ўтиб улгурган сиртқи рақибларининг ички ўчакишуви айни шу лаҳзадан эътиборан очиқ тус олабошлади.

— Балки, минг йил олдин ёзилгандир, — масхараомуз қош керди ромчи. — Балки, унданам кўпроқдир. Ҳарҳолда, тўнғич ачангдан қарироқ бўлиши керак.

Парриқ-минғи тосрайиб кулди.

— Эшитдингми, Мамашоти? Минг йил олдинги китобга «МАЗ» мошинасини ёзиб қўйишибди-ку. Шундан кейинам ўзимни гулликка солиб тураверайми?

Қурмон ромчи ҳам ўз навбатида Мамашотига қараб туриб, учинчи шахсга кесатди:

— Баъзи отбашараларга ўзлари тушунтирадилар-да энди, мулла Мамашоти. Биздаги китобларда аниқ, бор нарсаниям шаъма билан ёзишади. Йўқ нарсани бор деб уқтирадиган китоб Хуруччўпга ўхшаган домлалардан топилади. Мана, биздагисини кўрсак: «Рамзига таяниб, асосини қидиргил. Рамзидан эмас, асосидан қўрқ», дейилибди. Қўтос бу рамз. Зиғирттак фаросати бўлган одам бундай рамз дунё бўйича биттагина «МАЗ» мошинасида борлигини дарров топиб олади. Миясини ажриқ босганларга буни қандай уқтирса бўларкин?

— Оламдаги ўнта одамдан тўққизтаси аросат, тақсир, — «эрмак-эрмак»ни давом эттирди Мамашоти. — Бунақалар, қачонки бўйнига кўсов тушади, шунда кўсов қаттиқ бўлишига ишонади. Кўп куюнмасдан, ишингизни қилаверинг.

— Бу гап бизга маъқул, — деди ромчи ва сезилар-сезилмас тиш ғижирлатиб, Парриқ-минғига хотиржам кўз қадади. — Хуллас, «МАЗ» мошинаси чалпагингни чиқариб кетади. Жон сеники, чорасини ўзинг ахтар. Борлигинг йўқлигинг менга бир пул, укам.

Парриқ-минғи ўзини дадил тутишга интилиб, митриғи мит этмай сўради:

— Қачон эзишини билиб қўйсакмикин...

Қурмон ромчи ҳам ўша безлигида туриб олди:

— Балки, ярим йўлда орқангдан етволар... Балки, сени эзадиган ғилдирак Белоруссиядаги завўднинг омборига ҳали келиб тушмагандир...

Э, тўхта-чи. Қаердадир эшитувди-я, кимдир айтганиди-я: «Зиёлича ғиди-бидию киборларча ўчакишувни худо ҳеч бир банданинг бошига солмасин», деб. Ўшандақа тоифалар қаттиқ ўчакишиб қолгандаям меҳрибон оға-инилардек бир-бирига елка ишқаб илжайганича, соатлаб бемалол ғиди-бидилашиб ўтираверишаркан. Ваҳоланки, бу мушкулотни уч-тўрт та бадбўй сукинишу бир-икки жуфт телватарсаки билан осонгина ҳал қилиш мумкинлигини энг аҳмоқ чапани ҳам болаликдан яхши билади. Ана шу кирчимолгина тадбирнинг бундай қийноқли усулини қайси ит эмган ўйлаб топганикин? Майли, бир бошланди - бошланди, зиёличасиниям кўрайлик-чи. Бир кибор бўлсак бўпмизда.

— Ҳа, хўп, ғилдиракнинг тагида қоладиганлар рўйхатида туратурайлик, — киборларча ғўдайиб, зиёлиларча сиполанди Парриқ-минғи. — Аммо-лекин, балодан ҳазар деб, бугундан бошлаб уйдан чиқмай ётволсак-чи?

— Рўзғорга келадиган ортиқча чиқимдан қочмасалар, бемалол ётаверсинлар, — одатдагидан кўра силлиқроқ тарзда жавоб қилди ромчи. — Унда, «МАЗ»нинг бошқаруви издан чиқиб, уйингни бузиб киришга мажбур бўлади.

— Яна битта савол бор. «МАЗ» мошинаси фақат қуруқликда юради шекилли?

— Авлиё экансан!

— Масалан, айтайлик, Қора денгизнинг тагига японларга уй қурдириб, индамасдан балиқхўрлик қилиб ўтираверсам-чи?

— Нима қипти? Қибриз ё Табризга кетаётган биронта кема довулга йўлиқади. Унга юкланган «МАЗ»лардан биттаси денгизга ағдарилади-ю, тўппа-тўғри сувнинг тагидаги иншоотнинг томига тушади, бирйўла ичидаги махлуқниям гумдон қилади.

— Ана энди бошқа томондан суйканамиз. Ўзлари тилга олиб ўтган махлуқ ер йўлдошида фазога чиқволиб, ўлгунча учиб юраверса-чи?

— Афсуски, узоқ учолмайди. Ўша туғма пандавақининг йўлдоши белгиланган кунга бориб, белгиланган муддатда портлаб кетади. Парчалари белгиланган жойга келиб тушади. Парчадан сочилган ҳаром кулни белгиланган «МАЗ» мошинаси шаппа тепалаб ўтади.

— Бундан чиқди, қочишдан фойда йўқ, оқибати аниқ. Шунақа экан, қандайдир бир хашаки кимса жонимни сақлаб қолишидан умидвор бўлишим ғирт тўнгаклик экан-да?

Парриқ-минғи фирибгар ромчингни охири жигидан ушладим-ку, дегандек Мамашотига мамнун сузилди. Қурмон ромчининг эса авазойи зарра ўзгармади. У киборликда ҳануз собит турар, лекин айрим иборалари тобора шалоқлашиб бораётгани ҳали етарли даражада зиёли бўлолмаганидан яққол далолат берарди.

— Мен ҳеч қайси сассиқ қўнғизнинг жонини сақлаб қололмайман, — сокин киноя қилди у. — Аммо ҳар хил гўрсўхталарнинг жонини эгамдан тилаб олиш қўлимдан келади.

Шу ерда биринчи марта Паррик-минғининг тили ғўлдираб, вақтида қаршилик кўрсатолмай қолди. Зиёлича олишув давомида гоҳ у оғизга, гоҳ бу оғизга жавдираб, юраги хитланиб кетган Мамашоти ниҳоят енгил нафас олди. «Энди етиб бордими? Масала талашишни сенга ким қўювди, мантиқозон», деб шеригининг елкасига туртди. Бу гапдан Парриқ-минғи баттар алангаланди, «э, бунингни...» деб қўлини шоп қилди-ю, зиёлича усул яна эсига тушиб, тилини тишлади. Киборликни бой бермасликка жон-жаҳди билан чираниб, гердайган қуйи эшик томонга юрди. Барибир чидолмади, бошқача тоифа бўлишга ортиқ қурби етмади. Остонада тўхтаб, ромчига чақчайиб ўгрилди:

— Эшитвол, хачиркалла! Сендақа энағарга ишонадиган аҳмоқ йўқ! Мард бўлсанг, тек қўйиб бер. Қани, ўзингга ўхшаган ўша ҳезалак «МАЗ»инг мени қанақасига мажақлаб ўтаркин. Кўрамиз-да!

Мамашотининг капалаги учиб, шоша-пиша орага суқулди:

— Бу тузи пастдан хафа бўлманг, тақсир. Бола-бақраларини ўйламасдан гапириб қўйди бу.

— Учраган эшакча билан тепишаверсам, товонга ҳафтада икки марта тақа қоқтиришим керак бўлади, мулла Мамашоти, — дея ҳамон ўта босиқ товушда сўйлади Қурмон ромчи ва кўзидаги сохта самимийликни имкон қадар сўндирмасдан рақибига тикилди. — Менга қара, палид. Хоҳлайсанми, хоҳламайсанми; ҳақини тўлайсанми, тўламайсанми, буни менга қизиғи йўқ. Бошига кулфат келаётган ҳар қандай жониворнинг ҳаққига қайтарма дуо ўқиб, ҳаётини тангридан тилаб олиш касбимни биринчи вазифаси. Ўз оёғинг билан олдимга мўлтираб келган экансан, барибир бурчимни бажараман. Токи мен тирик эканман, «МАЗ»дан хомтама бўлиб юрма. Энди боравер, мараз.

Уйқу элитаётгандаги каби сархуш оҳангда айтилган бу гаплар Парриқ-минғига оломонтепкидек оғир ботди. Қурмон ромчи қисилган кўзларини туллакона чақнатиб, совутли аскарлардек сафланган олтин тишларини кўз-кўзлаганича ҳақоратомуз тиржайганида эса, вужудини бирдан титроқ қоплади, бор овозда: «Ав-в!» деб бақиргиси, ёнгинасидаги эшикнинг очиқ қанотини ғажиб-ғажиб ташлагиси келди.

АРОҚХЎРНИНГ ҲИРГОЙИСИ

Гаҳи — лай-лай,
Гаҳи — бай-бай,
Гаҳи — Ў!
Гаҳи — ҳак-ҳак,
Гаҳи — вак-вак,
Гаҳи — мў-ў!
Гаҳи — гаҳ-гаҳ!
Гаҳи — маҳ-маҳ...
Гаҳи — кишт!
Гаҳи — қур-қур-р,
Гаҳи — чур-чур-р!
Гаҳи — вишт!
Гаҳи — мўлт-мўлт,
Гаҳи — қўлт-қўлт,
Гаҳи — лўқ!
Гаҳи — жиқ-жиқ,
Гаҳи — ҳиқ-ҳиқ,
Гаҳи — ўвқ!
Гаҳи — туф-туф!
Гаҳи — гуп-гуп!
Гаҳи — аҳ!
Гаҳи — и... и...
Гаҳи — ди... ди...
Гаҳи — нах-х...
Гаҳи — ғинг-ғинг,
Гаҳи — жинг-жинг,
Гаҳи — ғилқ!
Гаҳи — чўм-чўм,
Гаҳи — бўм-бўм,
Гаҳи — шилқ!..

ИГНАБАРГ ШЕЪРЛАР

*

Ит эгасин қопмас, пул қопар.

*

Ўз шоирин танимади шеър.

*

— Она... о-на... жуда таниш ном...

*

Милтиқ нега отди ўзини?

*

Рақс тушар тилингда шайтон.

*

Қиз изинга тушди, изқувар!

*

Бир қоп савоб олдим бозордан.

*

Энг қизиқчи — тобут ўғриси.

БОҚЧАДАГИ БОЛАЧОҚЛАРГА

ТЎПАЛОНЧИ ТЎПЧА

Қочоқ тўпим тегди бориб,
Айвондаги челакчага.
Челакчадан сакради сўнг,
Қозиқдаги элакчага.
Тўпим кулар дикир-дикир,
Мен куламан қиқир-қиқир,
Челак кулар шақир-шуқур,
Элак кулар тапир-тупур.
Йиқилди бехос токчадан
Ёғоч чўмич доғда қолиб.
Шўрвасини тўколмади
Қозонга бир калла солиб.
Тўпим кулар дикир-дикир,
Мен куламан қиқир-қиқир,
Челак кулар шақир-шуқур,
Элак кулар тапир -тупур,
Чўмич кулар тарақ-туруқ,
Қозон кулар шарақ-шуруқ.
Жомчани ўтди ағдариб,
Ойнани ҳам қилди пачоқ...
Ҳаммани кулдирди тўпим,
Кулгига тўлди ҳаммаёқ.
Тўпим кулар дикир-дикир,
Мен куламан қиқир-қиқир,
Челак кулар шақир-шуқур,
Элак кулар тапир-тупур,
Чўмич кулар тарақ-туруқ,
Қозон кулар шарақ-шуруқ,
Жомча кулар даранг-даранг,
Ойна кулар жаранг-жаранг,
Дикир-дикир,
Қиқир-қиқир,
Шақир-шуқур,
Тапир-тупур,
Тарақ-туруқ,
Шарақ-шуруқ,
Даранг-даранг,
Жаранг-жаранг...

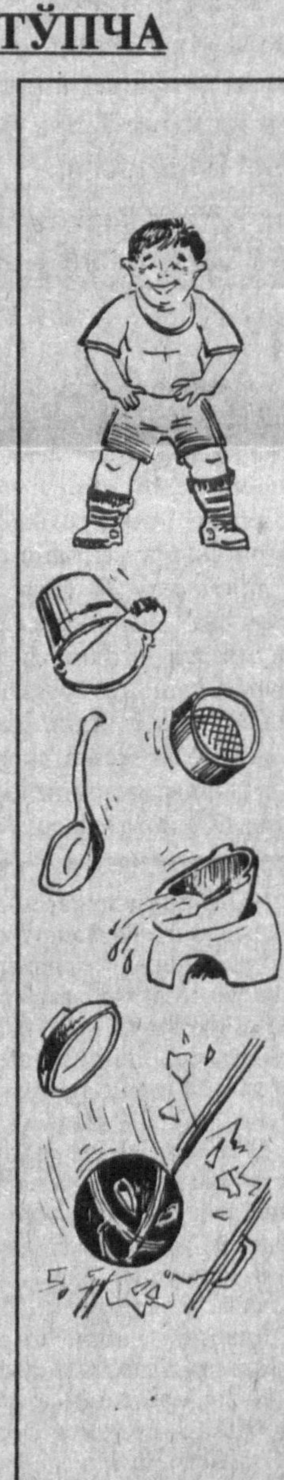

ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ

Абдубанноб ака Охунжоний дўстга ҳамдард, муҳтожга кўмакдош, барчага бирдек меҳрибон инсон; қўл остидагиларга ғамхўр ва самимий, ҳукуматнинг эрталаб чиқарган қарорини эл-юрт манфаати йўлида кечқурунга қолдирмай амалга оширишга ошиқадиган ўта куюнчак раҳбар эди. Орамиздан бевақт кетди, лекин эзгу ишлари, ажабтовур гаплари яшаб қолаверди.

Бир куни у қишлоқдан Тошкентга келганида қайсидир хонадондан ишхонамга қўнғироқ қилди. Қари чолга ўхшаб қалтироқ товушда гапиришга тушди:

— Шоир болам, олдингизга атайлаб Анжандан келдим. Бир баттол одамнинг устидан арзим бор. Қандай қилиб кўришсак бўлади, жон болам?

Мен товуш эгаси кимлигини тезда фаҳмлаб, «отагинам, илгарилари Икромжон деган йигитни доим ёнингизда олиб юрардингиз, бу сафар ҳам бирга келган бўлса, айтинг, мени осонгина топиб беради», дедим.

— Э содда болам-а, худди ўша Икром қурғурнинг устидан арз қипкелдим-да. Кейинги вақтда менга сира кун бермаяпти. Қаерда ош қилмайлик, олдимдаги гўштларни товуқдек териб еб қўйяпти-я!

Абдубаннoб ака чолчасига шундай деди-ю, кейин ўз овозида «қийқий»лаб кула бошлади.

* * *

Бундан ўн йилча олдин Абдубаннoб ака қидириб борса, Одил ака ташқисидаги сўрида қовоқ-тумшуғи осилиб ўтирган эмиш. Таъбихиралик сабабини суриштирибди.

— Ҳалиги довруғдор жангари даканим бирданига ўлиб ўтирибди, ака, — дея мотамсаро жавоб қилибди Одил ака.

Абдубаннoб ака индамасдан чиқиб кетиб, анча маҳал ўтгач, қўл ковуштириб кириб келибди. Одил акани кўриб, «келаверинглар, шу ерда экан», деб кўча тарафга овоз қилибди.

— Кимлар? — ҳайрон бўлиб сўрабди Одил ака.

— Кўп бўлмасаям, йигирматача одам топиб келдим.

— Қанақа одамлар?

Абдубаннoб ака ўша қўл ковуштирган қуйи хотиржам жавоб қайтарибди:

— Биттаси гўрков, биттаси ювғич, қолгани жанозачилар...

* * *

Абдубаннoб ака ниҳоятда покиза киши эди. Уй-ҳовли доимо артилган чиннидек тоза туришини қаттиқ назорат қилар, пашшаю суваракларни хонадонига яқин йўлатмас эди. Муҳим бир ишни гаплашиб турган бўлсангиз ҳам, нарироқдан биронта пашша учиб ўтса, кўзи ўз-ўзидан ўша тарафга кетиб қолар, уни изма-из қувишга тушарди. То шу пашша қўлга олинмагунча суҳбат бўлинган жойида бўлинганича тураверарди.

Бир куни Абдубаннoб акага «зарур бир гап бор эди, иложи бўлса, бугун суҳбатлашиб олсак», дедим.

— Жуда зарур гапми? — деб сўради қаёққадир шошилиб турган Абдубаннoб ака.

— Шунчалик зарурки, — дедим мен, — пашша ҳатто кафтингизга келиб қўнсаям қилт этмай ўтириб эшитишингиз керак бўлади.

Бу гапдан кейин Абдубаннoб ака бирдан ҳушёр тортиб: «У! Унда, ҳаддан ташқари жиддий масала экан. Бўпти, бугун учрашамиз», деди.

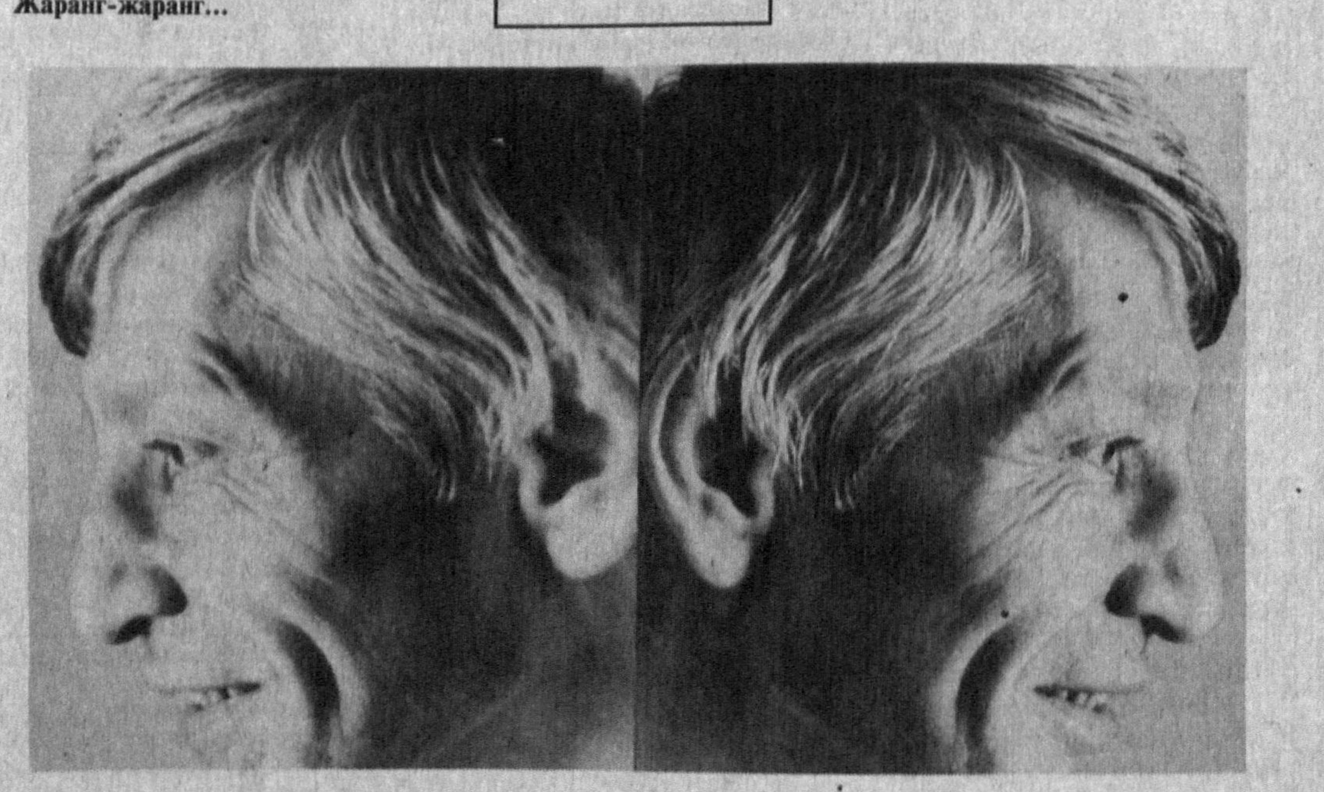

Шоир элнинг қулоғи, деб бежиз айтишмайди...

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Қабулхона телефони— 33-52-91,
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (назм ва наср бўлими мудири), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ, Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

Навбатчи муҳаррир —Адиба ОРТИҚОВА

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0245. Ҳажми — 4 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6